3/2008 11. ročník cena 30 Kč

POODŘÍ

ČASOPIS OBYVATEL HORNÍ ODRY

Z obsahu

- Houby na území Mlýnských rybníků
- Květena Hrabětického lesa
- Záchranná stanice pro živočichy v Bartošovicích
- Sušárny a sušení ovoce
- Polyhistor Kravařska Stephan Weigel

POODŘÍ – časopis obyvatel horní Odry

Vydává Společnost přátel Poodří (IČ: 64627870) ve spolupráci se ZO ČSOP Odry,
ZO ČSOP Jeseník nad Odrou,
Správou chráněné krajinné oblasti Poodří a Svazkem obcí Region Poodří.
Redakční rada: Ing. Radim Jarošek, Ing. Petr Lelek, Lumír Kuchařík, Ing. Alena Malíková,
Ing. Oldřich Usvald, Mgr. Ivan Bartoš, Jiří Zelený
Adresa redakce: Výškovická 102, 700 30 Ostrava
E-mail: radim.jarosek@volny.cz
Počítačová sazba a grafické zpracování: Aleš Luzar
Tisk: Zdeněk Pracný – Oftis, Ostrava
Vydávání povoleno Ministerstvem kultury ČR. Registrační číslo: MK ČR E 12812.
ISSN 1803-2338
Vychází 4 čísla ročně.
Cena jednoho čísla: 30 Kč, předplatné: 120 Kč
Objednávky předplatného na adrese redakce.
XI. ročník, č. 3/2008
Titulní strana obálky: Veverka při kojení v Záchranné stanici pro volně žijící živočichy v Bartošovicích (Foto archiv Stanice).
Tato strana: Špinka (Foto Ivan Bartoš).

Ceník reklamy v POODŘÍ

Umístění na 3. nebo 4. straně obálky (černobílá) formát: A4 – 10 000 Kč, A5 – 5 000 Kč, A6 – 2 500 Kč
Redakce si vyhrazuje právo na odmítnutí požadavku na reklamu, úpravu ceny (např. při opakované reklamě ve více číslech apod.) resp. řešení formou protislužby (např. propagací POODŘÍ v jiném periodiku).

REDAKCE DĚKUJE ZA FINANČNÍ PŘÍSPĚVEK NA TISK TOHOTO ČÍSLA:

- Obcím Albrechtičky, Bartošovice, Bernartice nad Odrou, Hladké Životice, Jakubčovice nad Odrou, Jeseník nad Odrou, Jistebník, Kunín, Polanka nad Odrou, Proskovice, Pustějov, městysu Suchdol nad Odrou, městu Odry
- Ministerstvu životního prostředí
- Všem čtenářům, kteří přispěli jakoukoliv částkou nad předplatné

Obsah

Houby na území Mlýnských rybníků v CHKO Poodří 4
Helena Deckerová

Hřib plavý (*Boletus impolitus*) v CHKO Poodří 10
Jiří Šuhaj, Helena Deckerová

Poznámky ke květeně Hrabětického lesa na Novojičínsku 12
Marie Sedláčková

Výskyt zlatohlávka tmavého (*Oxythyrea funesta*) v CHKO Poodří a jeho současná expanze v České republice 15
Jiří Šuhaj, Jan Kašinský

Historické údaje ze Slezska a severní Moravy a recentní výskyt martináče hrušňového (*Saturnia pyri*) v nivě dolní Odry 16
Jiří Šuhaj

Výskyt pelikána bílého (*Pelecanus onocrotalus*) v Bartošovicích v listopadu 2008 18
Vladimír Petřvalský, Jiří Šuhaj

Zdomácní nutrie (*Myocastor coypus*) v CHKO Poodří? 20
Jiří Šuhaj, Jan Kašinský, Radim Jarošek

Strážci přírody se podílejí na praktické ochraně a managementu piskoře pruhovaného (*Misgurnus fossilis*) v CHKO Poodří 21
Iva Němečková

Záchranné stanici pro volně žijící živočichy v Bartošovicích na Moravě je 25 let 23
Petr Orel

O motýlech, čmelácích a krajině jako zahrádka 27
Radim Jarošek

Dotace pro přírodu 29
Radim Jarošek

Preventivní hodnocení krajinného rázu CHKO Poodří včetně navazujícího území 32
Václav Osmančík

Sušárny a sušení ovoce 39
Kateřina Genčiová

Bělá (Hučovice, Seibersdorf). Historie kostela 45
Jana Krejčová

Zámek Jeseník nad Odrou 54
Lucie Augustinková

Polyhistor Kravařska Stephan Weigel 64
Daniel Říčan

O Širokém lese a Hraniční studánce 75
Květoslav Wiltsch

O autorech

Od vzniku časopisu jsme chtěli, aby POODŘÍ bylo periodikem autorským, které je spoluvytvářeno obyvateli krajiny kolem řeky Odry. Proto jsme jako podtitul uvedli „časopis obyvatel horní Odry“.
O autorech příspěvků jsme se zmínili v průběhu let již vícekrát a uděláme to s radostí i nyní. Důvod je prostý: dosáhli jsme v tomto ročníku kulatého čísla tří set spolutvůrců. Někteří napsali jedenkrát, jiní opakovaně.
Všem patří naše poděkování za jejich čas a ochotu podělit se s ostatními o své znalosti, zkušenosti, postřehy, fotografie, kresby … a bez nároku na honorář, to bych chtěl zdůraznit.
Věříme, že jim chuť připojit se ke společnému dílu zůstane a že autorská rodina bude růst i nadále.

Radim Jarošek, za redakční radu

Houby na území Mlýnských rybníků v CHKO Poodří

Kozák habrový byl v roce 2008 velmi hojný.

Území Mlýnských rybníků a jejich nejbližší okolí byla v minulosti mykology téměř zcela opomíjena. Jde o nejzápadnější část rybniční soustavy u Jistebníka poblíž Dřevěného mlýna. Zarostlé hráze rybníků, podmáčené louky a nepříliš rozsáhlé porosty lužního lesa nepřipadaly nikomu příliš atraktivní. Také do houbařské poradny byly odtamtud donášeny nálezy pouze výjimečně. Pro vycházky ostravských přírodovědných kroužků jsou Mlýnské rybníky příliš z dosahu, ani turisté se na rybnících příliš nezastavují a spěchají dál. Na mykologické mapě by se mohl právem skvět velký nápis Terra incognita – Země neznámá. Houby však dokáží v přírodě obsadit téměř každý biotop, takže i zdánlivě nehostinná místa mohou skrývat pravé poklady. Stačí jen rozhrnout bylinný porost, prodrat se křovím, vydat se v holínkách do mokřadu a člověk se nestačí divit!

Na popud pracovníků CHKO Poodří, připravujících podklady pro zjištění celkové biodiverzity Mlýnských rybníků, byl proveden v roce 2008 orientační průzkum mykoflóry. Intenzivním průzkumem byl podchycen výskyt hub od jara do pozdního podzimu. Zimní aspekt nemohl být z časových důvodů sledován. Opravdu je tomu tak, s houbami se můžete v lese setkat i během mírné zimy. Potvrdí vám to skalní houbaři, kteří dokážou pěnízovkou sametonohou nebo hlívou ústřičnou obohatit štědrovečerní stůl. Při průzkumu byly sledovány makromycety (vyšší houby) všech trofických skupin, tj. mykorhizní, saprotrofní i parazitické druhy. Malé repetitorium (opáčko): mykorhizní houby žijí v symbióze s rostlinami (dřevinami, bylinami), saprotrofní neboli hniložijné rozkládají odumřelou organickou hmotu (dřevo, byliny, trus, staré houby apod.), parazitické napadají živé organismy (dřeviny, byliny). Přestože panoval v roce 2008 nepříznivý vývoj počasí, podařilo se určit na území Mlýnských rybníků celkem 246 druhů hub, z toho 8 druhů zařazených do Červeného seznamu makromycetů ČR a jeden do Červené knihy. Jednoletý, byť intenzivní průzkum nemohl zachytit veškerou mykoflóru území, avšak dal představu o zastoupení jednotlivých skupin hub a místech, kde se vyskytují nejvzácnější druhy.

Prozkoumány byly všechny biotopy, kde byl předpoklad nálezu hub, tedy:
- hráze rybníků s alejemi (dub, lípa, jasan) a hráze kanálů (lípa, jasan, dub, olše, vrba)
- fragmenty tvrdého luhu (převážně dub, lípa, jilm, habr)
- křoviny (trnka, střemcha, svída, líska, bez černý, hloh)
- podmáčené vrbiny na loukách
- vlhké olšiny
- vlhké kosené louky
- cesty (hlavně travnaté) a jejich okraje

Hřib koloděj roste nejraději pod lípami (mladá plodnice).

- mokřady a porosty vysokostébelných bylin (rákos, ostřice, kopřiva, tužebník aj.)
- zvláštní stanoviště a substráty (spáleniště, trus živočichů)

Rozdělení území na biotopy je důležité, protože v každém rostou charakteristické druhy hub, které v jiném prostředí nenajdeme. Rok 2008 byl poměrně skoupý na srážky, což se na růstu hub projevilo dost negativně. V zapojených porostech tvrdého luhu bylo umění houby vůbec objevit, lepší to již bylo v rozvolněnějších porostech na hrázích, a to hlavně na návodní straně, dále pak kolem kanálů, v podmáčených vrbinách, olšinách, na vlhkých loukách a v mokřadech, zkrátka a dobře v místech s dostatkem vody.

Mykorhizní druhy hub

Tyto houby, žijící v symbióze s rostlinami, tvoří na Mlýnských rybnících z celkového počtu zjištěných druhů 28 %, což je velmi příznivé pro zdárný vývoj stromů a keřů. Ideálním prostředím pro růst mykorhizních druhů hub jsou hráze rybníků a kanálů s letitými duby a lípami. Vyšlapané stezky dávají tušit, že jistebničtí houbaři tato místa pilně navštěvují. V košících si odnášejí zejména hřib dubový (*Boletus reticulatus*), hřib plstnatý (*Xerocomus subtomentosus*), hřib žlutomasý zvaný na Ostravsku zajičák (*Xerocomus chrysenteron*), krásně zbarvený hřib červený (*Xerocomus rubellus*), kozák habrový (*Leccinum griseum*).

K této sbírce mohou přidat také silně modrající hřiby (lidově „sinaly“) koloděj (*Boletus luridus*) a vzácný hřib Queletův (*Boletus queletii*). Posledně jmenovaný druh by se měl spíše chránit, než konzumovat, šetrný sběr však houbám nevadí. Mnohem horší by bylo vykácení nebo odumření stromů, na které jsou tyto houby vázány. Rovněž vyhrnování bahna ze dna na hráze rybníků mykorhizním houbám velmi vadí, protože tenoučká vlákna podhoubí při nedostatku vzduchu odumírají. Tím následně trpí i stromy na hrázích, pro-

Holubinka bukovka je nejhojnější holubinkou v Poodří.

Muchomůrka drsná patří k vzácným druhům (mladá plodnice).

tože houby jim nemohou dodat potřebné živiny. Zkušenější houbaři si z hrází mohou odnést i chuťově vynikající druhy holubinek, jako např. holubinku mandlovou (*Russula vesca*), neobyčejně hojnou holubinku bukovku (*Russula heterophylla*), holubinku namodralou (*Russula cyanoxantha*) či holubinku nazelenalou (*Russula virescens*). Komu nevadí slanečkový pach, může si nasbírat holubinku slanečkovou (*Russula graveolens*). Z palčivých druhů holubinek, které není radno konzumovat, je nápadná a dosti hojná holubinka citlivá (*Russula luteotacta*), která po otlačení pomalu, ale intenzívně kanárkově žloutne. Mimo lužní lesy je tato houba vzácná. Další červené pekelně palčivé druhy jsou již hojnější, např. holubinka černonachová (*Russula atropurpurea*) a holubinka křehká (*Russula fragilis*). Tvarem plodnic jsou holubinkám podobné ryzce, po rozlomení z nich však teče mléko.

Na hrázích bylo nalezeno několik většinou palčivých, tzn. nejedlých druhů. Nejvzácnějším z nich je silně palčivý ryzec krátkonohý (*Lactarius acerrimus*), nejstatnějším pak houba obřích rozměrů ryzec plstnatý (*Lactarius vellereus*). Výbornou jedlou houbou rostoucí na hrázích je i muchomůrka růžovka (*Amanita rubescens*), její sběr ale vyžaduje dobré oko a zkušenost. Při nepozornosti je možno růžovku zaměnit s prudce jedovatou muchomůrkou panterovou (*Amanita pantherina*), která se na území poměrně hojně vyskytuje. Záměna je možná i s vzácnou muchomůrkou drsnou (*Amanita*

franchetii), která má ale žluté vločky. Ne každá jedlá houba může zdraví prospět, rozhodně se nevyplatí konzumovat houby staré, nasáklé vodou nebo napadené nižšími houbami, tak zvaně plesnivé. Odstrašující příklad takto postižené muchomůrky růžovky (*Amanita rubescens*) můžeme vidět na obrázku.

K jedovatým houbám patří na hrázích i závojenky. Silnou otravu by mohla způsobit statná závojenka olovová (*Entoloma lividum*). Jedná se o první nález této houby na Ostravsku, nejbližší známé lokality se nacházejí na Vsetínsku. Houba je vyloženě teplomilná a vápnomilná, prospívá jí vápnění rybníků. Zaměnit by ji bylo možné za některou pečárku (žampion), mladé plodnice s uzavřeným kloboukem pak dokonce za hřib dubový! Dalším z jedovatých druhů je závojenka jarní (*Entoloma vernum*), rostoucí hlavně na příčných hrázích pod lípami a jasany.

Na hrázích se můžeme setkat i s dalšími mykorhizními druhy hub. Každého mykologa nadchne pohled na pavučince, méně už jejich obtížné určování. Na Mlýnských rybnících byl zaznamenán vzácný pavučinec načervenalý nevroubený (*Cortinarius purpurascens var. largusoides*), který po rozkrojení silně purpurově fialoví. Hojně rostl i pavučinec měnlivý (*Cortinarius variecolor*), který je v mládí blankytně modrý, pak se postupně zbarvuje do hněda.Dalším hojným druhem byl trsnatě rostoucí pavučinec přibledlý (*Cortinarius causticus*) s velmi hořkou pokožkou klobouku, vyskytoval se tu i pavučinec natvrdlý (*Cortinarius duracinus*). Co se jedlosti týče, nemůžeme pavučince k jídlu doporučit, protože se jedná o velmi rozsáhlou skupinu hub, která u nás není generacemi prověřena tak jako např. ve Francii, kde se některé druhy ze sekce pahřib (*Phlegmacium*) běžně konzumují.

Z ostatních mykorhizních druhů byly na hrázích nápadné statné plodnice slzivky ředkvičkové (*Hebeloma sinapizans*), považované za jedovatou houbu. Drobnější slzivka sladkovonná (*Hebeloma sacchariolens*) a slzivka širokolupenná (*Hebeloma latifolium*) jsou nápadné těžkou navinulou vůní

Jedovatá závojenka jarní roste na hrázích již v dubnu.

Statná slzivka ředkvičková se prozradí silným ředkvičkovým pachem.

a rostou ve vlhčích místech, nejraději na okrajích podmáčených vrbin. Vyskytla se i slzivka kořenující (*Hebeloma radicosum*) vonící hořkomandlově. Z ostatních druhů mykorhizních hub byly všude neobyčejně hojné lakovky příbuzné (*Laccaria affinis*), zatímco kržatky z rodu *Alnicola* byly ke spatření pouze pod olšemi. Na olši je vázána i čechratka olšová (*Paxillus filamentosus*). Velmi hojně rostla na hrázích mechovka obecná (*Clitopilus prunulus*), která je sice jedlá, pro možnost záměny s bílými jedovatými druhy strmělek se ale ke sběru nedoporučuje.

Z početných druhů vláknic byla nejvzácnější ohrožená vláknice hořkomandlová (*Inocybe hirtella*), drobná houba s výraznou příjemnou vůní. Čirůvka smrdutá (*Tricholoma lascivum*) rostoucí pod duby a lípami byla jediným zástupcem mykorhizních druhů čirůvek. Dnes se považují za mykorhizní houby i druhy, u kterých by to člověk rozhodně nečekal. Mezi mykorhizními vřeckaté houby patří ouško kožové (*Otidea alutacea*) a řasnatka Micheliova (*Peziza michelii*), které rostly na vlhké zemi pod lípami a jasany.

Saprofytické (hniložijné) druhy

Tvoří nejpočetněji zastoupenou skupinu hub, 64 % což je bezmála dvě třetiny z celkového počtu určených druhů. Na Mlýnských rybnících se vyskytují všude, kde je dostatek odumřelé organické hmoty. Rostou na opadaném listí a větvičkách, tlejících bylinách, dále padlých i stojících odumřelých kmenech, větvích na zemi i uschlých v korunách, dále na pahýlech a pařezech stromů. Dokáží obsadit i neobvyklé substráty, jako například zuhelnatělé zbytky dřeva a popel na starých spáleništích. Dalším vděčným substrátem je trus koní, srnčí, zajíců, ba i půda na travnatých příčných hrázích, která je důkladně prohnojená trusem stále početnějších hejn ptáků.

Na mrtvém dřevu lze pozorovat ohromné množství různých druhů hub. Praktické houbaře zajímají pochopitelně hlavně jedlé druhy. Milovníky

Helmovka tuhonohá – jedna z nejhojnějších helmovek rostoucích na dřevu.

čínské kuchyně jistě potěší výskyt ucha Jidášova (*Auricularia auricula-judae*), které je hojné zejména na bezu černém, ale roste i na jiných listnáčích. Dobrý znalec si může nasbírat výbornou hlívu plicní (*Pleurotus pulmonaroius*) anebo opeňku měnlivou (*Kuehneromyces mutabilis*). Zatímco první druh je takřka nezaměnitelný, u druhého hrozí nebezpečí záměny s nebezpečně jedovatou čepičatkou podzimní (*Galerina autumnalis*), která je v lužních lesích na Ostravsku velmi hojná. Otrava probíhá podobně jako při požití muchomůrky zelené a může končit i smrtí postiženého.

Z dalších lupenatých hub, které se taktéž k jídlu nehodí, můžeme vidět drobné trsnatě rostoucí druhy helmovek, jako helmovku tuhonohou (*Mycena galericulata*), na pařezech dubů helmovku leponohou (*Mycena inclinata*) v trsech čítajících i stovky plodnic, na mechem obrostlém dřevu drobnou helmovku tenkonohou (*Mycena speirea*). U paty dubů rostou trsy penízovky vřetenonohé

Penízovka vřetenonohá roste trsnatě u paty starších dubů.

(*Gymnopus fusipes*). Vedle hojné štítovky jelení (*Pluteus cervinus*) objevíme na tlejícím dřevu i méně častou šedozelenou štítovku vrbovou (*Pluteus salicinus*). K vzácnějším nálezům patřila pěkně zbarvená hlíva fialová (*Panus conchatus*) vyrůstající ze zlomu jasanového kmene, způsobeného pravděpodobně okusem bobra. Od jara do podzimu můžeme na zbytcích dřeva objevit křehutku Candolleovu (*Psathyrella candolleana*) a křehutku hnědošedou (*Psathyrella spadiceogrisea*), z hnojníků jsou to hnojník třpytivý (*Coprinus micaceus*), hnojník nasetý (*Coprinus disseminatus*) a hnojník domácí (*Coprinus domesticus*).

Hojnými zástupci dřevokazných hub jsou různé druhy kornatek a pevníků, které pokrývají odumřelé větve často již v korunách stromů. Tak na větvích lípy roste kornatka rezavolemá (*Peniophora rufomarginata*), na dubu kornatka dubová (*Peniophora quercina*), na jasanu kornatka

Závojenka mísovitá – vzácnější druh rostoucí brzy zjara.

jasanová (*Peniophora limitata*), zatímco kornatka masová (*Peniophora incarnata*) roste na různých stromech, zejména ale na vrbách. V podmáčených keřových porostech vrb porůstá větve kožovka tabáková (*Hymenochaete tabacina*).

Ze saprofytických druhů chorošů stojí za zmínku velmi hojný ohňovec dotýkavý (*Phellinus contiguus*) na opadlých větvích dubů, zatímco pouze na jediném místě byla nalezena outkovka jednobarvá (*Cerrena unicolor*) a nehojná pórnatka purpurová (*Ceriporia purpurea*). Ohrožený druh choroš voštinovitý (*Polyporus alveolarius*) je na území vcelku běžný na opadlých větvích jasanů.

Na tlejícím dřevu mají své zastoupení i vřeckaté houby. Nápadná velkým počtem plodniček je kosmatka hnědavá (*Scutellinia umbrorum*), houba sotva dosahující průměru 1 cm. Roste většinou ve vlhkých stinných místech na silně zetlelém dřevu. Tvrdohouby (pyrenomycety) jsou zastoupeny řadou dřevomorů, z nichž nejpěknějším je dřevomor moravský (*Hypoxylon cercidicola*) na jasanových větvích. Jeho nahnědlá stromata rozpukávají do tvaru hvězdiček. Již zdálky jsou na ležících kmenech a silnějších větvích různých listnáčů nápadné

Mohutné plodnice bedly zahradní raději nekonzumujme.

červenohnědé skvrny vyvíjejícího se dřevomoru načervenalého (*Hypoxylon rubiginosum*).

V opadu listnáčů byly nalezeny dva vzácné druhy závojenek, a to závojenka mísovitá (*Entoloma caccabus*) a ohrožená závojenka dvoubarvá (*Entoloma dichroum*), drobná houba s tmavofialovým třeněm a hnědým šupinkatým kloboukem. V silně humózní zemi rostla pod duby a lípami jedovatá pečárka zápašná (*Agaricus xanthoderma*) a trsnatě rostoucí statná pečárka Bohusova (*Agaricus bohusii*) – ta je sice jedlá, ale chutí příliš nevyniká. Hojné byly nálezy různých druhů penízovek, například penízovka červenonohá (*Gymnopus erythropus*). Zářivě červeně zbarvená

Kukmák okázalý vypadá jako vysoustruhovaný.

Výsledek napadení stromu sírovcem žlutooranžovým.

voskovka černající (*Hygrocybe nigrescens*) se před zraky kolemjdoucích schovávala pod pobřežní vegetací na hrázi Sítinového rybníka. Krásnou vůní se prozradila strmělka anýzka (*Clitocybe odora*), modrozelenou barvou byla nápadná límcovka měděnková (*Stropharia aeruginosa*). Na zetlelém opadu rozložily cípy svých plodnic hvězdovky brvité (*Geastrum sessile*).

Zajímavé nálezy byly učiněny na **travnatých hrázích** mezi jednotlivými rybníky, kde se rozkládají vrstvy odumřelých vysokostébelných bylin a půda je vyhnojena trusem ptáků. Rostly tam různé druhy jedlých pečárek (žampionů), jako např. pečárka ovčí (*Agaricus arvensis*), pečárka letní (*Agaricus aestivalis*) a obří pečárka velkovýtrusá (*Agaricus macrosporus*). Na podzim tu v čarokruzích rostly dva statné jedlé druhy – strmělka mlženka (*Lepista nebularis*) a čirůvka fialová (*Lepista nuda*), rostla tu i strmělka přehrnutá (*Lepista flaccida*), která se v dnešní době k jídlu nedoporučuje. V říjnu se tu sešly na hrázích dva velmi podobné fialově zbarvené druhy – čirůvka fialová a pavučinec měnlivý. Nepozorný houbař zde měl jedinečnou příležitost vyzkoušet na vlastní kůži jejich záměnu, naštěstí pavučinec měnlivý není jedovatý. Překvapivým nálezem byly robustní plodnice bedly zahradní (*Macrolepiota hortensis*), která je považována za podezřelou a o jejíž jedlosti resp. jedovatosti se vedou mezi mykology dlouholeté spory. Co do jedovatosti je rozhodně horší prudce jedovatá strmělka odbarvená (*Clitocybe*

Šupinovka kostrbatá roste paraziticky u kořenů stromů.

dealbata), která se tu vyskytovala začátkem října. Ve vrstvě zetlelých bylin tu rostl i statný kukmák okázalý (*Volvariella gloiocephala*) s nápadnou pochvou. Svým zápachem se zdálky prozradila hadovka smrdutá (*Phallus impudicus*). Velmi hojná byla na travnatých místech další břichatkovitá houba pýchavka stlačená (*Vascellum pratense*). Na okrajích cest na hrázích bylo možno uvidět i jiné druhy břichatek – prášivku letní (*Bovista aestivalis*) a několik druhů pestřeců (*Scleroderma*), které jsou nebezpečně jedovaté, pokud by byly připravovány na tuku. Přímo uprostřed cesty i mezi stromy bylo možno sbírat trsy líhy nahloučené (*Lyophyllum decastes*). Její klobouky jsou vhodné k nakládání do sladkokyselého nálevu.

Zvláštní svět drobných druhů hub se nám otevře při vstupu do **mokřadu**, doporučuji ovšem v holínkách a s lupou! Na tlejících lodyhách bylin a stéblech trav tu můžeme nalézt řadu titěrných vřeckatých hub, například voskovičky (*Hymenoscyphus*), chlupáčky (*Lachnum*) a (*Dasyscyphus*), terčenky (*Mollisia*) a řadu jiných. Nejbohatší kolonie těchto pidihoubiček hostí tlející lodyhy kopřiv a tužebníku jilmového, také stébla rákosu jimi bývají poseta po celé délce. Z lupenatých hub jsou v mokřadech k vidění helmovka cibulkatá (*Mycena bulbosa*) či špička močálová (*Marasmius limosus*). Nejvzácnějším mokřadním druhem je ohrožená křehutka orobincová (*Psathyrella typhae*), která roste na stéblech vysokých mokřadních bylin často těsně nad vodní hladinou. Tato houba byla donesena do houbařské poradny již v minulosti.

Na vlhkých kosených **loukách** rostly běžné druhy hub – výše zmíněný kukmák okázalý, dále kropenatec otavní (*Panaeolina foenisecii*), slzečník žloutkový (*Bolbitius vitellinus*), drobné helmovky jesenní (*Mycena olivaceomarginata*) a helmovky žlutobílé (*Mycena flavoalba*). Zajímavý byl hromadný výskyt helmovky bělostné (*Hemimycea candida*) na oddencích kostivalu lékařského. Pozdě na podzim se na loukách v čarokruzích objevily příjemně vonící čirůvky dvoubarvé (*Lepista saeva*). Jde o houby podmíněně jedlé, což znamená, že je nutná jejich delší tepelná úprava, protože za syrova jsou jedovaté.

Na **spáleništi** byl nalezen hnojník bradavkatý (*Coprinus angulatus*).

Na koňském trusu rostl kropenatec zvoncovitý (*Panaeolus sphinctrinus*) a hnojník výkalový (*Coprinus stercoreus*).

Parazitické druhy hub

Na území Mlýnských rybníků zaujímají s 9 % třetí místo. Nejhojnějším druhem, který dokáže v lužních lesích napadnout všechny stromy, je václavka hlíznatá (*Armillaria lutea*). Ta se v celém Poodří masivně rozšířila po katastrofální povodni v roce 1997. Houba je sbírána, avšak způsobuje každým rokem otravy při nedostatečné tepelné úpravě, protože je za syrova jedovatá. Na vysokokmenných vrbách je nejhojnějším parazitem ohňovec

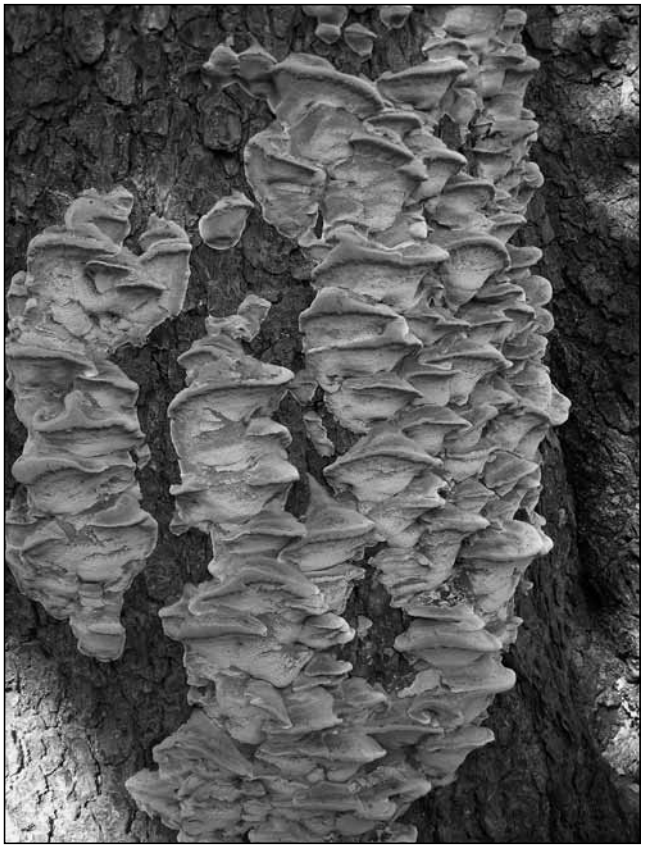

Olše napadená rezavcem lesknavým.

Šupinovka zlatozávojná ráda shlíží na svět z výšky.

obecný (*Phellinus igniarius*), zatímco na keřových vrbách je to ohňovec tečkovaný (*Phellinus punctatus*). Oba způsobují zlomy větví nebo kmenů stromů. Na dubech nepříliš hojně parazituje ohňovec statný (*Phellinus robustus*). Nebezpečným parazitem na různých dřevinách je sírovec žlutooranžový (*Laetiporus sulphureus*), jehož působením se dřevo rozpadá až na prach. Zlomy statných kmenů můžeme vidět přímo u cesty na hrázích.

Parazité se najdou i mezi lupenatými houbami. Tak například šupinovka kostrbatá (*Pholiota squarrosa*) rostoucí v početných trsech napadá kořenové náběhy, šupinovka zlatozávojná (*Pholiota aurivella*) roste i vysoko v korunách stromů. Výhradně na olši parazituje rezavec lesknavý (*Inonotus radiatus*). Na olši byla na několika místech zaznamenána nebezpečná choroba olší, způsobená nižší houbou *Phytophthora alni*. Napadený strom roní v prasklinách borky červenohnědou tekutinu, chřadne a rychle odumírá. Strom má postiženy kořenové náběhy a brzy se vyvrací z kořenů. Dalším nebezpečným parazitem různých listnáčů je vřeckatá houba spálenka skořepatá (*Ustulina deusta*). Napadá rovněž kořenové náběhy a způsobuje tzv. mokrou hnilobu, kdy dřevo napadeného stromu je úplně změklé a nasáklé vodou i za suchého počasí. Na některých jasanech nás může zarazit zvláštním způsobem narušená kůra, která vypadá jako hrubě rozsekaná sekyrou. Tento jev není způsoben houbou, ale bakterií *Agrobacterium tumefaciens*. Narušená místa se mohou stát vstupní branou pro napadení stromu parazitickou houbou. K parazitickým houbám patří i rzi. Z nich je na území hojná rez orsejová (*Puccinia ficariae*) na listech orseje a rez rákosová (*Puccinia phragmitis*) na listech rákosu v mokřadech, listy kopřivy napadá a znetvořuje jarní stadium rzi ostřicové (*Puccinia caricis*).

Závěr

Mykologové i houbaři mají opravdu proč na Mlýnské rybníky chodit, nacházejí se tu jak vzácné a zajímavé druhy hub, tak houby vhodné pro sběr a kuchyňskou úpravu. Důležité pro zachování druhového bohatství mykoflóry je samozřejmě uchování prostředí, ve kterém se houby vyskytují. Přejme si, aby různorodé biotopy na území Mlýnských rybníků a v přilehlém okolí zůstaly nedotčeny. Území by prospěla vyšší ohleduplnost obyvatel přilehlých usedlostí, týká se to hlavně Dřevěného mlýna, v jehož okolí lze nalézt mnoho odpadků.

Helena Deckerová (text a foto)

Další foto – viz barevná příloha.

Tento příspěvek byl zpracován v rámci projektu Společnosti přátel Poodří „Vzácné druhy hub ve vybraných lokalitách v CHKO Poodří – mapování“, který byl v roce 2008 financován z Programu Ochrana biodiverzity Českého svazu ochránců přírody.

Hřib plavý (*Boletus impolitus*) v CHKO Poodří

Hřib plavý (*Boletus impolitus*) se vyskytuje ve Slezsku a na severní Moravě pouze místně. Koncem 70. let 20. století byla jedna mohutná plodnice přinesena z areálu dílen DPMO v Ostravě – Martinově do mykologické poradny v Ostravském muzeu (Kuthan 1982). Později nalezl M. Graca další lokalitu ve Slezsku – zámecký park v Hradci nad Moravicí (Graca & Balner 2000). Na území CHKO Poodří byl tento hřib koncem minulého století občas nalézán v Bartošovicích (Ševčík 1999, Deckerová 2000).

Hřib plavý je nádherná houba. Klobouk je polokulovitý a tlustě masitý. Pokožka klobouku světle hnědá, šedohnědě plstnatá, omačkáním šedý povlak hnědne. Rourky jsou vysoké, jejich ústí zářivě žlutá, pomačkáním barvu nemění. Dužnina je v klobouku živě žlutá a neměnná. Třeň je válcovitý, hlízovitě břichatý, tlustý, zářivě žlutý, bez síťky, jemně vločkatý. Omačkaná místa jsou nahnědlá. Dužnina třeně je šedožlutá, pouze pod povrchem žlutá, na bázi nahnědlá – po naříznutí nemění barvu. Objevuje se i na člověkem vytvořených stanovištích, např. v parcích a na hrázích rybníků (Papoušek 2004, Hagara 2006).

Houba je slabě cítit karbolem. Tento pach je intenzivnější při pražení, ale chuť kuchyňsky upravených hub je vcelku dobrá. Při pohledu z dálky máme v lese dojem, že jde o hřib dubový s vybledlou pokožkou klobouku. Roste jednotlivě na nezastíněných místech pod starými duby, na neporušené lokalitě fruktifikuje řadu let. Hřib plavý je v Červeném seznamu makromycetů České

republiky zařazen mezi druhy téměř ohrožené, takže by se měl chránit (Holec & Beran 2006). Hlavní oblasti výskytu leží v tradičních oblastech teplomilné květeny – na jižní Moravě, v jižních Čechách, v CHKO Český kras či Polabí. Roste i na střední Moravě, např. v Přerově (park Michalov a Národní přírodní rezervace Žebračka), Tovačově, Troubkách a Čechách pod Kosířem (Polčák in verb.).

Po roce 2000 bylo zjištěno, že hřib plavý je zcela běžný také v CHKO Poodří, vždy pod duby. Jeho hlavní lokality jsou u Studénky, kde vyrůstá poblíž rybníka Velká a Malá Podlážka, na hrázi Velkého Bědného rybníka, na návodní straně hráze Velkého Okluku a na hrázi mezi Novým rybníkem a Karlovým rybníkem (území je součástí Přírodní rezervace Kotvice). Poblíž Bartošovic roste na hrázi mezi Horním a Dolním Bartošovickým rybníkem a na severozápadní hrázi Horního Bartošovického rybníka (území je součásti Přírodní rezervace Bartošovický luh). Poblíž Suchdolu nad Odrou byl nalezen na hrázi bývalého rybníka a také na východní hrázi Nádražního rybníka poblíž Polanky nad Odrou (Deckerová 2007). Nejnovější lokalitou na Ostravsku se stala na podzim roku 2007 Přírodní rezervace Rezavka, kde byl objeven na návodní straně hráze Nového rybníka (viz foto). V CHKO Poodří byl nalezen celkově minimálně na 10–15 lokalitách – v posledních letech je tu poměrně hojný a roste prakticky na každé vhodné hrázi (Graca in verb.). Plodnice hřibu plavého bývají celkem pravidelně prezentovány na ostravských výstavách hub, kde občas svými rozměry vyvolávají u návštěvníků pozdvižení.

Ačkoli svou vůní a chutí tento krásný hřib příliš nevyniká, je místními houbaři vyhledáván a sbírán. Sběr plodnic hub, pokud je šetrně prováděn, jejich populaci nijak neohrožuje. Mnohem horší je ničení biotopu, ve kterém houba roste. Mohlo by k tomu dojít například vykácením či odumřením dubů, na něž je houba vázána. Houbě také neprospívá vyhrnování bahna ze dna rybníků pod duby rostoucí na hrázích. Bahno je neprodyšné a omezí přístup vzduchu k podhoubí, tj. houbovým vláknům rostoucích v zemi. V důsledku toho podhoubí odumírá a přestává plnit svoji úlohu při předávání dusíkatých sloučenin a stopových prvků kořínkům dubů. Duby pak ztrácejí odolnost, hůře prosperují a mohou se stát obětí parazitických druhů hub, které napadený strom spolehlivě zahubí.

Hřib plavý v Přírodní rezervaci Rezavka (Foto Radka Lojkásková).

Zespod plodnice doslova září (Foto Radka Lojkásková).

Rybniční hráze v CHKO Poodří jsou místem, kde se vyskytují i další vzácné teplomilné druhy hřibů, například tmavě zbarvený hřib bronzový (*Boletus aereus*), zavalitý hřib medotrpký (*Boletus radicans*) a nádherně barevný hřib le Galové (*Boletus legaliae*). Přejeme návštěvníkům, aby je za příznivějšího počasí, než panovalo v roce 2008, mohli spatřit na vlastní oči.

Za poskytnutí cenných informací děkujeme M. Gracovi (Ostrava) a J. Polčákovi (Přerov).

Jiří Šuhaj, Helena Deckerová

Literatura

Deckerová H. 2000: Nálezy vzácných hub v CHKO Poodří. Mykolog. listy, 74: 8–11.

Deckerová H. 2007: Charakteristika CHKO Poodří z hlediska mykologie (podklad pro plán péče o CHKO Poodří). Interní materiál AOPK ČR a CHKO Poodří.

Graca M. & Balner V. 2000: Příspěvek k poznání mykoflóry Poodří (část 2.) I. Hřiby. POODŘÍ – časopis obyvatel horní Odry, 3 (4): 15–18. ISSN 1803-2338

Hagara L. 2006: Houby. Neografie, Martin, 416 pp. ISBN 80-88892-71-6

Holec J. & Beran M. (eds) 2006: Červený seznam hub (makromycetů) České republiky. Příroda, Praha, 24: 1–282. ISSN 1211-3603

Kuthan J. 1982: Poznámky k sběrům vzácných a zajímavých makromycetů na území města Ostravy. Přírodovědný sborník, 26: 153–166.

Papoušek T. (ed.) 2004: Velký fotoatlas hub z jižních Čech. Vlastním nákladem, České Budějovice, 820 pp. ISBN 80-239-0070-6

Ševčík J. 1999: Současný stav poznání Blücherova lesa v CHKO Poodří, pp. 70–72. In: Neuschlová Š. (ed.): Poodří. Současné výsledky výzkumu v Chráněné krajinné oblasti Poodří. Společnost přátel Poodří v Ostravě, Ostrava, 116 pp.

Poznámky ke květeně Hrabětického lesa na Novojičínsku

Poměrně rozsáhlý lesní komplex Hrabětického lesa situovaný cca 2,5 km jz. od jižní hranice Chráněné krajinné oblasti Poodří, jižně od obcí Vražné, Jeseník n. O. a severně od obcí Polouvsí, Blahutovice a Lučice, se rozkládá v mírně zvlněné sníženině fytochorionu Moravská brána. V současné době jej obklopují velkoplošné polní kultury, pouze v okolí osady Hrabětice jsou na svazích nivy bezejmenného pravého přítoku Luhy kromě fragmentů luhů zachovány menší louky.

Po stránce geologické leží zájmová lokalita v téměř rovinatém terénu v rozmezí 280–310 m n. m. na sprašových hlínách v oblasti zasažené pleistocénním zaledněním (Macoun et al. 1965). Zvláště v členitější východní části podél údolních toků jsou uloženy deluviální písčito-hlinité nebo jílovito-hlinité sedimenty se štěrkovou příměsí. Na horním toku hlavního údolí se objevují zbytky sálského zalednění v podobě glacifluviálních písků a štěrku (Pálenský 1996), ve východní části údolí Hrabětického potoka se tvoří v nivě deluviofluviální hlinito-písčité sedimenty na kulmu s kamenitou příměsí drobových pískovců.

V území více převažují kambizemě, zvláště na svazích zaklesnutých údolí, kde se v podloží uplatňují hlinité usazeniny, zatímco na jílovitých sedimentech v rovinatých polohách ovlivňovaných vodním režimem se lokálně vyvíjejí pseudoglejové půdy, ve sníženinách s častým podmáčením.

Na Hrabětický les s původními zbytky smíšených listnatých lesů přirozeného charakteru s pozoruhodným bylinným podrostem poprvé v literatuře upozorňuje Ložek (1956:153–154) a později zde další, zvláště karpatské druhy, např. kyčenici žláznatou (*Dentaria glandulosa*), hvězdnatec zubatý (*Hacquetia epipactis*), ostřici chlupatou (*Carex pilosa*) uvádí Pospíšil (1964:125–130). Přestože se ve starší dokumentaci ochrany přírody tato lokalita objevila v návrhu na zařazení do sítě chráněných území tehdejšího Severomoravského kraje, její realizace se z důvodu nedostatečných odborných podkladů neuskutečnila.

S ohledem na prognózu ekonomických záměrů od počátku 80. let byl v letech 1981–1984 proveden floristický průzkum a fytocenologická dokumentace přirozených stanovišť situovaných zvláště v členitější východní části odvodňované třemi erozními rýhami (Sedláčková 1983, 1984). V nivách lesních potoků byly dokumentovány fragmenty údolních olšovo-jasanových luhů blízkých asociaci *Stellario-Alnetum glutinosae*, na dolním toku hlavního údolí s přechody ke střemchovým olšinám asociace *Pruno-Fraxinetum*. Úbočí svahy těchto údolí pokrývají porosty dubohabřin svazu (*Carpinion*), které floristickým složením odpovídají karpatským dubohabřinám asociace *Carici pilosae-Carpinetum*. Do připojeného floristického seznamu byly zahrnuty z této doby zjištěné taxony cévnatých rostlin z celého komplexu lesa včetně jeho okrajů, plevelů polních kultur a dalších synantropních rostlin (Sedláčková 1984:39–40). Již při předběžném průzkumu v r. 1964 a i o 20 let později bylo zřejmé, že přirozený charakter lesní vegetace je lépe zachovalý v členité jv. části v prostoru lesních údolí (Sedláčková 1983, 1984). S odstupem téměř dalších 25ti let se v roce 2008 uskutečnilo nové ověření původně dokumentovaných stanovišť a floristický průzkum již dříve narušených rovinatých částí celého lesního komplexu.

V jv. prostoru lesa rozčleněného údolními toky zůstala nadále zachovaná vegetace blízká přírodním biotopům (Chytrý, Kučera et Kočí 2001). V nivách zaklesnutých údolí se na malých plochách vyskytují fragmenty luhů potočních olšin (*Stellario-Alnetum glutinosae*) provázené diagnostickými druhy ptačinec hajní (*Stellaria nemorum*), krabilice chlupatá (*Chaerophyllum hirsutum*), netýkavka nedůtklivá (*Impatiens noli-tangere*) a průvodními vlhkomilnými druhy přeslička lesní (*Equisetum sylvaticum*), škarda bahenní (*Crepis paludosa*), mokrýš střídavolistý (*Chrysosplenium alternifolium*), orsej jarní (*Ficaria verna*), kostřava obrovská (*Festuca gigantea*), řeřišnice hořká (*Cardamine amara*) aj. Nově byly na jediném stanovišti zjištěny porosty blízké potočním jaseninám asociace *Carici remotae-Fraxinetum* s diagnostickými druhy ostřice řídkoklasé (*Carex remota*),o. převislé (*C. pendula*), o. lesní (*C. sylvatica*) a dalšími druhy např. pšeníčko rozkladité (*Milium effusum*), pryšec sladký (*Euphorbia dulcis*), válečka lesní (*Brachypodium sylvaticum*). Vysoký zápoj střemchy obecné (*Prunus padus*) v keřovém patře na dolním toku hlavního údolí (levý přítok Luhy) signalizuje nadále tendenci vývoje k olšovým jaseninám (*Pruno-Fraxinetum*) s účastí druhů brslenu evropského (*Euonymus europaea*), chmele otáčivého (*Humulus lupulus*), kostivalu hlíznatého (*Symphytum tuberosum*), pryskyřníku kosmatého (*Ranunculus lanuginosus*) aj.

Porosty úbočních svahů lesních údolí pokrývají dubohabřiny, místy s častější lípou (*Tilia cordata*), které ověřeným výskytem diagnostických druhů, např. ostřice chlupaté (*Carex pilosa*), pryšce mandloňovitého (*Euphorbia amygdaloides*), hvězdnatce zubatého (*Hacquetia epipactis*) i s druhem bučin kyčelnice žláznaté (*Dentaria glandulosa* odpovídají karpatským dubohabřinám *Carici pilosae-Carpinetum*. Srovnáním floristického složení těchto porostů před 25ti lety zde byly znovu zachyceny prakticky téměř všechny význačné i průvodní druhy. Jsou to např.: jaterník podléška (*Hepatica nobilis*), žin-

dava evropská (*Sanicula europaea*), svízel vonný (*Galium odoratum*), bažanka vytrvalá (*Mercurialis perennis*), ostřice prstnatá (*Carex digitata*), hrachor jarní (*Lathyrus vernus*), vraní oko čtyřlisté (*Paris quadrifolia*), kokořík mnohokvětý (*Polygonatum multiflorum*), válečka lesní (*Brachypodium sylvaticum*), pitulník žlutý (*Galeobdolon luteum*), pryšec sladký (*Euphorbia dulcis*), lipnice hajní (*Poa nemoralis*), svízel Schultesův (*Galium schultesii*), strdivka jednokvětá (*Melica uniflora*) aj.

Přestože v potenciální vegetaci jsou mapovány dubohabřiny svazu *Carpinion* (Neuhäuslová et al. 1998), je současná vegetace lesních porostů, zvláště v rovinatých polohách s převahou smrkových monokultur zřetelně ovlivněna hospodářskou činností. Již dříve vytěžené původní dubohabrové lesy zde nahradily současné smrkové monokultury (80–120 let) s příměsí modřínu opadavého (*Larix decidua*), borovice lesní (*Pinus sylvestris*), v nichž byly výjimečně ponechány enklávy původních listnatých dřevin, zvláště dubu letního (*Quercus robur*), habru obecného (*Carpinus betulus*), lípy srdčité (*Tilia cordata*), javoru klenu (*Acer pseudoplatanus*) a jen ojediněle jsou vtroušeny jedle bělokorá (*Abies alba*) a buk lesní (*Fagus sylvatica*). V posledních letech pokračuje těžba v rovinatých částí a porosty podél hlavní komunikace Hrabětice–Lučice rozčleňují rozsáhlé plochy pasek.

V bylinném podrostu kulturních smrčin rovinatých a mírně ukloněných poloh se v současné době výrazně uplatňují dva zcela dominantní druhy: populace ostružiníků (*Rubus fruticosus* agg.) na sušších až středně vlhkých stanovištích a rozsáhlé populace ostřice třeslicovité (*Carex brizoides*) na vlhkých až podmáčených půdách. Tyto dva převládající druhy indikují výrazné změny přirozeného složení původních porostů patrně nejen v důsledku hospodářských zásahů, ale i možného spolupůsobení dalších ekologických faktorů (degradace půdy v důsledku trvalého zamokření, odlesnění stanovišť, šíření světlomilných prvků). Bylinný podrost s převažujícím smrkem provázejí rozsáhlé populace ostružiníků a garnitura spíše acido-oligotrofních druhů, zvláště brusnice borůvka (*Vaccinium myrtillus*), šťavel kyselý (*Oxalis acetosella*), pstroček dvoulistý (*Maianthemum bifolium*, s občasným výskytem některých průvodních druhů květnatých lesů, např. mléčka zední (*Mycelis muralis*), bika chlupatá (*Luzula pilosa*), starček vejčitý (*Senecio ovatus*), krtičník hlíznatý (*Scrophularia nodosa*) a kapradiny papratka samičí (*Athyrium filix-femina*), kapraď rozložená (*Dryopteris dilatata*) a kapraď samec (*D. filix-mas*). V rovinatých polohách s převládající *Carex brizoides*, kde byly alespoň z části ponechány listnaté dřeviny (dub, lípa, habr a klen), vyznívají ještě mnohé hájové druhy původních dubohabřin, zejména svízel vonný (*Galium odoratum*), pitulník žlutý (*Galeobdolon luteum*), černýš hajní (*Melampyrum nemorosum*),

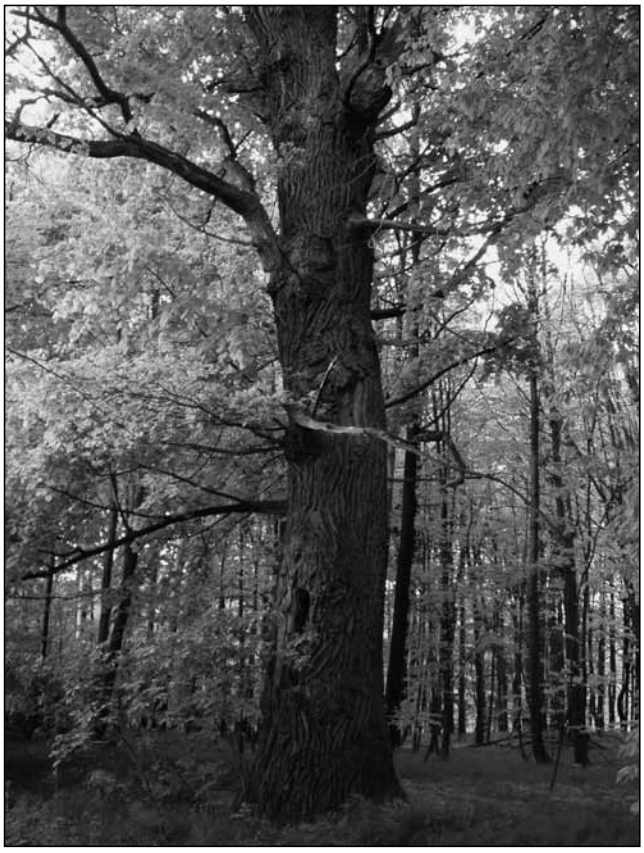

Mohutný dub na okraji porostu (Foto Radim Jarošek).

válečka lesní (*Brachypodium sylvaticum*) a lipnice hajní (*Poa nemoralis*). Na vlhkých půdách mírných svahů a zvláště ve sníženinách údolních toků přistupuje řada lužních druhů, zvláště přeslička lesní (*Equisetum sylvaticum*), kostřava obrovská (*Festuca gigantea*), netýkavka nedůtklivá (*Impatiens noli-tangere*), kapraď osténkatá (*Dryopteris carthusiana*), kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), ptačinec mokřadní (*Stellaria alsine*), svízel bahenní (*Galium palustre*), pšeníčko rozkladité (*Milium effusum*), svízel přítula (*Galium aparine*) a objevují se i druhy vlhkomilné luční vegetace např. karbinec evropský (*Lycopus europaeus*), pcháč zelinný (*Cirsium oleraceum*) a pcháč bahenní (*C. palustre*).

Na rozsáhlých vytěžených plochách pasek (místy nově nezalesněných) často zmlazuje bříza bělokorá (*Betula pendula*), výrazně se šíří krušina olšová (*Frangula alnus*) a lokálně tvoří nápadně dominantní porosty třtina křovištní (*Calamagrostis epigejos*). Kromě vyznívajících populací *Carex brizoides* se na těchto nových biotopech uplatňují některé diagnostické druhy pasekových společenstev, např. vrbovka úzkolistá (*Epilobium angustifolium*), pcháč obecný (*Cirsium vulgare*), ostružiník maliník (*Rubus idaeus*), bez červený (*Sambucus racemosa*) a starček lesní (*Senecio sylvaticus*).

Vlhká, narušená a prosvětlená místa se stagnující vodou situovaná podél lesních cest rovinatých poloh provázejí mnohé diagnostické druhy společenstev obnažených den svazu *Eleocharition ovatae*, zvláště protěž bažinná (*Gnaphalium uliginosum*),

Pitulník žlutý (Foto Radim Jarošek).

sítina žabí (*Juncus bufonius*), třezalka rozprostřená (*Hypericum humifusum*), kalužník šruchový (*Peplis portula*), jitrocel chudokvětý (*Plantago uliginosa*), rdesno peprník (*Persicaria hydropiper*) a další průvodní druhy, např. psárka plavá (*Alopecurus aequalis*), žabník jitrocelový (*Alisma plantago-aquatica*), rožec klubkatý (*Cerastium glomeratum*), pryskyřník plamének (*Ranunculus flammula*).

Naznačená aktuální vegetace komplexu Hrabětického lesa, která je zvláště v rovinatých polohách dlouhodobě ovlivňována hospodářskými zásahy, zcela zřetelně dokládá výrazné změny ve složení bylinného patra. Tyto změny je možno považovat za projevy postupující degradační fáze původních, přírodě blízkých společenstev svazu *Carpinion* (Neuhäuslová 1999). Příčinou těchto změn je především převod přirozené porostní skladby listnatých dřevin na smrkový kulturní les, v němž se na ochuzených půdách postupně mění druhové složení bylinného patra četnější účastí acido-oligotrofních druhů indikujících půdní degradaci, případně i lokálním převládnutím druhů náročných na surový humus. Dokladem pokročilého stádia facielní degradační fáze zájmových porostů (cf. Mikyška 1964, Neuhäuslová 1999) je např. převládnutí určitého druhu v bylinném patře na velkých plochách (*Rubus fruticosus* agg., *Carex brizoides*), ústup diagnostických druhů původního společenstva (*Carex pilosa, Melica uniflora, Galium schultesii, Hacquetia epipactis*), nové výskyty druhů různé fytocenologické příslušnosti (*Calamagrostis villosa, Festuca altissima, Molinia arundinacea*), případně dalších druhů indikujících náhradní luční vegetaci zvláště pcháč zelinný (*Cirsium oleraceum*), pcháč bahenní (*C. palustre*), karbinec evropský (*Lycopus europaeus*), kyprej vrbice (*Lythrum salicaria*).

Z posledních let (2001, 2008) je překvapivý výskyt diagnostického druhu březových doubrav bezkolence rákosovitého (*Molinia arundinacea*) z vlhkých stanovišť na nepropustném jílovitém podloží zvláště v blízkosti lesních pasek, kde zmlazuje krušina olšová (*Frangula alnus*) a bříza bělokorá (*Betula pendula*). Signalizuje tak možný vývoj porostů k podmáčeným bezkolencovým doubravám (as. *Molino arundinaceae-Quercetum*), zvláště když v širším okolí jsou zastoupeny i další průvodní druhy tohoto společenstva, např. dub letní (*Quercus robur*), bříza pýřitá (*Betula pubescens*), vrbina obecná (*Lysimachia vulgaris*), pstroček dvoulistý (*Maianthemum bifolium*), brusnice borůvka (*Vaccinium myrtillus*) a mochna nátržník (*Potentilla erecta*).

Za pozoruhodné lze v těchto nadmořských výškách považovat i novodobé šíření diagnostického druhu květnatých bučin (as. *Festuco-Fagetum*) – kostřavy lesní (*Festuca altissima*) na početných mikrolokalitách, zvláště když staré exempláře buku lesního (*Fagus sylvatica*) jsou v porostech pouze ojediněle vtroušeny. Rovněž výskyt třtiny chloupkaté (*Calamagrostis villosa*) patrně souvisí s novodobým šířením tohoto diagnostického druhu horských acidofilních bučin a smrčin (*Calamagrostio villosae-Fagetum, Calamagrostio villosae-Picetum*) z montánních poloh do podhůří. Z dalších druhů s častější vazbou spíše na submontánní polohy byly zjištěny např. bukovinec osladičovitý (*Phegopteris connectilis*) a z r. 1989 je doložen pérnatec horský (*Lastrea limbosperma*), který nověji již nebyl nalezen (Sedláčková 1990).

Srovnáním výsledků floristických průzkumů z let 1983, 1984 a 2001, 2008 nebyly v terénu znovu nalezeny druhy: prstnatec Fuchsův (*Dactylorhiza fuchsii*) zachycený v r. 1981, kyčelnice cibulkonosná (*Dentaria bulbifera*), podbílek šupinatý (*Lathraea squamaria*), rozrazil horský (*Veronica montana*) Sedláčková (1983), třezalka chlupatá (*Hypericum hirsutum*), len počistivý (*Linum catharticum*), zvonečník klasnatý (*Phyteuma spicatum*), jitrocel prostřední (*Plantago media*), lilek potměchuť (*Solanum dulcamara*) Sedláčková (1984). V souvislosti s postupujícími změnami lesních porostů, které se dotýkají převážné části Hrabětického lesa, zde byly zjištěny v r. 2001 a 2008 pro zájmovou lokalitu nové druhy cévnatých rostlin. Mnohé z nich indikující naznačené degradační změny jsou uvedeny v předchozím textu. Z neofytů jsou to např. netýkavka malokvětá (*Impatiens parviflora*) – zatím jen slabé

populace, turanka kanadská (*Conyza canadensis*), sítina tenká (*Juncus tenuis*), křídlatka japonská (*Reynoutria japonica*), z dalších synantropních druhů např. kerblík lesní (*Anthriscus sylvestris*), rmen rolní (*Anthemis arvensis*), máta rolní (*Mentha arvensis*), rdesno řídkokvěté (*Persicaria mitis*). Fragmenty vlhkých přírodních biotopů – zvláště pramenišť, luhů i dubohabřin provázejí další, z této lokality dosud neuváděné druhy, např. ostřice převislá (*Carex pendula*), dymnivka plná (*Corydalis solida*), konvalinka vonná (*Convallaria majalis*), ptačinec velkokvětý (*Stellaria holostea*), svízel bahenní (*Galium palustre*), ptačinec mokřadní (*Stellaria alsine*), česnek medvědí (*Allium ursinum*), sadec konopáč (*Eupatorium cannabinum*), chrastice rákosovitá (*Phalaris arundinacea*), vrba ušatá (*Salix aurita*) a čarovník prostřední (*Circaea x intermedia*). Zajímavý je výskyt jediné rostliny rulíku zlomocného (*Atropa bella-donna*) a tří exemplářů biky hájní (*Luzula luzuloides*) z údolí Hrabětického potoka. Na jz. okraji lesa z. od silnice do Blahutovic jsou na malých plochách vyvinuty fragmenty mírně teplých lemů *Trifolion medii* s dominantním černýšem hajním (*Melampyrum nemorosum*) a jen ojediněle zastoupenými poloteplomilnými druhy, např. svízelem syřišťovým (*Galium verum*), válečkou prapořitou (*Brachypodium pinnatum*) a kručinkou barvířskou (*Genista tinctoria*).

Přestože při terénních exkurzích v r. 2008 byla použita metodika floristického průzkumu (výskyt a lokalizace cévnatých rostlin), je možno zjištěné poznatky uplatnit i pro hodnocení aktuální vegetace zájmové lokality. Zatímco porosty v rovinatých polohách dlouhodobě ovlivňovaných hospodářskými zásahy patrně déle než 100 let (těžba, výsadby smrku a dalších nepůvodních dřevin) představují v současné době již silně degradované kulturní lesy, v jv. členité části podél erozních rýh a lokálně i na úbočních svazích zůstaly zachovány enklávy porostů blízkých přirozeným lesům téměř bez výraznějších změn skladby dřevin a floristického složení bylinného podrostu.

Marie Sedláčková,
Muzeum Novojičínska, p. o.
Nový Jičín
e-mail: ovmnj@atlas.cz

Literatura

Chytrý M., Kučera T. et Kočí M. [eds.] (2001): Katalog biotopů České republiky. –Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha.
Kubát K. et al. [eds.] (2002): Klíč ke květeně České republiky. –Academia, Praha.
Ložek V. (1956): Měkkýši Hrabětického lesa. –Přírod. Sborn. Ostrav. Kraje, Opava, 17:153–154.
Macoun J. et al. (1965): Kvartér Ostravska a Moravské brány. –Ústř. Úst. Geol., Praha.
Mikyška R. (1964): Über die fazielle Entwicklung des Unterwuchses in wirtschaflich beeinflussten Wäldern. –Preslia, Praha, 36:144–164.
Neuhäuslová Z. (1999): Změny bylinného patra v lesních společenstvech. –Zprávy Čes. Bot. Společ., Praha, 34, Mater. 17:37–46.
Neuhäuslová Z., Moravec J., Chytrý M. et al. (1998): Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Textová část. –Academia, Praha.
Pálenský P. (1996): Geologická mapa ČR. List 25-12 Hranice, měřítko 1:50 000. –Český geologický ústav, Praha.
Pospíšil V. (1964): Die Mährische Pforte eine pflanzengeographische Studie. –Čas. Mor. Mus., Brno, 49:103–190.
Sedláčková M. (1983): Hrabětický les – zajímavá botanická lokalita na Novojičínsku. –Vlastiv. Sborn. Okresu Nový Jičín, 31:64–67.
Sedláčková M. (1984): Poznámky k dokumentaci květeny Hrabětického lesa (Moravská brána). –Čas. Slez. Muz. (A), Opava, 33:33–42.
Sedláčková M. (1990): *Lastrea limbosperma* ve sbírkách Okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně. –Čas. Slez. Muz. (A), Opava, 39:89–92.

Výskyt zlatohlávka tmavého (*Oxythyrea funesta*) v CHKO Poodří a jeho současná expanze v České republice

Zlatohlávek *Oxythyrea funesta* žije v jižní a střední Evropě, severní Africe, Malé Asii a na Kavkaze. Na východ zasahuje až do střední Asie (Sabatinelli 1981). Ve střední Evropě byl dříve považován za stepní relikt doby postglaciální, obývající hlavně xerotermní lokality (Burakowski et al. 1983). Szwalko (1989) ale zjistil, že nepreferuje jen suché biotopy, ale osídluje i vlhké enklávy v dolinách vodních toků a krajiny s vysokou lesnatostí. V České republice se dříve vyskytoval hlavně na jižní Moravě, ale ve 30. letech 20. století byl hojný i na Přerovsku. Ještě v 90. letech minulého století byl z České republiky znám výskyt pouze z 25 faunistických kvadrátů (Šuhaj et al. 1996).

Zlatohlávek tmavý byl dříve uváděn pod českým jménem běloskvrnec tečkovaný (Javorek 1947). Ve srovnání s ostatními druhy zlatohlávků je protáhlý a málo klenutý. Zbarvení má černé s bílými sekretosními skvrnami. Tělo je porostlé řídkými, ale

dlouhými chloupky. Krovky mají pět podélných rýh. Délka dospělého brouka je 8–12 mm. Vývoj probíhá v půdě a larvy se živí odumírajícími kořínky nejrůznějších rostlin. Jeho larvy nejsou příliš vybíravé ve výběru substrátu – na východním Slovensku byly nalezeny i ve starém hnoji (Šuhaj & Hudeček 1997). Imaga můžeme nalézt od dubna do října na květech, kde za slunečných dnů sají nektar (Šuhaj et al. 1996).

V posledních asi dvaceti letech se oblast výskytu v České republice mnohonásobně rozšířila (cf. Chobot & Horák 2008). V současné době je ve Slezsku a na severovýchodní Moravě rozšířen celoplošně a místy je velmi hojný. V Moravskoslezských Beskydech pronikl podél cest a průseků až po nejvyšší horské hřebeny (Šuhaj a Hudeček 1997). V CHKO Poodří byl nalezen v roce 1990 v Jistebníku a v roce 1993 v Ostravě – Polance nad Odrou (Šuhaj et. al. 1996). V letech 2007–2008 byl zjištěn opět v Jistebníku (Kašinský nepubl.) a v roce 2008 v Suchdole nad Odrou (Chobot & Horák 2008). Lokalit bude ve skutečnosti mnohem více, neboť entomologové běžné druhy zpravidla neevidují.

Možnou příčinou současného vzestupu stavů je nejspíše pozvolné oteplování, komplexně se však touto otázkou ještě nikdo nezabýval. Svou roli zřejmě sehrál i souběh příznivých okolností v 90. letech 20. století, mezi které můžeme zařadit např. omezení masivních chemických postřiků v zemědělství. Díky své přizpůsobivosti pronikal zlatohlávek tmavý na Ostravsku i na plochy zdevastované průmyslem, které v sukcesním stadiu s ostrůvky synantropní květeny vytvářejí obdobné životní podmínky jako původní biotopy. Jednou z příčin současné expanze může být i dlouhodobá oscilace na severním okraji souvislého rozšíření.

Literatura

Burakowski B., Mroczkowski M. & Stefańska J. 1983: Katalog fauny Polski, część 23, tom 9. Coleoptera (*Scarabaeoidea*, *Dascilloidea*, *Byrrhoidea*, *Parnoidea*). PWN, Warszawa, 294 pp.

Chobot K. & Horák J. 2008: Mapa rozšíření zlatohlávka tmavého (*Oxythyrea funesta*) v ČR. BioLib [http://www.biolib.cz/cz/taxonmap/id134/]

Javorek V. 1947: Klíč k určování brouků ČSR. Nakl. R. Promberger, Olomouc, 955 pp.

Sabatinelli G. 1981: Le *Oxythyrea* Mols. del Mediterraneo. Studi morfologici sistematici (*Coleoptera*, *Scarabaeoidea*). Fragm. Ent., 16: 45–60.

Szwalko P. 1989: Występowanie *Oxythyrea funesta* (Poda, 1761) (*Coleoptera*, *Sarabaeidae*) w Polsce. Przegl. Zool., 33: 83–87.

Šuhaj J., Hudeček J. & Stolarczyk J. 1996: Výskyt *Oxythyrea funesta* (Poda, 1761) na Moravě a ve Slezsku (*Coleoptera: Cetoniidae*). Čas. Slez. Muz. Opava (A), 45 (1): 69–77. ISSN 0323-0627

Šuhaj J. & Hudeček J. 1997: Výskyt zlatohlávka *Oxythyrea funesta* (*Coleoptera, Cetoniidae*) v širší oblasti Beskyd. Zprav. OVM Vsetín, 1997: 47–48.

Jiří Šuhaj, Jan Kašinský
Foto Jan Kašinský

Historické údaje ze Slezska a severní Moravy a recentní výskyt martináče hrušňového (*Saturnia pyri*) v nivě dolní Odry

Martináč hrušňový je největším evropským motýlem. Žije v jižní a střední Evropě, severní Africe, Malé Asii, Přední Asii, na Kavkaze a v Zakavkazsku, na východ zasahuje až do Íránu a Arménie (Pecina 1979, Zahradník 1997). V jižní Evropě je dosti hojný, ve střední Evropě má pouze ostrůvkovité rozšíření a jeho početnost v posledních desetiletích na většině lokalit silně poklesla (Reichholf-Riehm 1996). Severní hranice areálu prochází Alsaskem, západním a jižním Švýcarskem, Dolními Rakousy, Moravou a Slovenskem (Moucha 1972). V Polsku byl udáván z okolí Zamościa, ale od 50. let 20. století zde nebyl znovu nalezen (Buszko & Śliwiński 1978). V České republice je za oblast autochtonního výskytu všeobecně považována pouze jižní Morava. Původním stanovištěm martináče hrušňového jsou lesostepi a okraje listnatých lesů (Hofmannová & Marktanner 1995). V zemědělsky obdělávaných krajinách osídlil staré zahrady, ovocné sady a stromořadí (Novák & Spitzer 1982).

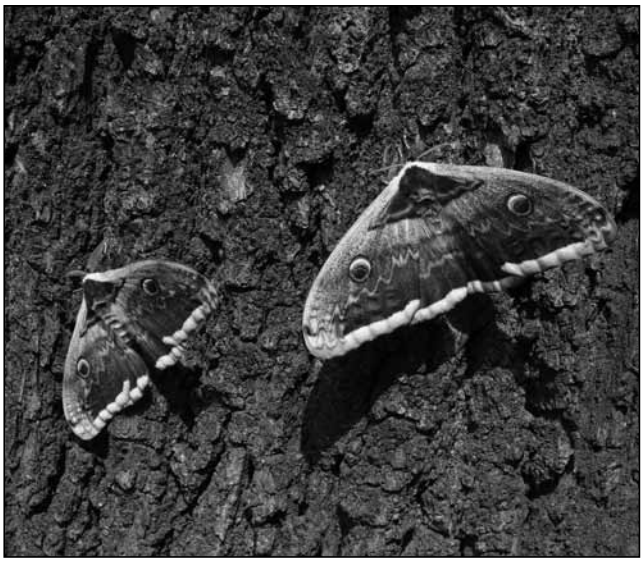

Martináč hrušňový v Bohumíně – Šunychlu (Foto Jiří Šuhaj).

Na jižní Moravě býval martináč hrušňový dříve hojným druhem a v některých letech docházelo místy i k přemnožení (Moucha & Zahradník 1975). Za hlavní příčinu úbytku stavů na Moravě považují Novák & Spitzer (1982) moderní chemické ošetřování ovocných sadů nebo polí a stromořadí v jejich bezprostředním sousedství. Závažné ohrožení představuje rovněž ničení biotopů a motýli se také stávají obětí silných světelných zdrojů

(Pecina 1979). Přesné stanovení severní hranice jeho autochtonního výskytu u nás je poměrně nesnadné, neboť není přesně známo, kde bývá sběrateli čas od času vysazován (Moucha 1972). Rozšiřování na sever zaznamenal na Boskovsku Tichý (1936). Důvodem je zřejmě pozvolné zvyšování průměrných ročních teplot (cf. Jírovský 1976, Seifert 1994). V teplých letech patrně pronikal z Hornomoravského úvalu i do Moravské brány. Z Čech jsou známy jen ojedinělé nálezy (Šuhaj & Hudeček 1998), pravidelně je od 40. let 20. století nalézán ve středním Polabí (Pecina 1979).

Nejstarší zprávu o výskytu ve Slezsku a na severovýchodní Moravě uvedl Koschatzky (1819), kterého staří sběratelé informovali o výskytu v zahradách v okolí Opavy. O nálezu v roce 1869 v Opavě se zmínil Urban (1870). Názory na původnost výskytu v Ostravské pánvi se různí. U nálezu housenek v Ostravě – Hrušově předpokládal Satory (1913), že se tam martináč hrušňový rozšířil z Moravy. Ulovení 2 jedinců u Fulneku (Skala 1915) a pozdější nálezy z Ostravska byly naopak hodnoceny jako nepůvodní výskyt (Šuhaj & Hudeček 1998). Po analýze historických údajů vyplynulo, že v první polovině 20. století byl druh v širším okolí Olomouce, Přerova a Tovačova dost rozšířen. Zvláště z Olomoucka je hojný výskyt housenek v ovocných zahradách uváděn již od roku 1809 (Koschatzky 1818) a zachovaly se i doklady o souvislém výskytu mezi lety 1912 až 1972, takže výskyt celkově trval okolo 165 let. Na mnohých místech dnes původnost nálezů nelze přesně stanovit, protože na řadě z nich martináči hrušňoví pravděpodobně unikli z chovů (Šuhaj & Hudeček 1998).

V současné době se martináč hrušňový vyskytuje na uvedeném území pouze v nivě dolní Odry v některých městských částech Bohumína. Ve volné přírodě tu byl pozorován poprvé v roce 1997 ve Starém Bohumíně, což souviselo nepochybně s jeho chovem místními entomology (Šuhaj & Hudeček 1998). Následovaly další nálezy v zahradách v okolí – v roce 2005 bylo zjištěno líhnutí imag v Kopytově (Spáčil in verb.) a v roce 2008 v Šunychlu (Kania 2008). Výskyty obrovských nočních motýlů vzbudily velkou pozornost veřejnosti a byly interpretovány jako důsledek globálního oteplování (Anonymus 2008). Ve skutečnosti jsou nálezy ve třech městských částech Bohumína důsledkem mnohaletého vysazování. Uvedený případ dokazuje schopnost přirozené reprodukce martináčů hrušňových na severněji položených lokalitách. I když jde o nepůvodní výskyt, setkání s těmito nádherným a mohutnými motýli patří k silným zážitkům.

Za poskytnutou informaci o výskytu v Kopytově děkuji J. Spáčilovi (Bohumín).

Jiří Šuhaj

Kokony martináče hrušňového (Foto Jiří Šuhaj).

Literatura

Anonymus 2008. V Šunychlu se objevil největší evropský motýl. Bohumínská zpravodajství č. 21/2008. Město Bohumín, TV Marko. Dostupné z <http://www.mubo.cz/index.php?sekce=3&rubrika=89&kat=1&rok=&video=358&kvalita=hi&lang=cz>

Buszko J. & Sliwiński Z. 1978: Motyle – Lepidoptera. Zesz. 55–58. Klucze do oznaczania owadów Polski, część 27. PNW, Wroclaw, 42 pp.

Hofmannová H. & Marktanner T. 1995: Denné a nočné motýle. Slovart, Bratislava, 160 pp.

Jírovský V. 1976: Meteorologická pozorování v Praze – Klementinu 1775–1975. Hydrometeorologický ústav, Praha, 460 pp.

Kania L. 2008: Martináč hrušňový poletuje i v Bohumíně. Bohumínské městské noviny (Oko), 18 (11): 3. Dostupné z <http://www.mubo.cz/data/oko/2008/oko_2008_11.pdf>

Koschatzky K. R. 1818: Naturhistorische Aphorismen über das Gesenke. Hesperus. Natbl. gebildete Leser, 2 (37): 289–292.

Koschatzky K. R. 1819: Naturhistorische Aphorismen über das Gesenke. Zweite Lieferung. Hesperus. Natbl. gebildete Leser, 4 (44): 346–349.

Moucha J. 1972: Sbíráme motýly. Práce, Praha, 240 pp.

Moucha J. & Zahradník J. 1975: Naši noční motýli. Albatros, Praha, 372 pp.

Novák I. & Spitzer K. 1982: Ohrožený svět hmyzu. Academia, Praha, 140 pp.

Pecina P. 1979: Kapesní atlas chráněných a ohrožených druhů živočichů. SPN, Praha, 224 pp.

Reichholf-Riehm H. 1996: Motýli. Knižní klub – Ikar, Praha, 288 pp.

Satory F. 1913: Lepidopterologische Erinnerungen an das Ostrau-Karwiner Kohlenrevier. Int. Entomol. Ztschr., 7: 57–58.

Seifert V. 1994: Počasí kolem nás. Grada, Praha, 144 pp.

Skala H. 1915: Zur Zusammensetzung der Macrolepidopterenfauna Mährens (Eine zoogeographische Studie). Lotos, 63: 1–18.

Šuhaj J. & Hudeček J. 1998: Výskyt martináče hrušňového, *Saturnia pyri* (*Lepidoptera*: *Saturniidae*) ve Slezsku a na severní a střední Moravě (Česká republika). Čas. Slez. Muz. Opava (A), 47 (3): 273–281. ISSN 0323-0627

Tichý O. 1936: Některé příklady periodických výskytů motýlů na Boskovsku. Čas. Čs. Společ. Entomol., 33: 149–152.

Urban E. 1870: 2. Tierreich. Troppau, pp. 129–130. In Anonymus: Uebersicht der in Mähren und Oesterreichisch-Schlesien angestellten phänologischen Beobachtung. Verh. Naturforsch. Ver. Brünn, 8 (1): 114–130.

Zahradník J. 1997: Naši motýli. Albatros, Praha, 564 pp.

Výskyt pelikána bílého (*Pelecanus onocrotalus*) v Bartošovicích v listopadu 2008

Pelikán bílý obývá rozlehlé bažiny s roztroušenými vodami, mělká teplá jezera a pomalu tekoucí řeky. V Evropě hnízdí pouze na nejzazším jihovýchodě, přičemž nejznámější hnízdiště se nachází v deltě Dunaje. Počet hnízdišť a celková početnost jeho populace se stále snižují. Jejich stav v Evropě se odhaduje na 3 000 párů. Zimovat odlétá zčásti přes Egypt až do tropické Afriky, zčásti i do Asie (Sauer 1996). Pelikán bílý je pták velikosti labutě (délka 150–175 cm) s rozpětím křídel 220 až 360 cm a s váhou dosahující až okolo 15 kg (samice 5–9 a samci 9–15 kg). Na první pohled zaujme jeho obrovský zobák (délka 42–50 cm) s žlutým roztažitelným kožním vakem. Zbarvení těla je bílé, jen za letu jsou vidět na křídlech černé ruční letky; v době hnízdění má opeření růžový nádech. Mladí jedinci jsou svrchu žlutohnědí, vespod bílí. Nohy jsou v poměru k tělu krátké a čtyři prsty na nich jsou jako u ostatních zástupců řádu veslonohých (*Pelecaniformes*) spojené plovací blánou. Velmi často plachtí (využívá teplých vzdušných proudů) s krkem položeným na hřbet. Stejně jako příbuzný pelikán kadeřavý (*Pelecanus crispus*) loví převážně ryby, kterých denně spořádá až 1,5 kg (Klimeš 2002).

Při lovu ryb nahání hejno pelikánů společně svou kořist na mělčinu tlučením křídly a tam je nabírá do vaků a polyká. V hlubší vodě plavou ve formaci tvaru písmene V, pak rychle uzavřou okruh a nakonec najednou všichni ponoří zobáky do vody. Tito společenští ptáci hnízdí v koloniích, kde jsou hnízda umístěna na zemi obvykle ve starém rákosí těsně u vody v podobě velké hromady větví a rostlinné vegetace. Samice do něj klade obvykle 2 až 3, často i 4 a vzácně 5 vajec, která jsou asi 9 cm dlouhá, modrošedá a žlutošedá a mají velmi hrubou skořápku. Mláďata krmí oba rodiče z vaku napůl strávenými rybami. Když odrostou, vytahují si z vaku potravu sama. Než vyletí z hnízda, vytvoří si zásobárnu tuku a váží pak až 14 kg. Ve stáří 12–15 týdnů začínají sama rybařit a létat. Pohlavně dospívají až ve třetím či čtvrtém roce; do té doby se zdržují stranou od hnízdních kolonií. Pelikáni se dorozumívají syčivými a chrochtavými zvuky. Jsou velmi zdatnými letci – loviště mohou být vzdálena od hnízd 50–100 km (Sauer 1996).

V období po vyhnízdění zalétávají pelikáni daleko mimo hnízdiště, v Evropě na západ ojediněle až do Španělska a na sever do Skandinávie (Snow & Perrins 1998). Do České republiky se pelikán bílý zatoulává zřídka – Hudec (1994) uvádí 16 konkrétních zpráv o výskytu od 18. století do roku 1988 a Vavřík (2008) z let 1989–2007 dalších 5 záznamů. V databázi Faunistické komise ČSO (Vavřík 2008) je evidováno 18 akceptovaných pozorování. Nejranější zálet na naše území byl zaznamenán 17. 2. 1902 v Želešicích u Brna a nejpozdnější 8. 10. 1896 u Chebu (Hudec 1994). Z CHKO Poodří pocházejí tři zprávy o zastižení pelikánů z druhé poloviny 20. století, ale jen u poslední z nich byl určen druh. Ve dnech 25. a 26. 2. 1967 byl pozorován 1 ex. v Polance nad Odrou (Kondělka 1970). Ve dnech 8. a 9. 5. 1979 se zdržoval 1 nedospělý ex. v Albrechtičkách, Studénce a Jistebníku (Boucný et al. 1981). Od 15. do 24. 5. 1987 byl doložen výskyt 1 ex. pelikána bílého v Bartošovicích a Jistebníku nad Odrou (Pavelka & Foral 1990).

Zda hnízdili pelikáni bílí před staletími i u nás, není zatím zcela zřejmé, ale historických údajů o těchto mohutných a vzhledově nezaměnitelných ptácích je v archivních materiálech několik. Bartoloměj z Chlumce, zvaný mistr Klaret, ho zařadil v Glosáři z let 1359–1364 a ve své Ptačí zahrádce z doby před rokem 1366 mezi ostatní druhy ptáků hnízdícími v Čechách (Flajšhaus 1928). Mistr Pavel Žídek, zvaný též Paulus de Praga, popsal pelikána ve své rozsáhlé rukopisné encyklopedii *Liber viginti arcium*, jejíž dokončení se obvykle datuje rokem 1463 (Hadravová 2008). V třeboňském archivu jsou v období 1650–1750 uvedeni pod názvem Nimmersatt (nenasytný) s výstižným popisem: „Jest ještě jednou tak velký jako labuť a jeho žluté vole neb vak pod zobákem může zcela 6liberního kapra skrýti.“ (Frič 1872). U Balbína je uveden jako nesyt (Balbinus 1697). Zástřel 1 ex. ze dvou jedinců v roce 1793 na Vltavě u tehdejšího Rohanského (Köppelova) ostrova v Praze – Libni zaznamenal Schmidt (1795).

Na Moravě byli pelikáni uváděni mezi dalšími běžnými druhy pernaté škodné zvěře do konce 12. století (Hošek 1989). Je zajímavé, že výskyt v okolí Olomouce byl zaznamenán hned ve třech pramenech. V účtech města Olomouce přibližně z let 1570–1660 jsou pelikáni vzácně uváděni mezi

vyplacenými odměnami za zástřely škůdců na rybnících (Hurt 1960). Fišmistři je nazývali nesejty. Začátkem prosince 1644 se objevila tři hejna o celkovém počtu asi 180 ex. v Polsku u Raciborze a po třech dnech odpočinku pokračovala v tahu přes Olomouc a Vídeň (Kinzelbach 2001). Podle Hoška (1988) žil pelikán v 17. století v okolí Olomouce. Nepochybně se u nás dříve objevovali častěji než nyní, neboť ještě v letech 1850–1860 hnízdili v Maďarsku v inundačním území Tisy a poslední zpráva o hnízdění v Panonské kotlině pochází z roku 1868 (Hudec 1994).

Letos se objevil pelikán bílý v CHKO Poodří po 21 letech znovu. Mladý jedinec byl pozorován na Dolním Bartošovickém rybníku ve dnech 7. – 10. listopadu 2008. V tomto období zde probíhal každoroční výlov, a tak byl rybník postupně vypouštěn. Hlášení pozorování odpočívajícího pelikána ve dnech 7.–8. 11. pocházejí od účastníků výlovu. Dne 10. listopadu po 14. hod. zamířili k rybníku členové rybářského kroužku MO ČRS Studénka při ZŠ v Bartošovicích a zabývali se chytáním a určováním rybek. Výlov byl již ukončen a bez jiných návštěvníků. Vzduch byl prosycen pachem rybiny a bahna a k uším doléhal pouze křik racků, kteří posedávali ve středu rybníka či poletovali v jeho okolí. Po chvíli při letmém pohledu na ptačí osazenstvo rybníka zaujala vedoucího mladých rybářů V. Petřvalského silueta většího druhu nacházející se přibližně v centru početného hejna racků (cca 300 ks) a několika volavek popelavých a v. bílých. Domníval se nejprve, že se jedná o labuť velkou. Při zaostření teleobjektivu s ohniskovou vzdáleností 100–400 mm zažil překvapení, neboť spatřil **pelikána**! Společně se členy kroužku pozorovali asi jednu hodinu tento u nás neobvyklý ptačí druh. Během celého pozorování se ptačí host choval klidně, byl stále na jednom místě, odpočíval a pečoval o své peří. Ostatní druhy ptáků na něj nedorážely, ale udržovaly si patřičný odstup.

Nepochybně stejný jedinec zalétl také do Ostravské pánve. Dne 9. 11. v 7.30 hod. byl pozorován při přeletu nad rybníkem Větrov v Karviné – Starém Městě, kde nakonec nepřistál, neboť na něj doráželi dva orlové mořští. V 9.35 hod. ho vyfotografoval J. Mayer na Vrbickém jezeře v Bohumíně – Vrbici. Po celou dobu zhruba 30 min. pozorování byl pelikán neustále napadán racky a kavkami obecnými. Mezi 10.45 až 11.25 hod. létal mezi Vrbickým jezerem a skládkou TKO v Ostravě – Hrušově, stále pronásledován racky (Mayer et al. 2008). Ještě téhož dne se vrátil do Bartošovic, kde jej pozorovali dva žáci zdejší ZŠ. Dne 11. 11. byl tentýž jedinec nalezen a vyfotografován polskými ornitology na vypuštěném rybníku v mokřadu Wielikąt jihovýchodně od Raciborze (Anonymus 2008b). Tito pozorovatelé se domnívají, že to byl stejný jedinec, jehož vyfotografoval K. Jainta dne 27. 10. 2008 ve Spytkowicích (Anonymus 2008a). Všechna tato fakta dokládají, že pták byl v dobré kondici a bez problémů překonával velké vzdálenosti. Vzhledem k jeho plachosti se dá předpokládat, že se jednalo o volně žijícího jedince. Nejraději navštěvoval vypuštěné rybníky, kde si v mělké vodě mohl bez problémů nalovit potravu.

Za cenné připomínky k textu vděčíme Mgr. M. Mandákovi (Ostrava).

Vladimír Petřvalský, Jiří Šuhaj
Foto Vladimír Petřvalský (Bartošovice, 10. 11. 2008)

Literatura

Anonymus 2008a: Komisja faunistyczna SO PTZool: orzeczenia pozytywne z dnia 12.11.08. Dostupné z: <http://www.komisjafaunistyczna.pl/kf-pl/kfw_p5_orzeczenia.htm>

Anonymus 2008b: Przyroda: forum dyskusyjne, 11. 11. 2008. Dostupné z: <http://forum.przyroda.org/topics74/obserwacje-ptakow-2008-vt9666,2820.htm>

Balbinus J. B. 1679: *Miscellanea historica regni Bohemiae – decadis I., lib. I. qui historiam naturalem Bohemiae complectitur*. Pragae. (ex. Frič 1872)

Boucný L., Boucný D., Polášek Z. & Kondělka D. 1981: Druhý výskyt pelikána, *Pelecanus* sp., v Severomoravském kraji. Sylvia, 21: 103–104.

Flajšhaus V. 1928: Klaret a jeho družina: sv. 2.: texty glosované. Česká akademie vědy a umění, Praha.

Frič A. 1872: Obratlovci země české: seznam všech posud v Čechách pozorovaných ssavců, ptáků, plazů, obojživelníků a ryb. Frant. Řivnáč, Praha.

Hadravová A. 2008: Kniha dvacatera umění mistra Pavla Žídka: část přírodovědná. Academia, Praha. ISBN 978-80-200-1618-8

Hošek E. 1988: Lesy Litovelského Pomoraví pohledem historie. In Šimek (ed.): Údolní niva, lužní lesy a návrh chráněné krajinné oblasti Litovelské Pomoraví. Sborník referátů ze semináře pořádaného u příležitosti Světového dne životního prostředí v Olomouci ve dnech 27. a 28. 5. 1987. Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci, Olomouc, pp. 61–85.

Hošek E. 1989: Lovná zvěř jako součást přírody na Moravě ve dlouhodobém vývoji. In Černá Š.: Lesy, lesní hospodářství a ochrana přírody. Sborník materiálů ze semináře pořádaného u příležitosti Světového dne životního prostředí v Olomouci dne 14. června 1989. KÚSPPOP Severomoravského kraje, středisko Olomouc, Olomouc, pp. 26–43. ISBN 80-85034-05-0

Hurt R. 1960: Dějiny rybnikářství na Moravě a ve Slezsku: I. díl. Krajské nakladatelství v Ostravě, Ostrava.

Hudec K. (ed.) 1994: Fauna ČR a SR: sv. 27: Ptáci – Aves: díl I. Academia, Praha. ISBN 80-200-0382-7

Klimeš R. 2002: Wild Africa. Dostupné z: <http:/www.wildafrica.cz/cs/zvire/pelikan-bily>

Kinzelbach R. 2001: Zug von Rosapelikanen *Pelecanus onocrotalus* von Oberschlesien zum Wiener Becken im Dezember 1644. *Die Vogelwelt*, 122 (2): 104–106. ISSN 0042-7993

Kondělka D. 1970: Výskyt pelikána (*Pelecanus* sp.) u Ostravy. Sylvia, 18: 215.

Mayer J., Šuhaj J. & Stolarczyk J. 2008: Historické údaje z Čech, Moravy a Slezska a recentní výskyt pelikána bílého (*Pelecanus onocrotalus*) v Moravské bráně a Ostravské pánvi v listopadu 2008. Acrocephalus (Ostrava), 24: 53–56.

Pavelka K. & Foral M. 1990: Výskyt pelikána bílého (*Pelecanus onocrotalus*) v Poodří v roce 1987. Čas. Slez. Muz. Opava (A), 39 (2): 191–192. ISSN 0323-0627

Sauer F. 1996: Vodní ptáci. Ikar, Praha, 288 pp. ISBN 80-85944-62-2

Schmidt F. W. 1795: Versuch eines Verzeichnißes aller in Böhmen bisher bemerkten Thiere: zur Aufnahme der Naturkunde und deren damit verwandten Wissenschaften in Böhmen. Sammlung physikalisch-ökonomischer, 1: 1–103.

Snow D. W. & Perrins C. M. (eds) 1998: The Birds of the Western Palearctic. Oxford University Press, Oxford, New York. ISBN 0-19-854099-X

Vavřík M. 2008: FK ČSO: přehled druhů: pelikán bílý – *Pelecanus onocrotalus*. Dostupné z: <http://fkcso.sweb.cz/braleu.htm>

Zdomácní nutrie (*Myocastor coypus*) v CHKO Poodří?

Jedinec na břehu potoka (Foto Denisa Kašičková).

Nutrie (*Myocastor coypus*) je velký šedohnědý hlodavec dosahující délky asi 40–80 cm a váhy 6–12 kg. Je přizpůsobena k životu ve vodě – prsty na zadních nohách jsou spojeny plovací blánou. Lysý ocas je dlouhý 30–50 cm a na rozdíl od zploštělého ocasu podobné ondatry pižmové (*Ondatra zibethicus*) v průřezu okrouhlý. Nutrie si vyhrabává v hliněných březích nory tak, že voda dosahuje asi do poloviny výšky vchodu. Tam, kde nemůže hrabat nory v břehu, si staví hnízdo z rákosí. Nutrie rodí 1–8 mláďat, která sají 35–40 dní, ale již první den života se pokoušejí hryzat zelenou potravu. Jejím přirozeným biotopem jsou zarostlé břehy stojatých vod a řek, kde se živí pobřežní a vodní vegetací (Hanzák & Veselovský 1960, Pelikán et al. 1979).

Původní vlastí nutrie je mírné pásmo jižní Ameriky, kde obývá oblast mezi 24. a 43. stupněm jižní šířky od Argentiny a Chile po jižní Brazílii a Bolívii (Anděra 1999). Pro cennou kožešinu byla vysazena na mnoha místech Evropy, jinde žije volně po úniku z chovů (v Anglii, Francii, Holandsku, Polsku a Skandinávii). Na Slovensku byl po druhé světové válce proveden neúspěšný pokus o introdukci na dolním toku Hronu. V České republice se chová na kožešinových farmách, odkud občas uniká do volné přírody. Nutrie dokáží v naší přírodě bez problémů přezimovat. Zvláště tuhé zimy jim ale nesvědčí, protože jim na rozdíl od ostatních kožešinových zvířat omrzají nohy a lysý ocas.

Na Ostravsku se nutrie chovají již delší dobu, nejintenzivněji na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století. K únikům ze zajetí zde došlo v období let 1982–2002 a volně žijící jedinci se objevili především v některých městských částech Ostravy – např. v Muglinově a ve Slezské Ostravě na řece Ostravici, v Heřmanicích na Vrbické Stružce a Heřmanickém rybníku a ve Svinově v PR Rezavka. Zástřelů i pozorování v posledních letech přibývá, takže se nutrie stala po ondatře dalším nepůvodním vodním hlodavcem Ostravské pánve. V CHKO Poodří se jejich domovem staly Petřvald – Petřvaldík, Jistebník, Studénka, Stará Ves nad Ondřejnicí – Košatka nad Odrou, Ostrava – Polanka nad Odrou a Pustějov. Celkově bylo v letech 1978––2002 evidováno ve Slezsku a na severní Moravě 31 lokalit (Stolarczyk & Šuhaj 2003).

Mezi dosud nepublikované nálezy patří další údaje z Jistebníku z let 1983–2008. Dne 11. 12. 1983 byly odchyceny a zdokumentovány dvě nutrie na Starém rybníku. V roce 2003 to byl uhynulý jedinec po zimě a dne 10. 5. 2008 byly nalezeny stopy na rybníku Prosňák (Kašinský nepubl.). Dne 24. 10. 2008 byla nalezena nepříliš plachá samice se čtyřmi mláďaty na břehu rybníka u zámku v Polance nad Odrou nedaleko severního výběžku CHKO. Při fotografování poodběhla mláďata do úkrytu k rybníku, samice po přiblížení na 4–5 kroků provedla zastrašující výpad, pak ale couvla a pokračovala v krmení (Jarošek nepubl.). Úspěšné rozmnožování bylo v CHKO Poodří zjištěno v roce 1991 ve Studénce (Stolarczyk & Šuhaj 2003). Zda tu vznikne životaschopná populace, jako např. v severních a východních Čechách (Anděra & Červený 2004, Anonymus 2008) a Vizovicích (Červená 2008), uvidíme v dalších letech.

Jiří Šuhaj, Jan Kašinský, Radim Jarošek

Nutrie z Polanky nad Odrou, 2008 (Foto Radim Jarošek).

Literatura

Anděra M. 1999: Poznámka k současnému výskytu nutrie vodní v ČR. Živa, Praha, 47 (1): 38. ISSN 0044-4812

Anděra M. & Červený J. 2004: Atlas rozšíření savců v České republice. Předběžná verze. IV. Hlodavci (*Rodentia*) – část 3. Veverkovití (*Sciuridae*), bobrovití (*Castoridae*), nutriovití (*Myocastoridae*). Národní muzeum, Praha, 76 pp. ISBN 80-7036-166-2

Anonymus 2008: Rodinka nutrií „bydlí" v centru města. Blesk Morava, 17 (9): 6. ISSN 1210-5333

Červená S. 2008: Rodinka, která panáčkuje. Blesk Morava, 17 (242): 8–9. ISSN 1210-5333

Hanzák J. & Veselovský Z. 1960: Světem zvířat. I. díl – Savci. SNDK, Praha, 512 pp.

Pelikán J., Gaisler J. & Rödl P. 1979: Naši savci. Academia, Praha, 164 pp.

Stolarczyk J. & Šuhaj J. 2003: Výskyt nutrie *Myocastor coypus* (*Mammalia: Rodentia*) ve Slezsku a na severní Moravě (Česká republika). Čas. Slez. Muz. Opava (A), 52 (2): 167–172. ISSN 1211-3026

Strážci přírody se podílejí na praktické ochraně a managementu piskoře pruhovaného (*Misgurnus fossilis*) v CHKO Poodří

Nedílnou součástí ochranářské praxe na území CHKO Poodří je praktická péče lokalit s výskytem zvláště chráněných druhů, který má přispět k udržení a zachování biologicky cenného prostředí, nezbytného pro přežití vzácných druhů živočichů, rostlin a jejich společenstev.

Tak jako se vyvíjí vše kolem nás, i příroda podléhá zákonitostem, které vedou ke změně dochovaného prostředí, aniž bychom se o to aktivně zapříčinili. Někdy jsou tyto změny pozitivní, jindy nám způsobují komplikace při ochraně významných a prioritních druhů, které si zaslouží zvýšenou pozornost a péči.

Typickým příkladem přírodního jevu je mimořádně cenný rozkolísaný hydrologický režim Odry, který spočívá v nevyrovnaných průtocích korytem za vydatné eroze břehů. Řeka tak aktivně mění samotné koryto, břehy i směrové proudění vody. Vznikají nátrže, voda se občas převalí nějakou zkratkou a náhle vzniká nové koryto řeky, nové rameno a postupně se rodí nová tůň. Vše nové se stává magnetem pro okolní přírodu a je překotně prozkoumáváno a obsazováno. Tyto biotopy se stojatou vodou patří k tomu nejcennějšímu, co v Poodří máme. Obzvláště, pokud je neobjeví sportovní rybáři, kteří do nich vysazují ryby, žijí ve vodním prostředí mimořádně cenná společenstva živočichů a rostlin, která jen těžko odolávají nenasytným kaprům.

Ale jak jde čas, každá tůň podléhá přírodním zákonitostem a jak se zrodí tak i postupně zaniká. Listový opad, zanášení sedimenty z řeky i lidské zásahy v minulosti (zasypávání odpadky, zaorávání, apod.), to vše postupně vede tůň k zániku.

Luční tůň Slaňáky ve Studénce – příklad vhodného biotopu pro piskoře.

Ichtyologický průzkum vodních ploch.

Jenže ne všechny organismy se dokáží aktivně přesouvat ze zanikajících lokalit na nové.

Typickým příkladem je málo známá ryba piskoř pruhovaný (*Misgurnus fossilis*), zařazená do čeledi sekavcovitých (*Cobitidae*). Hospodářsky bezcenná ryba však představuje významný prvek našeho Poodří. Je natolik důležitým živočichem, že jej Evropská unie zařadila mezi prioritní druhy a vyhlásila pro jeho ochranu Evropsky významnou lokalitu Poodří soustavy NATURA 2000.

Piskoř žije nenápadně u dna stojatých nebo pomalu tekoucích vod, kde se zahrabává do substrátu. Nedostatek kyslíku rozpuštěného ve vodě, který by byl pro jiné ryby fatální, dokáže kompenzovat polykáním vzduchu, který se pak vstřebává ve střevě a zásobuje tělo kyslíkem. Piskoř se dokáže vyrovnat i s krátkodobým vyschnutím lokality. Jeho potravu tvoří především larvy hmyzu a malí vodní měkkýši. K rozmnožování potřebuje porosty vodních rostlin, na které nalepuje jikry. V okolí úst má deset vousků, celková délka těla nepřesahuje 35 centimetrů. Tolik stručná charakteristika druhu.

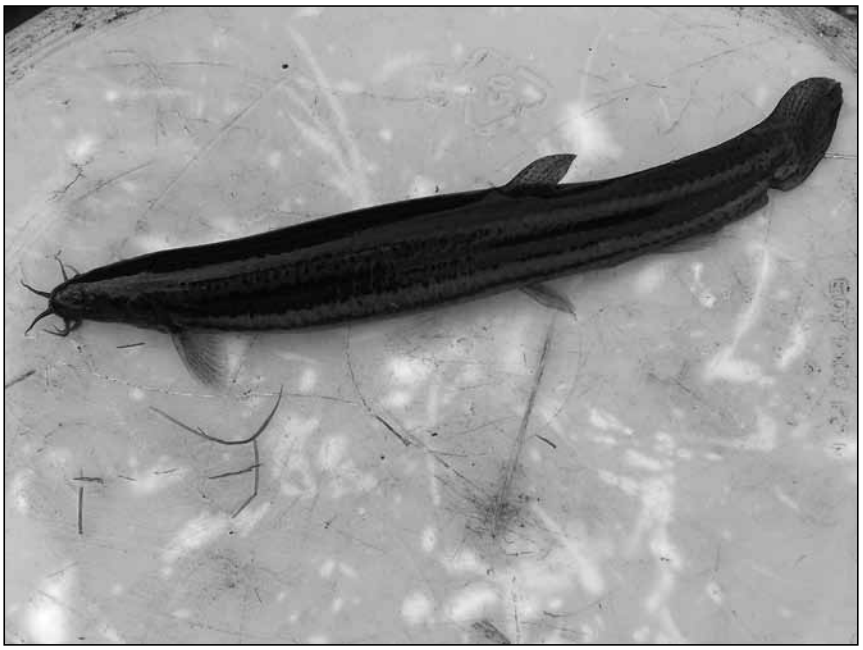

Piskoř pruhovaný.

Jenže počasí se mění, srážky a teploty jsou nevyzpytatelné, a tak se dříve stabilní tůně stávají pastmi pro tato pozoruhodná zvířata. Tůně vysychají na řadu dlouhých dní až měsíců a nehostinné prostředí neumožňuje přežívat ničemu, co potřebuje ke svému životu vodu. Vykulený plůdek a mladé rybky by za normálních okolností mohly během rozlivů Odry migrovat na nové lokality, ale neděje se tak. Systém vzájemně propojených tůní byl v minulosti násilně narušen melioracemi a nevhodnými úpravami vodních toků, krajina v okolí řek vysychá a trpí chronickým nedostatkem povrchové i podzemní vody. Přirozená údržba tůní občasným ale pravidelným propláchnutím větší vodou dokázala rybám zajistit migraci, která nyní citelně chybí.

Státní ochrana přírody se proto v současnosti řídí ekosystémovým přístupem k péči a ochraně přírody, kdy nestačí jen obnovit tůň a čekat, ale vkládá nemalé prostředky do přeměny širšího okolí tak, aby zajistila stabilitu celého říčního systému a sítě vzájemně komunikujících tůní prostřednictvím mnoha drobných přítoků. Úkol je to náročný, dlouhodobý a finančně nákladný. Ale jiná cesta již neexistuje. Dílčí praktická opatření realizovaná přímo v terénu jsou nenahraditelná a bez nich by se nedostavily pozitivní výsledky, spočívající ve stabilizaci populace piskoře pruhovaného.

Takového náročného úkolu se zhostili členové aktivu stráže přírody, kteří působí při Správě CHKO Poodří a v rámci své mimopracovní činnosti zvelebovali významnou lokalitu v Jistebníku s doloženým výskytem piskoře pruhovaného. Na základě intenzivních ichtyologických průzkumů, které proběhly během posledních dvou let, byly vytipovány vhodné lokality, které stojí za to, abychom o ně ve zvýšené míře pečovali. Všechny mají něco společného – jsou to luční tůně s prosvětlenými břehovými porosty stromů a keřů a nejsou hojně navštěvovány sportovními rybáři. Tam, kde se dostane světlo, mohou růst vodní rostliny, tolik potřebné pro piskoře. Celý systém tůně tvoří vyvážený a velice cenný systém, který slouží jako zásobárna pro organismy, které by jinde neměly šanci na přežívání a úspěšné rozmnožování.

Strážci se proto věnovali prosvětlování bezprostředního okolí tůně a odstraňovali souvislý porost křovin, který významně stínil lokalitu a zvyšoval listový opad v tůni. Další kroky pak povedou k částečnému odbahnění silně zazemněných částí tůně tak, aby se napojila na zvodněný meliorační kanál. Tím dosáhneme účinné ochrany lokality před dlouhodobým vysycháním a zároveň umožníme piskoři přežívat některá nepříznivá období roku.

Iva Němečková,
Správa Chráněné krajinné oblasti Poodří, 2. května 1,
742 13 Studénka
Všechny foto – archiv Správy CHKO Poodří.

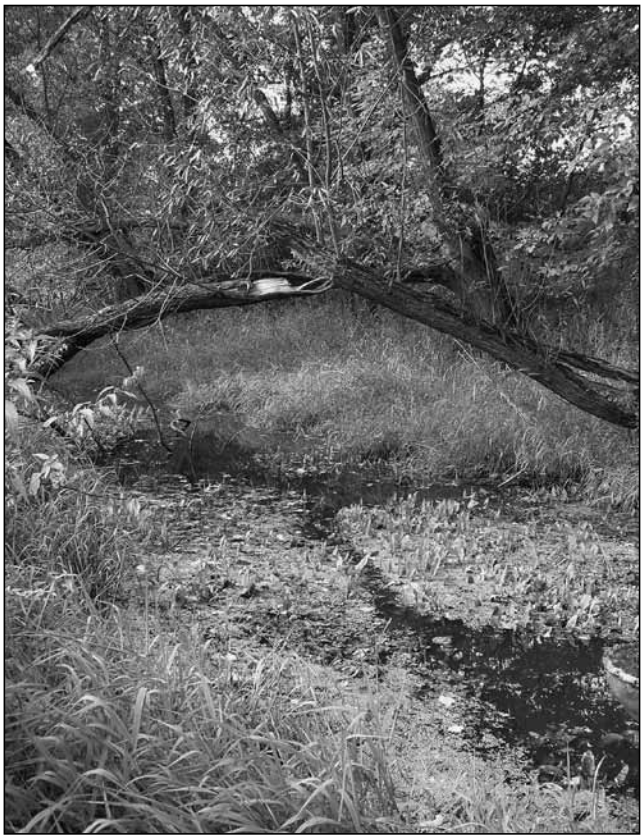

Tůň s vegetací, kde žije piskoř pruhovaný.

Záchranné stanici pro volně žijící živočichy v Bartošovicích na Moravě je 25 let

V tento památný a sváteční den, **28. října 1983** byla stanice slavnostně otevřena tehdejším majitelem a provozovatelem, tj. Okresním vlastivědným muzeem (OVM) v Novém Jičíně.

Prvopočátky snah o systematický přístup k záchraně zraněných, či jinak handicapovaných volně žijících živočichů v ČR (ČSSR) se datují od poloviny 70. let minulého století a jsou spojeny s tímto ústavem, s pracovníky oddělení státní památkové péče a ochrany přírody v OVM v Novém Jičíně.

Stanice byla budována v letech 1981 až 1983 v rámci tzv. „Akce Z“. Stalo se tak díky pochopení některých „osvícených“ funkcionářů státní správy na okresní úrovni a díky vstřícnosti a úzké spolupráci s tehdejším vedením MNV v Bartošovicích. Na vlastní výstavbě pak participovala řada externích spolupracovníků především z řad členů Českého svazu ochránců přírody (především Základní organizace Českého svazu ochránců přírody Nový Jičín, Odry, Fulnek a Štramberk) a střediska Klubu sokolníků v Novém Jičíně.

Budoucí areál stanice v roce 1982 (bývalá hospodářská budova).

Zařízení bylo tehdy tvořeno 15 chovatelskými zařízeními – voliérami a jen nepatrným, zcela nedostatečným provozním zázemím. Krátce po sametové revoluci, začátkem roku 1990, přešlo toto zařízení pod správu Okresního národního výboru v Novém Jičíně. Po ročním poměrně složitém projednávání převzala 1. ledna 1992 celý areál stanice od státu do majetku a provozování Základní organizace Českého svazu ochránců přírody v Novém Jičíně. Záchranná stanice pod touto nevládní ochranářskou organizací tak působí již 17 let.

V současnosti je v tříhektarovém areálu na 70 chovatelských zařízení a disponujeme také slušným provozním a sociálním zázemím. Udělal se obrovský kus práce, nicméně určitě nejde o optimální stav, mnoho práce je pořád ještě před námi.

Vstupní brána do stanice v současnosti.

Co vlastně přivedlo iniciátory k myšlence vybudovat takovéto zařízení, zdůrazňuji nejstarší stanice takového charakteru ve střední Evropě? Byla to skutečnost, že se každoročně dostávalo tehdejším pracovníkům muzea v Novém Jičíně do rukou několik desítek poraněných volně žijících živočichů nebo bezprizorních mláďat, tehdy téměř výhradně dravců a sov. Skutečností je, že za 80 % všech zranění volně žijících zvířat stojí člověk, přímé nebo nepřímé antropogenní vlivy. A od 70 let minulého století určitě neubylo nástrah, opak je pravdou. Což také dokládá statistika příjmů, v prvních letech fungování stanice to byl příjem několika desítek zvířat ročně, v posledních pěti letech se příjem ustálil na cca 1 000 exemplářích. Již o poloviny 80 let netvoří příjem pouze dravci a sovy, ale všechny druhy volně žijících zvířat, především jde o ptáky a savce.

Naše úspěšnost (návrat vyléčených, připravených zvířat do volné přírody) se pohybuje v rozmezí 50 až 55 %. Chápeme tuto práci především jako humánní a etický přístup, jako naši snahu alespoň částečně odčinit negativní působení člověka na přírodu. Z hlediska zachování biodiverzity není fungování záchranných stanic určitě stěžejní záležitostí, ochranářských opatření.

Od počátku roku 1983 konce do roku 2008 bylo přijato v rámci programu péče o handicapované živočichy celkem 10 660 jedinců 200 druhů (od roku 1975 do roku 1982 – v době provizorního řešení prošlo rukama pracovníků muzea 228 ex.).

Z toho bylo 14 obojživelníků čtyř druhů, 164 plazů 7 druhů, 8 375 ptáků 151 druhů a 2 116 savců 38 druhů.

Nejčastěji přijímaným druhem je poštolka obecná (20,16 %), na druhém místě ježek západní 13,28 %, dále káně lesní 6,97 %, rorýs obecný 6,15 % a puštík obecný 3,93 %. Těchto pět druhů tedy tvoří plnou polovinu všech příjmů.

Největší podíl na příjmech mají mláďata (49,7 %), úrazy tvoří necelou třetinu (29,6 %). U ptáků jsou významné a velmi vážné případy poranění na elektrovodech – přes 9 % všech příjmů a téměř 11 % z přijatých ptáků. U poštolky obecné jako nejčastěji přijímaného druhu se mláďata (zejména z měst) podílejí 56,5 % a poranění na elektrovodech 19,4 % z přijatých poštolek. Odchyty zvířat zbloudilých do budov, zapadlých do šachtic, komínů a jímek a uvízlých v různých pletivech, provazech a dalších „pastech“, představují 7,3 %. Zbytek je pestrá paleta příčin nejrůznějších poranění a dalších důvodů – nárazy ptáků do skleněných ploch, postřelení, zvířata poraněná toulavými psy a kočkami, otravy, vlivy počasí, infekce a další. Bohužel nadále přetrvává nedořešena situace kolem ostravských olejových lagun. V období 1993 až 2007 jsme řešili 125 případů vodních ptáků – hlavně labutí, kteří si olej spletli s vodní hladinou. Přežilo pouze osm jedinců.

Čtyřicet pět druhů se dostalo do stanice pouze jednou. Mezi vzácné druhy patří například: kos horský, potápka žlutorohá, potáplice severní, rys ostrovid, vlha pestrá nebo vodouš šedý.

Ostříž lesní.

Záchranná stanice v Bartošovicích si bezesporu zachovává nadále svou prestiž. Působí jako tzv. Národní stanice a má koordinační a metodickou funkci v Národní síti záchranných stanic (NSZS), které koordinuje Český svaz ochránců přírody. NSZS sdružuje 24 subjektů z celé ČR. Její územní působnost zahrnuje celý Moravskoslezský kraj (mimo Rýmařova a Bruntálu), část kraje Zlínského (Valašské Meziříčí, Rožnov pod Radhoštěm, Vsetín a Bystřice pod Hostýnem) a Olomouckého kraje (Lipník nad Bečvou a Hranice), jde tedy o rozsáhlé území.

Činnost zařízení v Bartošovicích není již dlouho omezena pouze na fungování zá-

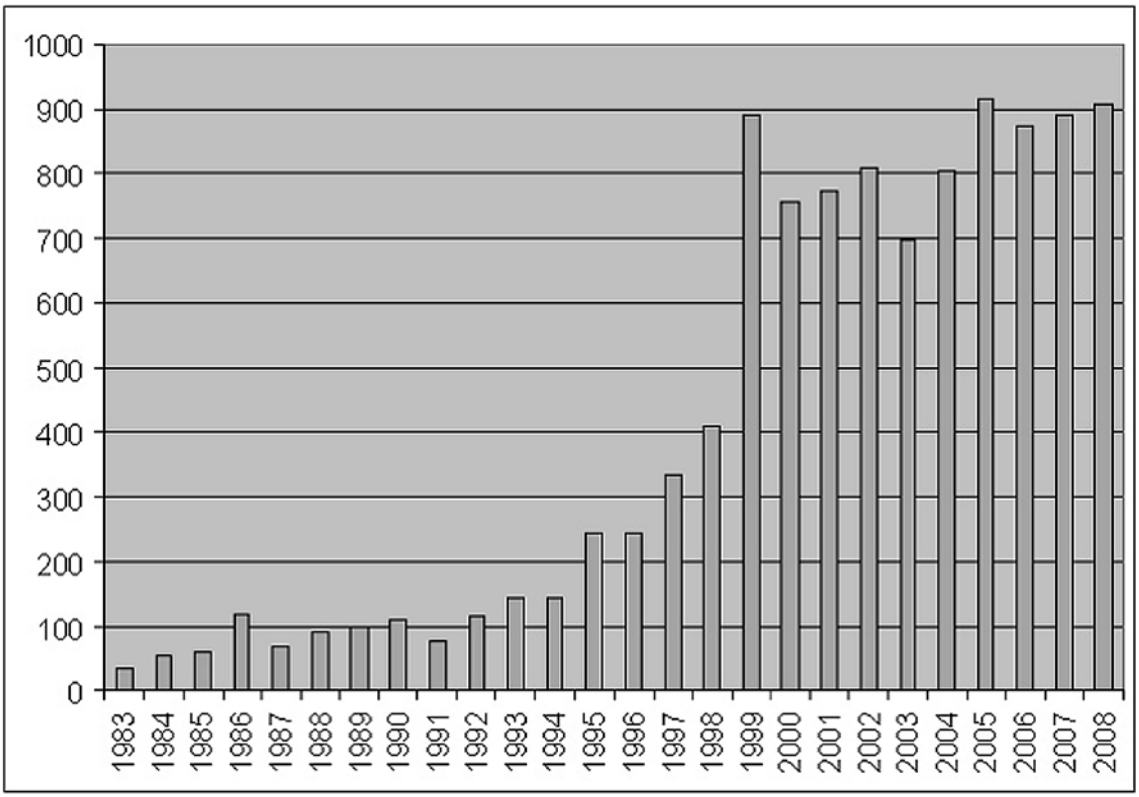

Počty přijatých živočichů v jednotlivých letech.

Mládě orla skalního.

chranné stanice. Od 90. let se věnujeme také tzv. záchranným programům kriticky a silně ohrožených druhů živočichů (v průběhu let to byl raroh velký, sokol stěhovavý, koroptev polní, kvakoš noční), v současné době je to především sýček obecný (v Evropě nejohroženější druh sovy), sova pálená (druh velmi citlivý na celou řadu vlivů) a orel skalní (po více jako 100 letech chceme, aby se stal opět druhem hnízdícím na území ČR). Běžně ve stanici odchováváme mláďata sovy pálené, sýčka obecného, poštolky obecné, podařil se již také odchov sokola stěhovavého, raroha velkého, výrečka malého, výra velkého, ale třeba i jestřábů lesních. Od roku 1997 fungujeme také jako Záchranné centrum ve smyslu zákona „CITES“ o obchodování s ohroženými druhy organismů, a to v tom smyslu, že v našem zařízení jsou dočasně umístěni zabavené exempláře euroasijské fauny, ale také exotičtí ptáci.

Ara ararauna – zabavený na celnici (Foto J. Šamaj).

Do záchranného centra bylo přijato více než 1 400 jedinců 45 našich i exotických druhů ptáků a savců.

Od roku 2000 jsme také zapojeni do programu záchrany, selekce a rozšíření chovu ovce plemena Valaška, naše stádečko čítá sedm ovcí a jednoho berana. Celkem se zde narodilo již 55 jehňat.

Součástí areálu je také sad původních odrůd ovocných dřevin, především jabloní, jde o několik desítek odrůd.

Od roku 2000 nastal výrazný posun v činnosti našeho profesionálního zařízení, přestože jsme

Infocentrum CHKO Poodří.

se věnovali od počátku činnosti stanice také ekologické výchově a osvětě, tak rok 2000 byl v tomto smyslu zlomový. V tomto magickém roce se podařilo vybudovat, především díky britské nadaci, samostatnou expoziční část pro veřejnost. Mohli jsme tak ekovýchovnou činnost „rozjet“ na zcela jiné úrovni. Další výrazný skok v této oblasti nastal po ukončení náročné rekonstrukce centrálního objektu stanice. Více jak deset let trvala finančně velmi náročná oprava tohoto téměř 300 let starého, památkově chráněného objektu. Zmíněná rekonstrukce byla ukončena na podzim roku 2005. Do objektu bylo přesunuta část provozního zázemí a většina slouží jako pro potřeby našeho centra ekologické výchovy a Informačního centra Chráněné krajinné oblasti Poodří, které provozujeme od roku 2006. Dne 20. května t. r. byla slavnostně otevřena stálá expozice „Lidé a krajina Poodří“, která výrazně rozšiřuje nabídku informací o životě a přírodě CHKO Poodří. V současnosti nabízíme základním školám osm ekologicko-výchovných programů, zajišťujeme odbornou individuální praxi pro studenty několika středních škol. Především pak pro Střední školy přírodovědné a zemědělské v Novém Jičíně, někteří studenti této školy zde skládají i maturitní zkoušku z odborné

Ekovýchovný program.

praxe. Zajišťujeme také praktickou výuku studentů Veterinární a farmaceutické univerzity v Brně.

V roce 1999 dosáhla návštěvnost 1 300 osob. Rok od roku počet návštěvníků stoupal a v letech 2007 a 2008 prošlo všemi aktivitami centra ekologické výchovy pokaždé kolem 7 800 osob. Dostali jsme se zde do blízkosti našich současných kapacitních možností.

Před vedením organizace a malým pracovním kolektivem je celá řada zcela zásadních pracovních úkolů. Mimo samozřejmého pokračování v odborných ochranářských a ekovýchovných projektech je to především dostavba areálu a náročná rekonstrukce chovatelských a provozních objektů,

Lasice kolčava.

které již nevyhovují současným nárokům a legislativě a jsou ve velmi špatném stavebně technickém stavu.

Naplňování všech odborných programů a projektů, údržba a dostavba areálu stanice není možná bez pochopení, úzké spolupráce a finanční participace státní správy a samosprávných orgánů na úrovni krajů, měst a obcí. Zcela zásadní je také pomoc celé řady externích spolupracovníků, firem, nadací a nevládních organizací.

Touto cestou všem co nejupřímněji děkujeme za léta spolupráce, přízeň a důvěru, mediím pak za informování veřejnosti o našich ochranářských aktivitách.

Upřímně se těšíme se na další spolupráci.

Petr Orel

Fotografie: archiv stanice
Další foto – viz barevná příloha.
Další informace na: www.csopnj.cz

Sýček obecný s mládětem.

Zabavení pěvci.

O motýlech, čmelácích a krajině jako zahrádka

Můj druhý výlet „na západ“ se konal někdy v roce 1992, kdy jsem se zúčastnil vícedenní exkurze na různá zařízení ekologické výchovy v Nizozemsku. Hlavním cílem naší návštěvy byla různá vzdělávací a výchovná střediska, kde se zabývají prací s dětmi, mládeží i dospělými. Mnohá z nich měla pečlivě udržované výchovné zahrady, kde příchozím ukazovali jak se starat o přírodu, jak správně pečovat o zahradu tak, aby skýtala životní prostor pro živočichy. Záviděli jsme jim tenkrát – spoustu materiálů, placených zaměstnanců, prostory …

Předposlední den byla v plánu návštěva jednoho z tamějších národních parků. Nečekal jsem v rovinatém Nizozemsku kdovíjakou divočinu, přesto mě lehce šokovalo, když nám jako národní park předvedli něco, co mělo charakter našeho příměstského lesa až lesoparku. Upravené cestičky, uprostřed oplocený prostor s několika kusy vysoké, naučné tabule a samotný les, jakých je u nás všude spousta.

Začali jsme vnímat více krajinu mimo ona střediska ekologické výchovy. Takové zvláštní to bylo, samozřejmě Nizozemsko je specifická země, zčásti vyrvaná moři a skutečně vytvořená člověkem. Vše urovnané, čisté, takové přehledné …

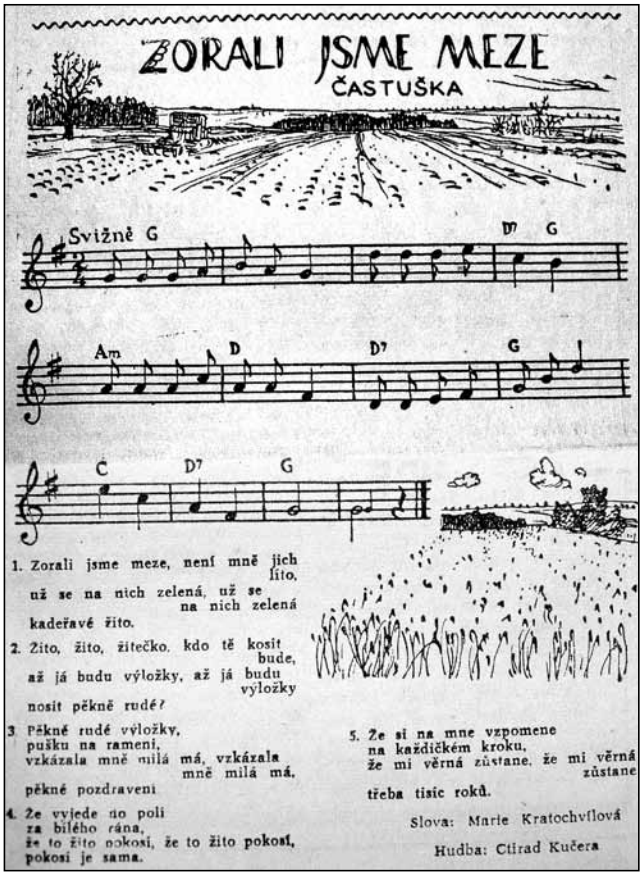

Rozorávání mezí se dá, jak vidno, i zhudebnit – Mladá fronta, r. 1956.

Poslední den jsme pak měli věnovaný většímu sezení, povídání o všem, co se týká přírody. Z řeči místních bylo zřejmé, že problémy týkající se ochrany přírody, prostě výskyt či spíše nevýskat rostlin a živočichů jsou zde docela velké. Dávali vinu přílišné aplikaci hnojiv, urbanizaci, hustotě obyvatel. Odjeli jsme s pocitem, že Nizozemsko je čistá, upravená zahrádka.

Podobný pocit jsem později získal i z některých jiných zemí na západ od našich hranic, radost pohledět. Musím říci, že když jsme vše tenkrát viděli a uvědomili si, jak to vypadá u nás, nebylo to příjemné srovnání. Na druhé straně se člověk postupně dočítal o tam uskutečňovaných nákladných záchranných programech pro živočichy i rostliny, při jejich návštěvách u nás bylo zřejmé, že jsou kolegové překvapeni bohatostí druhů u nás. Nebylo nic vzácného, když jsme se od nich dozvěděli, že ten či onen druh u nich už nežije. „Nějak nám ubyli motýli a čmeláci a taky vrabci.“

Mám před sebou dva rozdílné letecké snímky. První trochu neostrý, černobílý je změtí malých skvrn různých šedí a tvarů. Druhý, naopak dobře prokreslený a barevný, je tvarově mnohem jednodušší. Přitom oba zachycují jeden výsek téže krajiny avšak posunutý v čase. První je z roku 1947 a druhý je o více než padesát let mladší, z roku 1999.

V POODŘÍ se občas píše o krajinném rázu. I intuitivně každý z názvu pochopí, oč jde. Myslím, že největším zásahem do krajinného rázu ve 20. století byla právě doba, kdy došlo k tomu, co bylo zachyceno uvedenými leteckými snímky. Během zcelování pozemků v 50. letech, známému rozorávání mezí, se celá naše krajina, resp. minimálně v nížinách a pahorkatinách, velmi výrazně změnila. Desetitisíce drobných krajinných struktur (mezí, remízků, pramenišť, alejí atd.) zaniklo a bylo nahrazeno velkými plochami, vznikla mnohdy až uniformní zemědělská krajina. To byl zásah, který neměl srovnání. Myslím, že pro většinu našich současníků je již tehdejší krajina nepředstavitelná. Prostě jsme se do ní narodili. A pro naše děti nebude asi nic divného, že krajina je poseta stožáry větrných elektráren a sítí dálnic. Ale to jsem odbočil.

Nejde mi však o krajinnou estetiku, ale vliv na rostliny, hmyz, ptáky, ježky a ještěrky, prostě flóru a faunu. Během krátké doby několika let se výrazně snížila heterogenita krajiny. Heterogenita – tedy pestrost, různost – krajiny má pro existenci rostlin a živočichů ovšem zásadní význam. Vždyť představme si, že bychom se hypoteticky vrátili v čase a prošli se krajinou zachycenou na snímku z roku 1947. Začněme na návsi uježděné povozy – návesní rybníček a od něj vycházíme pěšinou

Remízek v intenzívně využívané zemědělské krajině (Foto Radim Jarošek).

za humna, střídají se záhumenky, tu někdo pěstuje pšenici, někdo brambory, někdo seče svou louky tehdy a jiný to zvládne onehdy. Tu zůstal kousek ladem, potok lemuje pár hlavatých vrb, za ním kousek pastviny sešlapané dobytkem, pás keřů oddělujících pozemky, hromada kamení vynesených z pole, spasená stráň se selským lůmkem, pod ní pramen s čvachtavou mokřinou. Kulturní krajina. Ale jinak. Krajina člověkem intenzívně využívaná. Ale: za prvé, a to je podstatné, nadrobno a za druhé, a to je stejně důležité, tím pádem využívaná různě i časově – heterogenita v prostoru a čase. Heterogenita s sebou, asi ne automaticky, ale velmi často, nese i bohatství druhů, které ji obývají. A po scelování přišla chemizace, odvodňování, regulace vodních toků, dobytek se ztratil z pastvin do uzavřených stájí … Krajina doznala dalších zásahů, ale myslím, že ten první byl z hlediska rostlin a živočichů ten nejzávažnější. Netřeba si romanticky idealizovat minulost. Lidé vždy chtěli mít z přírody užitek, stav krajiny a dnes obdivovaná druhová pestrost byly vedlejší, neuvědomělé efekty staletého vývoje půdní držby, namáhavé ruční práce, množství dobytka, který se pásl nebo pomáhal při polních pracích atd. Značce BIO by tenkrát, dejme tomu před sto a více lety, nikdo nerozuměl a zákony na ochranu přírody v dnešní podobě také nebyly na světě. Na druhé straně například byly mnohem menší počty dravců, bobrů než v současnosti a velké šelmy byly dávno vyhubeny.

Nyní jsme v době, kdy už si mnohé uvědomujeme a dělají se pozvolné kroky k nápravě. Do různých ochranářských a agroenvironmentálních opatření se vkládají značné prostředky. A spousta věcí se zlepšila. Spějeme v déledobější perspektivě k námi obdivované zahrádce? Pokud ano, pak se domnívám, že bychom tím krajině a naší druhové pestrosti uštědřili další ránu. Uznávám, že je to asi nepopulární, ale uklizená krajina není zdravá. Aby bylo jasno, neobhajuji plevely zaneřáděné louky a pastviny a podobně. Jejich dlouhodobější neúdržba, tedy sečení a odvoz hmoty nebo pastva, jsou podobně nevhodné. Jde o míru. Myslím, že je třeba si říci, že v krajině a la pečlivě udržovaný anglický park toho mnoho nežije. Kde taky? Pro důkladně vyřezaný nálet keřů se není kam schovat ani kde zahnízdit. Odumírající stromy jsou odstraněny, a tím zmizí i řada druhů vázaných na dutiny a tlející dřevo. Několikrát ročně sečený trávník nedovolí rostlinám vůbec vykvést, natož se vysemenit. To sebou nese i vliv na hmyz, který je zase potravou pro ptáky, hmyzožravce. Vzniká možná lidskému oku lahodící, ale tak nějak sterilní prostředí.

Dnes, vybaveni moderní technikou a znalostmi, můžeme dosáhnout mnohem více, než je tomu v současnosti. Pravda, dřívější rozdrobenost již asi nedosáhneme a bylo by to jistě i příliš neekonomické, ale zlepšovat je dále co. Určitě bychom se dokázali podělit o své „místo na slunci“, ostatně příroda a člověk k sobě přece patří.

Ale stačilo by málo – ponechat kousek louky neposečený, třeba kolem lesa, kde se stejně seče hůře, na poli nedoorávat až ke kraji, ten pás „plevele“ snad nikomu vadit nebude, na pastvině neodstranit za každou cenu všechny nedopasky, vždyť ony ty pcháče a kopřivy mají v přírodě taky své místo. Podobných příkladů by se našlo mnoho. Očekávám námitky, že je povinností vlastníků a nájemců se starat řádně o své pozemky, ale jak jsem uvedl, jde mi o míru, jistě není správné nechat si zaplevelit celý pozemek, ale vypulírovaná zahrádka je také příliš. Možná namítnete, že znáte velké části krajiny neudržované, ale jsme opět u toho – jde o velké uniformní plochy. Ostatně stálo by za to podívat se na jejich vlastníka, dost často je vlastní někdo odněkud z města nebo stát. A také nejde o to neudržovat, ale udržovat různorodě a v menším. Byl bych rád, kdybychom ani my nemuseli za nějaký čas říkat: Nějak nám ubyli motýli a čmeláci a … však víte. A všimnul by si toho vůbec někdo?

Nejde o to, že by dříve nebyla krajina využívána, byla a v maximální míře. Naši hospodáři by nenechali jen tak nějaký kousek bez užitku, ale v malém a velmi různorodě.

Nedávno jsem šel po loukách kolem Odry. Nepotkal jsem živou duši, jen traktor sekal otavu. Jeden jediný zvládl za hodinu to, co by se dříve dělalo možná celý den. Několik hektarů bylo posekáno – na stejnou výšku, ve stejný čas a téměř bez námahy. Ano, jsem si vědom, že se nelze vracet zpět k ruční dřině, ale snad by stálo za to trochu napodobit pestrost dřívějšího hospodaření. I moderními výkonnými stroji to jde, problém může být spíše v přístupu, zájmu.

A obdobné je to i v zahrádkách kolem domů. I tam jde o odborněji řečeno o nabídku biotopů, tedy ovšem pokud tam vůbec nějaké živáčky chceme mít. Ale to je asi už příliš odvážné, nechat kousek méně udržovaný, hromadu kamení, pár větví, nelahodí to našemu oku zvyklému na elegantní jehličnany, řadu zákrsků a pěstěnou skalku.

Opět zdůrazňuji – nejde o trvalou neúdržbu a navíc celé plochy, všichni znají mnoho míst kolem cest, kolem domů, která nejsou vůbec udržovaná a dusí se ve stařině. Jde o rozsah a míru.

Vzpomínám, že jednou, tuším někde v Německu, jsem taky pozoroval jednoho člověka, kterak sekl sekačkou trávník. Trávník plný sedmikrásek. Za chvíli se bílý koberec změnil v jednolitou zeleň té správné výšky. Pak sklidil sekačku a vytáhl menší, kterou pečlivě dočistil okraje kolem plotu. Rozhlédl se nad dokonaným dílem, v koutě ještě zbylo pár nepřístupných trsů. Ručně je vytrhnul a bylo jako vymeteno. Prostě zahrádka …

Radim Jarošek
email: radim.jarosek@nature.cz

Dotace pro přírodu

„Kdybychom měli za co to udělat, tak se do toho dáme.“ Takové povzdechnutí občas slýchávám. Jinými slovy – problém nedostatku finančních prostředků na to či ono je limitující. Dovoluji si vám nabídnout dva finanční zdroje, které snad mohou pomoci ono povzdechnutí když ne odstranit, tak alespoň zmírnit. Jde o dotační možností určené „pro přírodu a krajinu“.

Prvním z nich je **Operační program Životní prostředí**. Jde o evropský program, který zastřešuje Ministerstvo životního prostředí a Státní fond životního prostředí. Program „poběží“ do roku 2013, který nabízí celou škálu možností. Je určen pro celou oblast životního prostředí od čistíren odpadních vod a kanalizací, problém protipovodňové ochrany, čistoty ovzduší, energetickou náročnost atd.

Jedna část (tzv. osa) je určena speciálně pro opatření „pro krajinu“ a její název je – *Zlepšování stavu přírody a krajiny (osa 6)*.

Tato osa se pak detailněji dělí na následující oblasti, kde je možno financovat různé činnosti:

Oblast podpory 6.1 – Implementace a péče o území soustavy Natura 2000

Je určena jen pro zajištění ochrany a péči o lokality Natura 2000.

Oblast podpory 6.2 – Podpora biodiverzity je zaměřena na jednotlivé rostlinné nebo živočišné druhy (především chráněné dle zákona o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb.) a z ní je možno financovat například:

- opatření k uchování a zvyšování početnosti druhů, vytváření vhodných podmínek pro jejich existenci,
- opatření zaměřená na škody způsobené silně a kriticky ohroženými zvláště chráněnými druhy živočichů na komunikacích, vodohospodářských objektech, zemědělských a lesních kulturách, chovech ryb a včel,
- péči o handicapované živočichy, budování rybochodů, apod.,
- řešení likvidace invazních druhů rostlin a živočichů (např. křídlatky a další),
- výstavbu naučných stezek, návštěvnických středisek v souvislosti s chráněnými územími,
- zhotovení propagačních a informačních materiálů, www stránek souvisejících s daným opatřením

Jde o pestrou škálu opatření, výčet není úplný, ale je zřejmé, že jsou zaměřena na ochranu druhů na rozdíl od následující oblasti podpory, která je zaměřena více na krajinu.

Oblast podpory 6.3 – Obnova krajinných struktur

Projekty zaměřené hlavně na:

- výsadby zeleně v krajině a ochranu půdy - zakládání a obnovu krajinných prvků (výsadba a obnova remízů, alejí, soliterních stromů, větrolamů, břehových porostů atd.) a historických krajinných struktur (vč. polních cest a ošetření stromů ve významných alejích),
- péče o památné stromy,
- opatření k zachování a celkovému zlepšení přírodních poměrů v lesích, a to dosažením druhové a prostorové skladby porostů, odpovídající místním přírodním podmínkám.

Oblast podpory 6.4 – Optimalizace vodního režimu krajiny se týká vody v krajině, konkrétně mohou být podpořena například tato opatření:

- revitalizace vodních toků (jinými slovy „zpřírodňování“ dříve upravených, tedy regulovaných potoků a řek),
- výstavba nových vodních nádrží sloužících retenci (jde o zachycení vody v krajině, nikoliv primárně rybochovné rybníky), odbahňování nádrží opět z důvodu zlepšení vodního režimu krajiny,
- výstavba poldrů do 50 000 m^3,
- vytváření mokřadů, tůní apod.,
- opatření k ochraně proti vodní erozi – založení nebo obnova mezí, zasakovacích pásů a průlehů.

Oblast podpory 6.5 – Podpora regenerace urbanizované krajiny – jinými slovy řečeno zeleň v obcích a městech

- podpora je zaměřena na zakládání a obnovu stromořadí a významných skupin stromů uvnitř sídel, na uliční zeleň, hřbitovy, městské a obecní lesoparky a školní zahrady v souladu s platnou územně plánovací dokumentací,
- zakládání a regenerace zeleně v rámci tvorby tzv. zeleného prstence kolem sídla, vymezené v územně plánovací dokumentaci,
- výsadba vegetace s přírodě blízkým charakterem na místě dříve odstraněných malých a ekonomicky těžko využitelných brownfields, jiných staveb a zařízení, zátěže či následků geologického průzkumu.

Celkově jde o opatření pro zakládání a revitalizaci významné sídelní zeleně s preferencí druhové skladby posilující diverzitu sídelních biotopů a vztah obyvatel sídel (zejména dětí a mládeže) k přírodě.

Oblast podpory 6.6 – Prevence sesuvů a skalních řícení, monitorování geofaktorů a následků hornické činnosti a hodnocení neobnovitelných přírodních zdrojů včetně zdrojů podzemních vod je zaměřena především na následující opatření:

- stabilizace nebo sanace sesuvů a skalních masivů a dále monitoring zaměřený na kontrolu účinnosti nápravných opatření,
- přehodnocení celkové kapacity zásob podzemních vod využívaných i nevyužívaných, vyhledání a realizace nových zdrojů pro zásobování obyvatelstva,
- provádění geologických a hydrogeologických prací včetně projektů za účelem přehodnocení zásob podzemních vod využitelných k zásobování obyvatel pitnou vodou,
- realizace technických prací sloužících k zajištění dalších neobnovitelných přírodních zdrojů,
- provedení inženýrsko geologických a hydrogeologických prací v sídlech postižených v minulosti hornickou či obdobnou činností a provedení následných sanačních prací.

Kdo může žádat o dotaci (příjemci podpory)?

Stručně řečeno je nabídka široká – od fyzických osob, přes právnické osoby, obce, sdružení obcí, občanská sdružení a tak dále. Závisí vždy na tom, oč chtějí žádat. Žadatel nemusí být vlastníkem pozemků – nutný je vždy souhlas všech vlastníků s realizací a následnou péčí.

Alej v Hraběticích byla financována z Programu péče o krajinu v roce 2007 (Foto Radim Jarošek).

Jaký je finanční příspěvek?

Dotace činí 90 %, 10 % je povinen žadatel hradit z vlastních zdrojů.

Kdy se žádá?

Informace o tom, kdy je vyhlášena výzva k podávání žádostí najdou žadatelé nejlépe na internetu na speciálních stránkách určených pro Operační program Životní prostředí – www.opzp.cz nebo v tisku.

Je předpoklad, že každý rok bude minimálně jedna výzva. Ve výzvě se žadatelé dozví do kdy je nutno podat žádost a další podrobnosti k podání žádosti.

Kam se podávají žádosti (sběrné místo)?

Na krajské pracoviště Agentury ochrany přírody a krajiny, Trocnovská 2, 702 00 Ostrava, tel. 596 133 673. Pro informace je možno kontaktovat i mě osobně tel.: 608 910 562 nebo email: radim.jarosek@nature.cz

Další informace:

- na dotaci není právní nárok
- žádost může být víceletá (do roku 2013, resp. 2015)
- je možné poskytnout finanční prostředky nejen na realizaci, ale i na zpracování projektu, různorodá hodnocení potřebná pro projekt, zpracování žádosti, nákup pozemku, autorský a technický dozor, propagaci
- po podání žádosti na středisko Agentury ochrany přírody a krajiny do Ostravy probíhá její hodnocení a schvalování, žadatel dostane zprávu o výsledku cca za 3–4 měsíce
- pro žádosti přesahující 200 tis. Kč je nutné následně provést výběrové řízení na zhotovitele
- příjemce dotace je povinen zajistit udržitelnost po dobu min. 10 let po ukončení projektu (tedy např. péči o dřeviny, rybník apod.)
- žadatel nemusí být vlastníkem pozemků – nutný je vždy souhlas všech vlastníků s realizací
- financování – u akcí do 1 mil. Kč proběhne po ukončení a u akcí nad 1 mil. Kč probíhá průběžně

Dvě doporučení na závěr:

1. příprava žádosti do Operačního programu Životní prostředí je náročnější, a proto doporučujeme se zaměřit na větší akce řádově ve stovkách tisíc korun. Nicméně není dána minimální hranice pro žádost a navíc je možné zpracování žádosti z programu financovat

2. výše uvedené informace nejsou samozřejmě zdaleka úplné, a proto považujeme za vhodné, aby se žadatelé nebo i ti, kteří uvažují o podání žádosti, obrátili pro radu na naše středisko Agentury ochrany přírody a krajiny, kde je možné probrat vše potřebné (adresa je uvedena výše)

Všechny informace najdou zájemci na webových stránkách – www.opzp.cz

Jak jsem uvedl výše Operační program Životní prostředí je „bohatý", ale poměrně náročnější na přípravu žádosti (tím však nechci nikoho odrazovat).

Mohu však nabídnout ještě jednu možnost jak financovat drobnější akce – **Program péče o krajinu** (dále PPK).

Představme si jej podobně jako Operační program Životní prostředí. První zásadní rozdíl je v tom, že z PPK je možno podpořit pouze neinvestiční aktivity, zjednodušeně nikoliv stavby. Zároveň, to je ale samozřejmé, není možné financovat práce, které jsou běžnou povinností žadatele (to ostatně platí i pro Operační program Životní prostředí).

PPK je program Ministerstva životního prostředí, jeho obsahová náplň je obdobná jako je tomu u Operačního programu Životní prostředí je však zaměřen, jak jsem uvedl, více na péči a vzhledem k tomu, že je příprava žádosti administrativně méně náročná, je vhodný pro menší nebo i docela malé akce.

Každý rok vydává Ministerstvo životního prostředí příslušnou směrnici, v které se na daný kalendářní rok program konkretizuje.

Jak již z názvu vyplývá je PPK celý zaměřen na přírodu a krajinu.

O která opatření a činnosti se může žádat (předměty podpory)?

A. Ochrana krajiny proti erozi

Tvorba biologických protierozních opatření a realizace prvků územních systémů ekologické stability:

- zakládání vsakovacích pásů, průlehů a ochranných liniových travních porostů v okolí výsadeb nebo pro účely ochrany vodního toku (infiltrační pásy) na pozemcích, které nejsou evidovány v katastru nemovitostí jako trvalé travní porosty (louka, pastvina) nebo ostatní plocha se způsobem využití neplodná půda,
- výsadba liniových, skupinových a plošných porostů, solitérních dřevin na pozemcích mimo les (solitérní stromy, liniové a skupinové výsadby).

B. Udržení kulturního stavu krajiny

- vytváření podmínek pro zachování nebo obnovu významných biotopů s přirozeným výskytem alespoň jednoho stanovištně odpovídajícího druhu uvedeného v černém a červeném seznamu cévnatých rostlin České republiky. Např. jde o šetrné kosení travních porostů a rákosin včetně zpracování, svozu a odvezení posečené rostlinné hmoty, extenzivní pastva, obnova skladby lučních společenstev, likvidace náletových dřevin,
- ošetření památných stromů a památných alejí a dalších významných stromů a alejí,

- výsadba nelesní zeleně – výsadba nelesní zeleně včetně ovocných stromů tradičních krajových odrůd (solitérní stromy, liniové a skupinové výsadby). Opatření se nevztahuje na výsadbu a obnovu intenzivních sadů a výsadby podél dálnic a silnic I., II. a III. třídy.

C. Podpora druhové rozmanitosti

- vytváření speciálních opatření (např. rozrušování drnu, obnova mezí, remízků, vytváření a prohlubování tůní, mokřadů a drobných vodních ploch, péče o hnízdiště a zimoviště),
- změna druhově chudých lučních porostů na druhově bohaté za použití geneticky a stanovištně odpovídajícího osiva,
- vytváření opatření neinvestičního charakteru na zmírnění bariérového efektu komunikací a staveb.

Kdo může žádat o dotaci (příjemci podpory)?

I zde je nabídka široká, od fyzických osob, přes právnické osoby, obce, sdružení obcí, občanská sdružení a tak dále. Závisí vždy na tom oč chtějí žádat. Žadatel nemusí být vlastníkem pozemků – nutný je vždy souhlas všech vlastníků s realizací a následnou péčí.

Jaký je finanční příspěvek?

Dotace může být až 100 % celkových nákladů na realizaci.

Kdy se žádá?

Pro rok 2009 je předpoklad podávání žádostí březen.

Kam se podávají žádosti (sběrné místo)?

Na krajské pracoviště Agentury ochrany přírody a krajiny, Trocnovská 2, 702 00 Ostrava, tel.: 596 133 673.

Jde o žádosti, kdy místo realizace je mimo chráněné krajinné oblasti (ty mají vlastní režim PPK).

Další informace k doplnění:

- na dotaci není právní nárok
- žádost je pouze jednoletá (vázána na daný kalendářní rok)
- je možné poskytnout finanční prostředky pouze na realizaci (nikoliv na zpracování projektu, ten se však vesměs vůbec nezpracovává, jde jen o slovní popis)
- po podání žádosti na středisko Agentury ochrany přírody a krajiny do Ostravy probíhá její hodnocení a schvalování, žadatel se dozví výsledek (přijetí/odmítnutí) do 80 dnů od podání žádosti
- není potřeba výběrové řízení na zhotovitele, je možné práce provádět svépomocí
- financování – až po protokolárním převzetí akce pracovníky Agentury ochrany přírody a krajiny, platba proběhne do konce roku

Dvě doporučení na závěr:

1. příprava žádosti do PPK je poměrně nenáročná, platí obecné doporučení, že žádosti, které je možné a vhodné podpořit z Operačního programu Životní prostředí je vhodnější směřovat tam, doporučujeme se v případě PPK zaměřit na menší akce až do 250 tis. Kč.
2. i zde platí, že výše uvedené informace nejsou úplné, a proto nás navštivte

A na úplný závěr – existují i další finanční možnosti, někdy určené např. pro ty, kteří zemědělsky hospodaří apod. Jejich přehled rozdělený podle typů žadatele a opatření najdete na internetových stránkách Agentury ochrany přírody a krajiny ČR s názvem Finanční nástroje péče o přírodu a krajinu: **http://www.dotace.nature.cz/**

Byli bychom rádi, aby oba programy našly hodně zájemců a výsledkem byla spousta pěkných akcí pro naši přírodu.

Radim Jarošek, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, středisko Ostrava
email: radim.jarosek@nature.cz

Preventivní hodnocení krajinného rázu CHKO Poodří včetně navazujícího území

Úvod

V souvislosti s hospodářským rozvojem severomoravského regionu dochází ke změnám v charakteru pooderské krajiny. V okolí letiště v Mošnově nebo nové dálnice D47 jsou vymezovány rozsáhlé plochy průmyslových a skladových zón. V zázemí města Ostravy se stále výrazněji projevuje tzv. suburbanizace, související s rozvojem okrajových částí venkovských sídel do podoby vilových čtvrtí městského charakteru. Zvažovány jsou návrhy k umístění větrných i solárních elektráren.

Vzrůstající tlak na pooderskou krajinu je vzhledem k její výhodné poloze (sníženina mezi Jeseníky a Beskydami) a blízkosti krajského města pochopitelný. Oblast má ale také své limity, z přírodního i kulturního hlediska se jedná o území v rámci republiky jedinečné.

Impulsem ke zpracování krajinářské studie byla hrozba chaotického zastavění krajiny Poodří. Doposud byla krajinářská problematika v CHKO Poodří řešena pouze na základě platného plánu péče a u záměrů, které mohly změnit nebo snížit krajinný ráz místa, bylo postupováno podle nezávazných metodik. Komplexní vyhodnocení charakteru zdejší krajiny a možností jejího rozvoje Správa CHKO k dispozici neměla.

Předmětná studie proto vycházela z identifikace a vyhodnocení místních krajinných fenoménů. Jejím cílem bylo rozčlenit sledované území na místa s odlišným uplatňováním péče. Prospěšnost krajinářské studie byla vnímána v kontextu vzrůstajících rozvojových aktivit v zázemí CHKO Poodří, dokument měl být významným podkladem v územně plánovací činnosti.

Krajinářská studie

Krajinářská studie byla objednána Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR – Správou CHKO Poodří v květnu roku 2007. Po dohodě se Správou CHKO byl vymezen prostor, který bude zmapován: spolu s územím CHKO Poodří také navazující zemědělská krajina (po nejbližší pohledový horizont), lokality navržené k rozšíření CHKO a části sídel, ve kterých je Správa CHKO místně příslušným orgánem ochrany přírody.

Hotová studie s názvem „Preventivní hodnocení krajinného rázu CHKO Poodří včetně navazujícího území“ byla pracovníkům Správy CHKO Poodří předána v prosinci roku 2007. Předání předcházela velmi pečlivá práce zpracovatele – Ing. arch. Jitky Brychtové, která v terénu s pomocí dostupných podkladů identifikovala a vyhodnotila charakteristické znaky pooderské krajiny. Pří hodnocení bylo postupováno dle metodiky ing. I. Míchala (1999).

Znaky přírodní (reliéf, vodstvo, vegetace) a kulturně-historické povahy (struktura osídlení, využití krajiny) se společnými vnějšími projevy a charakteristikami byly slučovány do prostorově rozsáhlejších jednotek – tzv. **krajinných prostorů** (tři krajinné prostory – niva Odry, pravostranná a levostranná terasa). U zastoupených znaků

Meandrující zahloubené koryto Odry poblíž Blücherova lesa v Národní přírodní rezervaci Polanská niva.
Niva Odry představuje dynamický ekosystém se specifickým vodním režimem. Koryto Odry si v CHKO Poodří zachovává z velké části přirozený charakter (v NPR Polanská niva tvoří charakteristické hluboce zařízнuté meandry). Okolní společenstva luk a lužních lesů jsou dotována vodou během pravidelných jarních povodní.

se posuzoval jejich význam – podíl na výrazu krajiny (zásadní, spoluurčující, doplňující) a projev v krajině (pozitivní, neutrální, negativní). Byly nalezeny a zhodnoceny existující prostorové vztahy a estetický význam.

Analýza přírodních a kulturně-historických znaků v jednotlivých krajinných prostorech umožnila posoudit ráz území, jeho potenciál a stupeň narušení. Konkrétní návrhy zásad a péče byly popsány v menších jednotkách – relativně stejnorodém území uvnitř krajinných prostorů, tzv. **místech krajinného rázu** (ve třech krajinných prostorech bylo vymezeno celkem 12 míst krajinného rázu).

Výsledkem hodnocení bylo vytvoření pásem ochrany krajinného rázu (celkem tří), kde budou při posuzování vlivu záměrů na krajinný ráz uplatňována rozdílná hodnotící kritéria. Detailní analýza krajiny také umožnila stanovit zásady o její péči a kultivaci.

Dalšími výstupy studie jsou grafické výkresy: mapa identifikovaných znaků krajinného rázu a výkres s odstupňovanými pásmy ochrany krajinného rázu. Nezbytnou součástí studie se stala také fotodokumentace specifických pooderských znaků.

Popis krajinných prostorů a vybraných znaků krajiny Poodří

Pro lepší pochopení krajinářské problematiky v CHKO níže uvádím stručnou charakteristiku zastoupených krajinných prostorů a příklady typických znaků CHKO Poodří v podobě fotografií doplněných krátkým komentářem:

Niva Odry

Niva Odry je specifickým krajinným prostorem, klidovou oblastí s dominantním vlivem přírodního a přírodě blízkého prostředí. Zastoupená společenstva jsou závislá více či méně na pravidelném kontaktu s vodou (především ve formě krátkodobých záplav). Niva je jádrovým územím celé CHKO. Lokality se nalézají v I. nebo II. zóně s přísnějším režimem ochrany, mnohé jsou součástí maloplošných chráněných území – národní přírodní rezervace, přírodních rezervací.

Přírodní a přírodě blízký charakter tohoto území narušují významné liniové stavby. Zejména železniční koridor Přerov–Bohumín, který uměle přehrazuje nivu po celé její délce a brání rozlivu povodňových vod. V popředí zájmu jsou v současnosti také stavby dálničních přivaděčů, procházejících napříč Poodřím (Studénka, Hladké Životice). Despekt k přírodním hodnotám a zákonitostem potvrzuje přítomnost zemědělských a průmyslových areálů v nivě řeky Odry (např. ve Studénce).

Krajina v nivě Odry je poměrně zachovalá s dominantním zastoupením přírodních a přírodě blízkých prvků a citlivým přístupem člověka. Stávající stav je nutné udržovat šetrným managementem (luční hospodářství, rybníkářství) a ochranou přirozeného režimu povrchových vod s možností pravidelných rozlivů. Stejně tak je nutné chránit mezinárodně hodnotná mokřadní společenstva a zvláště chráněné druhy rostlin a živočichů.

Revitalizace území by měla být zaměřena na odstraňování negativních následků hospodaření minulých let (obnova přirozeného vodního režimu, druhové pestrosti luk, kultivace popř. odstranění objektů zemědělské a průmyslové výroby). V územním plánování je nutno podporovat přírodě blízké aktivity a vyloučit jakékoliv zastavování nivního prostoru.

Terasy

Niva je ohraničena říčními terasami, které vznikly boční erozí existujících sedimentů řekou Odrou. Poměrně výrazná je především pravostranná terasová hrana. Například mezi obcemi Albrechtičky a Petřvaldík tvoří výrazný morfologický stupeň (převyšuje nivu až o 20 metrů). Svahy jsou porostlé převážně dubohabřinami, na patě svahu se nalézají četná prameniště s výskytem obojživelníků. Levostranná hrana terasy je pozvolnější a nachází se převážně mimo vlastní území CHKO (nepřirozenou bariéru rozlivu vod představuje železniční trať Přerov–Bohumín).

Pravostranná a levostranná terasa jsou krajinnými prostory, které představují přechodovou zónu mezi nivou a okolní zemědělskou krajinou. Zdejší klimatické a půdní podmínky prospívají zemědělské výrobě, proto je půda v současnosti využívána převážně k těmto účelům. Rozsáhlé lány polí doplňuje zástavba a drobné krajinářské prvky (remízy, aleje, břehové porosty kolem přítoků Odry).

Díky krajinotvorným programům dochází k pozitivním změnám zemědělské krajiny. Podporována je fragmentace a stabilizace zemědělské půdy (např. výsadbou krajinářsky hodnotných alejí, protierozních opatření). Těžko obhospodařovatelné plochy zůstávají zalesněny.

I přes poměrně dominantní vliv zemědělství jsou nepochybně výrazným prvkem na terasách jednotlivá sídla. A to jak jejich celkový urbanismus tak i jednotlivé stavby, které svým vhledem poukazují na poměrně bohatou minulost a tradici tohoto regionu. Siluetu zachovalých částí obcí dotváří rozptýlená zeleň, především zahrady s ovocnými druhy dřevin. Celkový, vesměs pozitivní, dojem je narušován pouze měřítkově a vzhledově odlišnými zemědělskými a průmyslovými areály nebo novodobými objekty individuální zástavby,

Rybník Kotvice u Studénky.

Spolu s lučním hospodařením člověk významně zasáhl do nivní krajiny tvorbou rybničních soustav. Rozvoj rybníkářství v Poodří je datován již od 15. století. V současné době je na celém území CHKO obhospodařováno téměř 60 rybníků v pěti rybničních soustavách (celková výměra 700 ha). Částečně rybniční soustavy slouží k chovu ryb, na části z nich se hospodaří přírodě blízkým způsobem s respektem k ochraně přírody a krajiny (např. Horní Bartošovický rybník, Kotvice).

Zástavba zasahuje do nivy pouze okrajově, sídla byla zakládána na terasách mimo pravidelný dosah povodňových vod. Do nivy byly umísťovány pouze mlýny (např. v Jeseníku n. O., Bernarticích n. O., Bartošovicích).

Průmyslový areál bývalé Vagónky Studénka.

Podél železniční tratě byla umisťována i zástavba průmyslového charakteru. Příkladem je areál bývalé Vagónky ve Studénce, který dnes není plnohodnotně využíván. S hospodářským rozvojem regionu bude vhodné chátrající průmyslové podniky kultivovat. Jejich rozšiřování na úkor ochrany přírody, která je v nivě Odry prvořadá, je však nepřípustné. V současnosti jsou velkoplošné záměry směřovány na vyvýšené terasy, do volné krajiny v dosahu budované silniční infrastruktury.

Areál sila ve Studénce.

Průmyslovým dominantám konkurují velkoplošné zemědělské areály a sila na okrajích obcí. Bez výjimky tyto stavby znehodnocují pohledovou siluetu a estetický význam sídel. Měřítkově rozsáhlé objekty postrádají přechodnou zónu v podobě ozeleňujícího vegetačního pásu a stírají přirozené dominanty obce ve formě kostelních věží. Zemědělské areály jsou umísťovány hlavně na terasy mimo pravidelné rozlivy, areál sila ve Studénce je umístěn v nivě Odry.

které svým vzhledem narušují zažitý styl vesnické architektury. Ve většině případů zemědělské a průmyslové stavby postrádají po svém obvodu vegetační pás, který by tyto objekty začlenil do okolní krajiny a eliminoval její estetické narušení.

Ráz pooderských vesnic je více či méně narušen objekty z poválečného období. Jedná se především o stavby, jejichž architektura byla odvozena z městského prostředí, a které svým vzhledem nezapadly mezi venkovské objekty (bytové domy, objekty občanské vybavenosti).

Novostavby jsou v obcích umísťovány do proluk nebo nově vymezených zón a jejich přítomnost lze vnímat se smíšenými pocity (Stará Ves nad Ondřejnicí, Bernartice n. O., Šenov u Nového Jičína). Katalogové domy se směsicí architektonických stylů na charakter venkovských usedlostí vesměs nenavazují. Projekty respektující místní prostředí, venkovskou architekturu i zdejší materiály působí pozitivním dojmem.

Na terasách dominují rozsáhlé plochy zorněné zemědělské půdy, místy doplněné o drobné vegetačními prvky. V některých místech (např. v okolí Jeseníku nad Odrou) již probíhají krajinářská opatření s cílem krajinu rozčlenit a stabilizovat. Tento postup je navržen i na ostatních místech CHKO za účelem zvýšení biodiverzity a migrační prostupnosti krajiny.

Sídla se na terasách rozkládají podél vodotečí a místních komunikací. V otevřené polní krajině je posílen jejich význam jako pohledových dominant. Tradiční materiály, objekty s historickým významem a rozptýlená zeleň na okrají obcí má mimořádný estetický význam. Tento efekt je snížen přítomností měřítkově a vzhledově odlišných staveb (zemědělské areály), což lze eliminovat ozeleňujícími pásy v podobě původních druhů dřevin. V rámci změn územních plánů je v jednotlivých sídlech potřebné prosazovat udržování tradičních hodnot venkova, zejména stylu venkovské zástavby.

Obec Bernartice nad Odrou v zemědělské krajině.

Pravostranná terasa má nevýrazný, mírně zvlněný reliéf přerušovaný pouze vodními toky. Změna hospodářských poměrů po 2 sv. válce rozvrátila zdejší tradiční způsob hospodaření, výrazně změnila a zjednodušila krajinnou strukturu. Převažující orná půda je scelena do velkých lánů, doplněných drobnými remízky, břehovými porosty podél vodních toků nebo enklávami lesních porostů.
Sídla jsou situována nad hranou terasy. Jejich vzhled vychází z tzv. lesních lánových vsí (usedlosti jsou rozmístěny podél vodotečí – drobných přítoků Odry). Soudobá zástavba stávající sídelní strukturu vesměs respektuje. V některých obcích, zejména v zázemí Ostravy a Nového Jičína, jsou vymezovány nové zóny, které však na stávající urbanismus nenavazují.

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Jeseníku nad Odrou.
Centrem řady obcí jsou kostely a velmi pěkně obnovované zámecké areály (Kunín, Bartošovice). Zejména kostelní věže tvořily a tvoří pohledové dominanty obcí a představují významné orientační body v krajině. Během minulého režimu byly tyto kostely i zámky nevhodně využívány a chátraly, dnes se jedná o důležité veřejné prostory a kultivovaná místa s historickým a duchovním významem.

Statek s vjezdovou branou v Pustějově.

Nová vilová čtvrť v Šenově u Nového Jičína.

V některých obcích se spolu s kostely, farami nebo zámeckými areály dochovala také hodnotná venkovská zástavba (zemědělské usedlosti s vjezdovými bránami a uzavřeným dvorem, menší chalupy a domky). Zemědělské usedlosti jsou jedním z charakteristických kulturně-historických prvků Poodří, ale bohužel také jedním z ohrožených. Mnoho těchto staveb utrpělo necitlivými přístavbami, nástavbami a stavebními úpravami. Nevyužívané hospodářské objekty pomalu chátrají. Současný přístup k těmto venkovským objektům je individuální, záležít zejména na přístupu vlastníka a jeho vztahu k tradičním hodnotám vesnice.

Závěr

Studie Preventivní hodnocení krajinného rázu CHKO Poodří včetně navazujícího území je významným podkladem při vydávání závazných stanovisek podle § 12 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny. Záměry, které mohou ovlivnit nebo změnit krajinný ráz místa nebo území jsou posuzovány v kontextu existujících přírodních a kulturně-historických hodnot, jejich významu a projevu v krajině. Uplatnění nachází tato studie také v procesu územního plánování, při diskuzi o plánovaných rozvojových záměrech (investičních zón, nových ploch pro individuální výstavbu).

Potenciál změnit nebo snížit krajinný ráz Poodří má v současnosti zejména rozvíjející se suburbanizace v sídlech poblíž města Ostravy a Nového Jičína (Proskovice, Stará Ves nad Ondřejnicí, Bernartice nad Odrou, Šenov u Nového Jičína). Další ohrožení charakteru stávající krajiny souvisí se zvýšeným hospodářským rozvojem regionu a týká se záboru nových ploch pro výstavbu průmyslových a skladových zón (Bravantice, Hladké Životice, Mošnov). Negativní dopad na krajinný ráz pooderské krajiny mohou mít například i potenciální nové dominanty v zázemí CHKO (např. větrné elektrárny, stožáry VVN a mobilních operátorů).

Výše popsanými záměry jsou ohroženy III. a IV. zóna ochrany (tvořící přechodové pásmo mezi nejcennějšími partiemi CHKO a volnou krajinou) spolu s lokalitami v bezprostředním okolí CHKO (u dálnice D47, letiště Mošnov). Územnímu plánování bude proto do budoucna nutné věnovat zvýšenou pozornost, zejména zabránit nekontrolovanému zastavování volné krajiny (kobercovou zástavbou rodinnými domy, průmyslovými a skladovými objekty) s přímým i nepřímým dopadem na zdejší přírodně i kulturně hodnotná místa.

Václav Osmančík,
Správa Chráněné krajinné oblasti Poodří
(text i foto)

Další foto – viz barevná příloha.

Průmyslová zóna Mošnov v zázemí CHKO Poodří (zdroj: www.ostrava.cz).
Výstavba průmyslových a skladových hal je fenoménem, který zásadním způsobem poznamenává charakter současné krajiny. Zabírá se kvalitní zemědělská půda, mění se místní odtokové poměry, měřítkově rozsáhlé objekty v otevřené krajině přebírají roli dominant, zvyšuje se hluková zátěž.
Na našem území jsou zóny tohoto typu vymezovány v obcích, kterými prochází dálnice D47 (Hladké Životice, Bravantice). Zčásti zastavěná je již průmyslová zóna u letiště v Mošnově, která je z pohledu zájmů Moravskoslezského kraje prioritní.

Sušárny a sušení ovoce

Sušení ovoce má v Regionu Poodří, Moravském Kravařsku dlouholetou tradici.

Staré odrůdy ovocných stromů a dnes již historické sušárny ovoce se zde nacházely dávno před tím, než současné generace spatřily světlo světa. Naši prapředkové a prapraprapředkové tu sázeli, roubovali, pěstovali, sklizeli a zpracovávali celou řadu dnes již méně známých odrůd (např. jablka štrůdlové, kožušanky, hrtlíky, žňůvky, medovky, hniličky atd.).

Staré odrůdy ovocných stromů si bezesporu zaslouží náš opodstatněný obdiv, stejně jako tradiční sušárny ovoce, kde se zpracovávaly. Cílem tohoto článku není poskytnout ucelený přehled místních starých odrůd ovoce, ale připomenout jeden z jejich tradičních a dnes ji méně známých a používaných způsobů zpracování ovoce. Přenesme se proto v následujících řádcích do historie sušení, pokračujme dnešními způsoby sušení a seznamme se se sušárenskou velmocí regionu.

Historie sušení[1)]

V ovocnářsky rozvinutých oblastech, kterou bezesporu bylo částečně i Moravské Kravařsko, sušárny nahradily sušení v obytných jizbách, kde se ovoce sušívalo v chlebových pecích či pod stropem. Větší úrody ovoce, zejména švestek, si vyžádaly vznik sušíren (pozn.: sušírna – dříve používaný název pro sušárnu, dnes je používán název sušárna), ve kterých zvýšení sušicí teploty zkrátilo dobu sušení a zvýšilo jeho účinnost.

Pokud bychom v České republice hledali oblasti, kde má sušení ovoce nejhlubší kořeny, významné místo by mezi nimi zaujímala východní Morava. Slovácko a Valašsko představovaly z historického hlediska regiony, kde bylo sušení ovoce nejrozšířenější a spolu s Podkrkonoším a okolím Litoměřic o nich můžeme hovořit jako o „sušírenských komorách“ českých zemí.

Nejstarším dokladem o sušírně ovoce na Moravě je zápis z Krevní knihy městečka Bojkovic o sušírně v Komni z roku 1651. Sušení ovoce na Moravě dospělo k největšímu rozkvětu ve 2. polovině 19. století, přičemž si uchovalo domácký charakter. Jen ve vizovickém okrese bylo na počátku 20. století 800 selských sušíren ovoce. Sušené ovoce, zejména „trnky“ byly rozšířeným obchodním artiklem, který městští kupci odváželi do okolních moravských měst, ale též do Prešpurka, Vídně či Polska.

Příčinou zániku silné tradice sušení ovoce bylo ovládnutí trhu bosenskou švestkou, k němuž došlo na konci 19. století. Přesto se na východní Moravě ovoce vydatně sušilo až do padesátých let 20. století, kdy téměř definitivní zánik domácích sušíren způsobila kolektivizace. Během devadesátých let se v regionu zase začínají objevovat sušírny, kde se suší ovoce jak pro komerční využití, tak pro domácí potřebu.

Typy historických sušíren[2)]

Mezi sušírnami v jednotlivých oblastech se vyskytovaly určité rozdíly. Sušírny lze na základě dvou rozlišovacích znaků rozčlenit do několika typů:

Podle manipulace s lískami

- stabilní líska trvale ležící na sušírně
- malé přenosné lísky, které sušič zanáší do sušicí komory
- větší lísky, které se do sušicí komory zasouvají

Podle přítomnosti dýmu v sušicí komoře

1. dýmová forma – ovoce se suší teplem i dýmem z hořícího dříví (obdoba uzení)
2. polodýmová forma – sušicí komoru vyhřívá teplý vzduch od topného tělesa a část horkého dýmu z topeniště
3. bezdýmová forma – ovoce schne v čistém, teplém prostředí, prostém dýmu

Nejdokonalejším a na jihovýchodní Moravě nejrozšířenějším typem jsou bezdýmové sušírny s většími posuvnými lískami.

Sušení dnes

V posledních letech se opouští od tradičních způsobů zpracování ovoce, staré odrůdy ovoce se vytrácejí z ovocných sadů a zahrad a zapomíná se na jejich využití. V případě sušení současná technika významně napomohla. A to například při řízení teploty a snižování spotřeby tepla. Sušení ovoce však stále zůstává řemeslem s významným podílem ruční práce.

Píše se rok 2008 a z několika desítek tradičních sušáren v regionu zbyly dnes již torza plnící jinou funkci. V některých případech byly tyto sušárny předělány na udírny, příp. jsou používány jako skladiště nepotřebných věcí. V horších případech pak již zcela zanikly a nenajdete po nich ani památky. Přesto ještě existují místa, v nichž zůstala tradice sušení zachována, přinejmenším jako písemná zmínka v kronikách obcí. Příkladem takové obce, kde se uchovaly nejen písemné zmínky, ale také zbytky starých sušáren, jsou Bernartice nad Odrou.

Typy dnešních sušáren

Nejrozšířenějším typem je konvekční způsob sušení, kde se sušicí vzduch ohřívá topnými registry či elektrickými topnými tělesy a jeho cirkulaci zajišťují ventilátory. Pro efektivní využití tepla je výhodné využít rekuperace tepla, při které prochází vlhký vzduch tepelným čerpadlem, kde voda kondenzuje. Zpět do systému se vrací stejný, ale suchý vzduch, znovu ohřátý tepelným čerpadlem a dodatečným zdrojem. Spotřeba tepla se u jednotlivých typů sušíren pohybuje od 2,5 do 6,0 MJ/kg odpařené vody (0,7–1,7 kWh/kg).[3)]

Z rozšířených typů sušicích zařízení jsou nejčastější ***jednoduché skříňové sušárny***, ve kterém se ovoce suší na lískách či roštech. Ukládání ovoce na lísky a manipulace s nimi je poměrně pracné. Příkladů tohoto typu je v regionu několik – např. malá rodinná sušárna v Jeseníku nad Odrou, větší sušárna v Palačově u Starého Jičína či sušárna a moštárna v Kuníně, která jako jedinná funguje pro veřejnost z širokého okolí. Podstatně výkonnější jsou pak ***sušárny s plynulým provozem***, z nichž nejznámější jsou tunelové a pásové.

Sušárna Kunín (Český zahrádkářský svaz Kunín)

Sušárna a moštárna v Kuníně vznikla svépomocí Českého zahrádkářského svazu Kunín, o. s. před více než 30 lety. Dodnes funguje jako jediná svého druhu na celém území Moravského Kravařska. V provozu je od pondělí do pátku v době 9:00–12:00, 14:00–17:00 a v sobotu v době 9:00–13:00. Ceny zůstávají lidové – za krouhání jednoho pytle dáte 15 Kč, za jeden litr moštu 3 Kč a za sušení cca 20 kilogramů ovoce v průměru 90 Kč.

Konstrukce sušárny sestává z pece a tří dvířek pro vstup s lésami (pozn.: lésa – dřevěná konstrukce, na kterou se ukládá ovoce na sušení). Celkem se do sušárny vejde 21 lés a téměř 500 kg ovoce (20 kg ovoce/1 lésu).

Sušárnu najdete na pravém břehu Jičínky u lávky, která se nachází přibližně uprostřed mezi křižovatkou na Suchdol nad Odrou a zámkem.

Sušárna Kunín (Foto Kateřina Genčiová, 2007).

Sušárny v Bernarticích nad Odrou

„Ovocnářství se věnovala v Bernarticích celkem malá péče, protože není u nás příznivých podmínek k pěstění ovocných stromů. Už i poloha obce, která není chráněna od severních větrů, není příznivá ovocnářství. Pěstují se jen obyčejné druhy ovoce (jablka, hrušky, švestky, třešně, ořechy vlašské). Ovoce stačí jen pro místní potřebu. Malá část přichází na týdenní trhy v Novém Jičíně. V dřívějších dobách se pěstovalo hodně peckovitého ovoce. Švestky a hrušky se sušily ve zvláštních sušírnách, které měl každý větší sedlák. Sušenému ovoci se říkalo „suchary“. Těmito obchodovali Josef Geryk čp. 92 a Šimíček z čp. 14 (dodnes se tam říká Šimíček sucharový). Ku zpracování jadernatého ovoce byly zřízeny lisy na mošt (jeden v čp. 6 a druhý čp. 59). Roku 1909 byla veliká úroda švestek, které byly místním hostinským Maxmiliánem Klosem zpracovány na slivovici. Za války byl kotel zrekvírován.

Místní názvy ovoce

Jablka: hrtlíky, valdovky, ranety, panenské, štěrkotky, kočičí, hedvábné, fulnecké, skřidly, varaple, štrůdlové, kožušánky, jaderničky, parmény, rozmarýnové, žňůvky

Hrušky: máslovky, zelenky, valašky, císařské, ovesninky, salcburky, špitálky, voňatky, medovky, hniličky, lipinky, jakubínky

Třešně: jsou bělice a černice, drobné černé jsou vrabčince, veliké jsou uherky

Švestkám se říká trnky a kulatým slívy.

Ořechy jsou leskové, křaplaky (velké vlašské).”[4)]

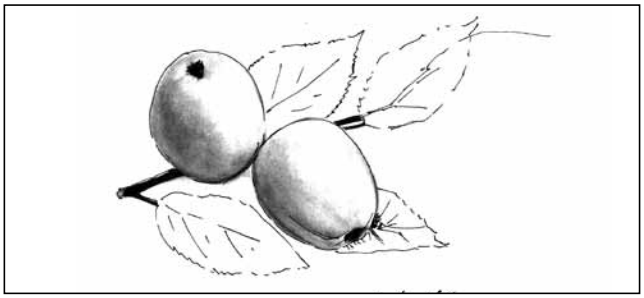

Jaderničkа moravská.

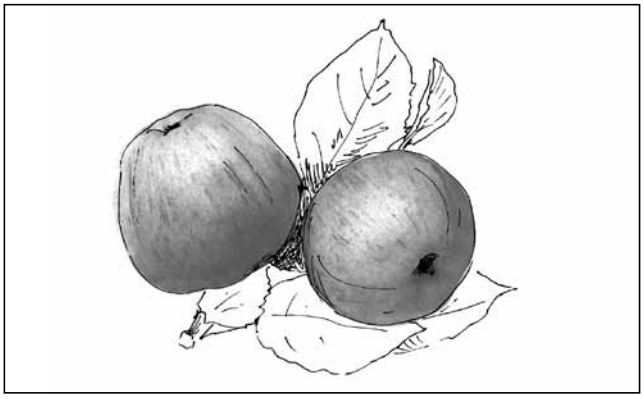

Parména zimní.

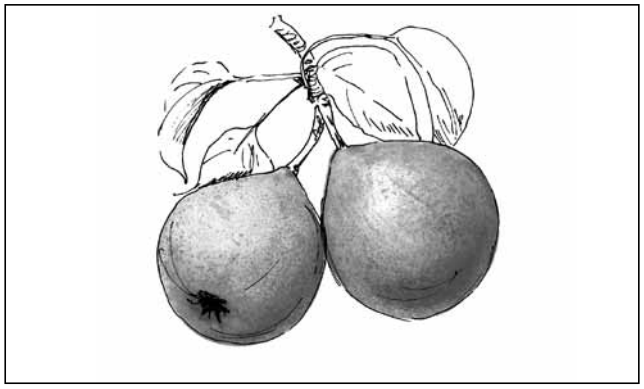

Máslovka šedá.

Kresby převzaty z knihy Moravské ovoce, překreslení Kateřina Nečasová.

Bernartice nad Odrou bývaly v minulosti sušárenskou velmocí, neboť se zde často pékávalo a o sušené ovoce byl tudíž velký zájem. „Až do roku 1920 je v obci 15 sušíren. Vozívají sem sušit ovoce i Němci z Jeseníku nad Odrou, Polouvsí, Kunína, Suchdola nad Odrou apod."[5] Zmiňme z té doby například sušárnu u rodinného domu Grussmanových, Glogarových, Klosových (nejstarší, dodnes stojící sušárna), Horutových či Bayerových.

Sušárna u p. Klose čp. 2 (z fotoalba přiloženému ke kronice obce Bernartice nad Odrou).

Sušárna u Bayerů čp. 58 (z fotoalba přiloženému ke kronice obce Bernartice nad Odrou).

Většina těchto sušáren byla již přestavěna na udírny či zbořena. Poslední plně zachovalá sušárna se nachází u rodinného domu Dreslerových, čp. 9. Zde se přestalo sušit na počátku let osmdesátých (poslední z dochovaných zápisků o sušení v této sušárně je z roku 1979), avšak dodnes je zde k vidění typická válcovitá pec s 18 lésami.[6] Jedna ze vzpomínek pamětníka praví: „Já osobně si velmi dobře pamatuji sušírnu u Dreslerů čp. 9. Jako malá jsem tam vždy jezdila s dědou sušit hrušky a trnky. Krásně to tam vonělo. Ještě, jak jsem chodívala kolem ze základní školy, tak se vůně nesla široko daleko a vždy bylo poznat, co se zrovna suší, zda hrušky, trnky nebo jabka. Děda vždy vzal do pytle svoje dřevo. Musel být předem objednaný, protože sušírna bývala velmi vytížena. Usušené ovoce pak babička vždy dosušovala na kachlových kamnech v kuchyni v menších pytlících."

Sušárna u p. Dreslera (z fotoalba přiloženému ke kronice obce Bernartice nad Odrou).

Sušárna u p. Dreslera v roce 2007 (Foto Kateřina Genčiová).

Přehled sušíren v k. ú. Bernartice nad Odrou

Radek Čajan (dříve p. Josef Klos) – čp. 2 (**S**[7])
Petr Šenkeřík a Helena Šenkeříková (dříve p. Josef Klos, bratranec p. J. Klose z čp. 2) – čp. 4 (**S**)
Alois Šnerch a Jiřina Šnerchová (dříve p. Václav Grusmann) – čp. 5 (**S**)
Josef Glogar – čp. 6 (**Z**[7])
Václav Dresler – čp. 9 (**S**)
Aleš Hubr a Petra Hubrová (dříve p. Josef Grusmann) – čp. 16 (**Z**)
Jan Váňa a Danuše Váňová (dříve p. Karel Grusmann) – čp. 18 (**Z**)
Jaromír Bayer – čp. 19 (**Z**)
Michal Prašivka, Ivan Prašivka a Jarmila Prašivková (dříve p. Josef Drlík) – čp. 31 (**Z**)
Rostislav Bok – čp. 32 (**Z**)
František Šimíček (dříve Augystýn Šimíček) – čp. 47 (**Z**)
Stanislav Horut – čp. 48 (**Z**)
Pavel Bayer (dříve p. Alois Bayer) – čp. 58 (**Z**)
Josef David (dříve p. František Horut) – čp. 61 (**Z**)
manželé Pohankovi (dříve, dnes již budova nestojí) – čp. 84 (**Z**) Tady došlo k přečíslování – číslo popisné dnes patří hospodářské budově, kde sušárna nestála.

Sušárna u čp. 2.

Sušárna u čp. 4.

Sušárna u čp. 5.

Konstrukce sušírny

,,Sušírny jsou většinou z cihel pálených i nepálených. Mají 2 až 3 oddělení: ohniště, v němž je barák pro topiče, vlastní sušírna s kachlovou pecí o rozměrech 1 m x 2 m x 1,5 m. Ovoce se suší v lésích. Po obou stranách kamen a nad kamny byly dříve lésy proutěné, nyní lištové. Bylo jich 18 až 24. Třetí oddělení byla místnost, v níž se ovoce třídilo a lésy obracely. Tato místnost bývala někde uzavřená."[8]

Základ sušírny tvoří zděná konstrukce, která je uvnitř rozdělelna na dvě části:[9]
Topeniště – prostor určený pro ,,přikládání do ohně.
Vlastní sušárna – prostor s lésami, kde dochází k sušení.

1. **Lésy („lísky")** – leží na párech podélně založených bidel. Velikost a počet lísek se místně odlišuje, jejich velikost je 80 cm × 200–230 cm. Lésy jsou seřazeny do 3 svislých řad, přičemž prostřední řada nad pecí má menší počet lés. Rám lésí je spojen čepy z podélných a čelných desek a příčních latěk a žeber. Dno je vypleteno z vrbových prutů.

2. **Výtah** – prostor, kde se vytahují lésy ze zápeče (viz dále) a kde se ovoce přebírá. U některých sušíren je výtah uzavřený obvodovou stěnou.
3. **Zápeč** – uzavřená sušicí komora krytá deštěným stropem, který je zesílen položenou vrstvou nepálených cihel. Obvodové stěny jsou zevnitř omazány blátem. Dveře od výtahu umožňují vstup do zápeče, používají se při opravách pece apod.
4. **Síňka** – slouží pro přikládání do pece. Od zápeče je oddělena stěnou z nepálených cihel.
5. **Pec** – je postavena z cihel (v minulosti z nepálené hlíny, později se používaly i cihly šamotové). Kouř z pece unikal postrannými kanálky do komína. K odvětrávání kouře ze síňky slouží mezery mezi horními trámy a dveře – u některých sušíren dokonce komín chyběl.
6. **Střecha** – je pokryta pálenou krytinou.

Sušení se zahajovalo na konci srpna, kdy se sušívaly hrušky. Sušírny většinou sloužily nejen samotnému vlastníkovi, ale i okolním sousedům. Během sušicí sezony, která podle úrody trvala 4–8 týdnů, se v sušírně zpracovalo 20–40 metráků čerstvého ovoce.

Způsob sušení a skladování usušeného ovoce

Sušení probíhá 3–4 dny u ovoce půleného, týden u ovoce celého. Ze sušeného ovoce se během této doby odpaří přes ¾ vody, které je v ovoci a méně než ¼ pak zbude na vytvořenou sušinu (tzn. z 20 kg ovoce zbudou max. 3 kg sušeného ovoce).

Sušením ovoce se snižuje obsah vody tak, že se ovoce stává nevhodným pro rozvoj mikroorganismů. Při sušení je třeba odpařit vodu a odvádět ji z okolí sušeného ovoce. Zbytkový obsah vody v sušeném ovoci by se měl pohybovat v rozmezí 15–20 %. Na rozdíl od zemí s teplým klimatem, kde se dá během dlouhých suchých a teplých období využít sluneční energie, je v našich podmínkách nezbytné dodávat teplo z jiných zdrojů.[10)]

Ovoce, které je sušením zbaveno převážné části vody, má stálou snahu přijímat z prostředí vzdušnou vlhkost. Proto se skladuje v suchých prostorách v uzavřených obalech, které dostatečně chrání voňavé ovoce před živočišnými škůdci. Osvědčilo se uchovat ovoce v papírovém pytli s vnitřním mikrotenovým obalem, avšak důkladně uzavřeným.

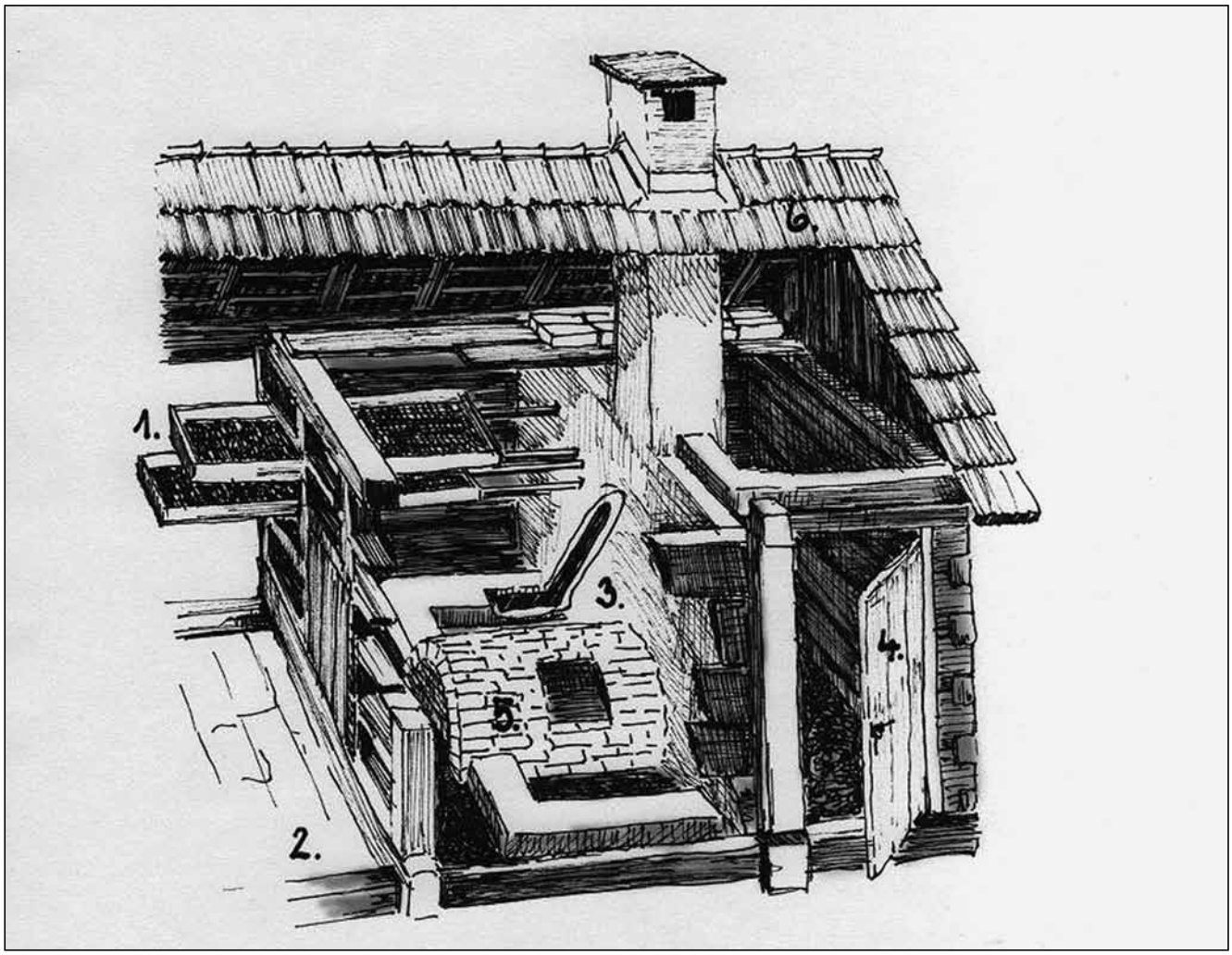

Konstrukce sušárny (Kresba Kateřina Nečasová).

Zpracování sušeného ovoce

Sušené ovoce (tzv. ,,suchary") se buďto konzumovalo přímo anebo následně dále zpracovávalo. Zvláště Bernartice nad Odrou jsou typické svou tradiční výrobou koláčů – tzv. Bernartické hnětky. Jedná se o překládaný hruškový koláč, jehož recept je uveden v další kapitole.

Předností usušeného ovoce oproti jiným způsobům je mnoho. Uveďme závěrem alespoň některé z nich:

- technologicky jednoduchý a šetrný způsob konzervace,
- nenáročné pro skladování,
- výhodné pro přepravu
- a vysoká přidaná hodnota v zimních měsících.[11)]

Bernartická hnětka

Na těsto: ½ kg polohrubé mouky, ½ kg hladké mouky, 4 žloutky, 20 dkg cukru, 1 celé máslo, 1 hrnek zakysané smetany, 10 dkg droždí, malá lžička soli, vlažné mléko podle potřeby

Na žmolenku (posýpku): 250 g polohrubé mouky, 250 g hladké mouky, 250 g mletého cukru, 1 celé máslo, vanilkový cukr

Na hruškovou nádivku: 1 kg sušených hrušek, 1 hrnek smetany na šlehání, mletý cukr (max. 250 g), špetka soli a badyánu, příp. vanilkový cukr a rum

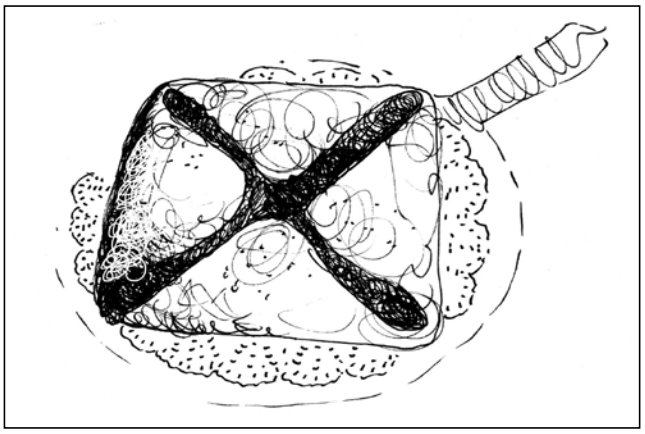

Bernartická hnětka (Kresba Kateřina Nečasová).

Nádivka: Sušené hrušky uvaříme ve vodě doměkka. Po uvaření je necháme zalité vodou zchladnout a následně scedíme, odstraníme stopky a rozemeleme na mlýnku. Do pomletých hrušek přidáme hrnek smetany, cukr (podle sladkosti hrušek), špetku soli a badyánu a důkladně promícháme.

Těsto: Ze surovin na těsto vypracujeme běžným způsobem vláčné těsto, které necháme vykynout. Poté ho rozdělíme na čtyři díly a vytvořené bochánky rozválíme do kulata. Rozválené těsto pomažeme nádivkou (2–3 cm od okraje nemažeme), posypeme žmolenkou a okraje přeložíme tak, aby vznikl čtverec s volným prostorem uprostřed. Přeložený koláč potřeme smetanou se žloutkem a znovu zasypeme žmolenkou. Pečeme v rozpálené troubě do růžova. Po upečení pomažeme rozpuštěným máslem.[12)]

Kateřina Genčiová,
Český svaz ochránců přírody Studénka

Literatura

ČSOP Veronica. Kraj ovoce – zvláštní číslo časopisu Veronica. Hostětín: 2004.
ČSOP Studénka. Poznej svůj strom – Staré ovocné odrůdy Moravského Kravařska. Studénka: 2007.
Kronika obce Bernartic nad Odrou a Hůrky (část obce Jeseník nad Odrou).
Fotoalbum obce Bernartice nad Odrou.
Osobní vzpomínky pamětníků obce.

Poznámky

1) Převzato z Kraj ovoce – zvláštní číslo časopisu Veronica, 2004. 11 s.
2) Převzato z Kraj ovoce – zvláštní číslo časopisu Veronica, 2004. 11 s.
3) Tamtéž.
4) Převzato a upraveno z kroniky obce Bernartice nad Odrou.
5) Tamtéž.
6) Z brožury poznej svůj strom – Staré ovocné odrůdy Moravského Kravařska.
7) Majitel (dřívější majitel) – číslo popisné (stav sušárny): **S** = stávající, **Z** = zaniklé.
8) Převzato z kroniky obce Bernartice nad Odrou.
9) Převzato z Kraj ovoce – zvláštní číslo časopisu Veronica, 2004. 11 s. a upraveno vzhledem k místním podmínkám.
10) Z Kraj ovoce – zvláštní číslo časopisu Veronica, 2004. 11 s.
11) Tamtéž
12) Recept pochází od pí Milady Pohankové z Bernartic nad Odrou.

Bělá (Hučovice, Seibersdorf). Historie kostela

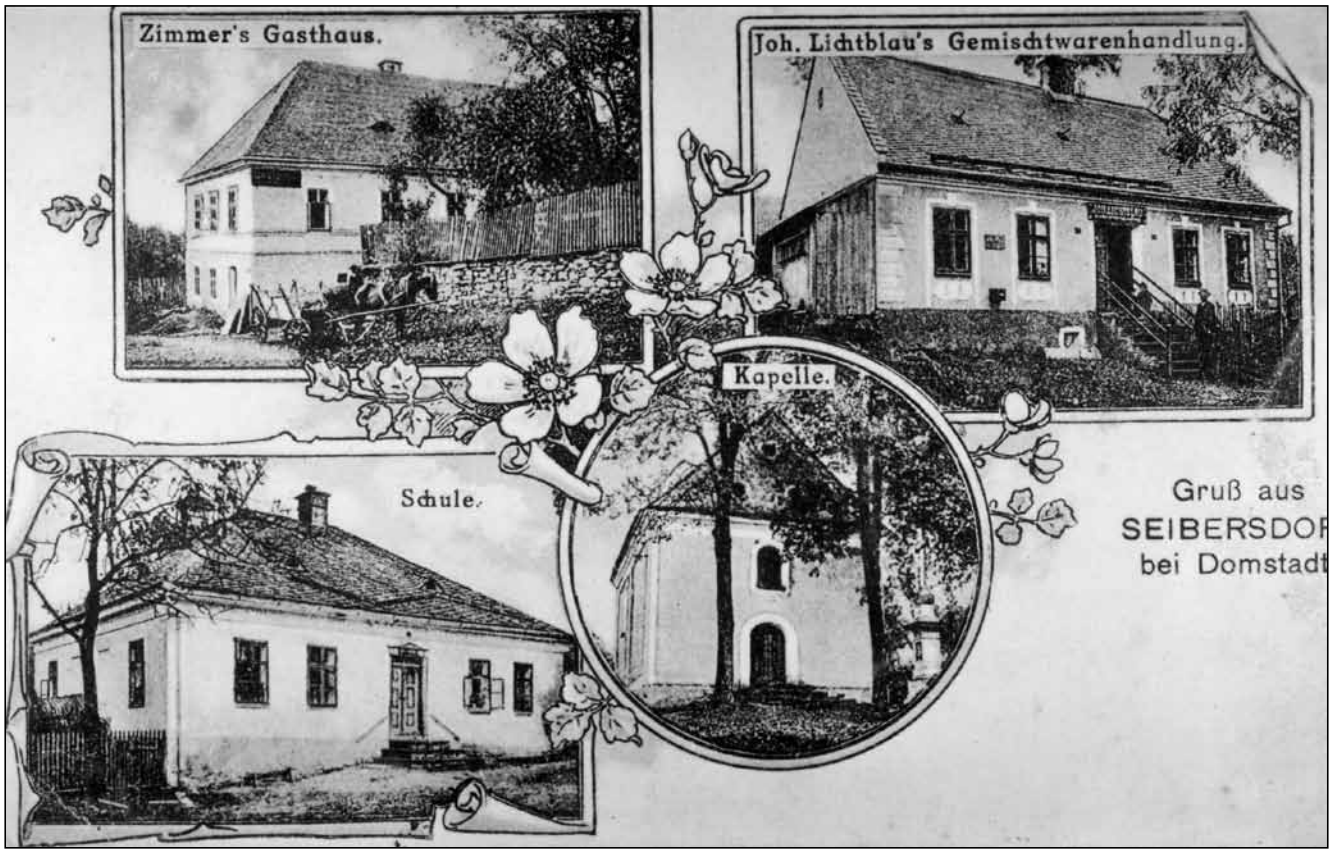

Bělá, pohlednice, začátek 20. století. Zimmerův hostinec, Lichtblaův obchod, škola a kaple. Z archivu Jindřicha Machaly.

Poprvé je Bělá zmíněna k roku 1292 jako Sifridi Villa, první její známý německý název (Zeyffersdorf) pochází z roku 1364 a český název (Bielá) z roku 1403. V 18. a 19. století se obec také nazývala Hučovice apod., v roce 1906 jí byl vrácen název Bělá.[1)]

O této nepříliš velké a téměř neznámé obci[2)] v literatuře mnoho údajů nenajdeme, archivní prameny jsou povětšinou roztroušeny po různých fondech. Přesto se např. Rudolfu Zuberovi[3)] podařilo nalézt údaj o tom, že „roku 1718 byla jedna sebevražedkyně v Bělé u Domášova[4)] zahrabána pohřbem osla (sepultura asini), jak se tehdy říkalo".

K obci patřil Bělský mlýn s pilou (Seibersdorfer Mühle), jehož budova byla stržena, zachoval se pouze vedlejší objekt. V jeho blízkosti byly zřízeny pstruhové sádky, které v nedávné době sloužily i jako líheň raků. Celý areál je rozložen při levém břehu řeky Bystřice, do níž se v tomto místě vlévá potok Grundbach, proti proudu je horolezecká cvičná skála Rabštejn, jižně pak několik rekreačních objektů.

Orientovaná obecní kaple sv. Alfonse Marii z Liguori[5)] byla v roce 1842 vybudována zhruba uprostřed zástavby, a to ve svahu v blízkosti cesty vedoucí z Jívové do Heroltovic a dále do Města Libavé a Smilova. Stavět se začalo za domašovského lokálního kaplana P. Vincence Umlaufa. Snad první žádost obce olomoucké arcibiskupské konzistoři o povolení stavby kaple v Bělé, na které je osm podpisů, pochází z 11. března 1842.[6)] Dalším zachovalým dokumentem je protokol z 8. října 1846, sepsaný před děkanským úřadem ve Šternberku za přítomnosti děkana P. Josefa Ospalda, úředníka P. Johanna Haubfleische,[7)] místního kaplana Karla Haubfleische, rychtáře Engelberta Rosensprunga a přísežných Josefa Krätschmera[8)] a Johanna Hansmanna z Bělé. Týká se konání mešních obřadů v místní kapli o svátcích Nejsvětějšího Srdce Ježíšova, Navštívení Panny Marie a svátku patrona kaple. Konání uvedených mší bylo olomouckou konzistoří povoleno 23. září 1846 a současně bylo konstatováno, že „kaple disponuje jedním oltářním obrazem, jedním pozitivem, lavicemi, kazatelnou, jedním kalichem, dvěma oltářními ubrusy s poduškami a mešní knihou. Případné další potřebné věci měly být obstarány z mateřského farního kostela v Domašově".[9)]

Kaple postavená v novorománském slohu z cihel a kamene s půlkruhovým závěrem byla osm sáhů (14,60 m) dlouhá a pět sáhů (8,65 m) široká.[10)] Její střecha byla pokrytá břidlicí. Výrazná vysoká věž s kopulí a knoflíkem a ukončená křížkem byla posazena zhruba uprostřed hřebene střechy a nesla dva malé zvony s letopočty 1804(!) a 1842. Presbytář osvětlovala dvě větší okna. Nad hlavním

Bělský mlýn, 40. léta 20. století. Z archivu Jindřicha Machaly.

vchodem do kaple bylo ještě jedno okno, které osvětlovalo kůr, ve štítu pak byla ještě tři malinká okénka. Vchod do přistavené malé sakristie a odtud na kazatelnu byl situován po pravé straně hlavního oltáře.

Náklady na stavbu kostelíka (téměř 1500 zlatých) uhradila obec[11] za pomoci Aloise knížete z Liechtensteina,[12] který věnoval 30 zlatých a také obrazy Křížové cesty a oltářní obraz patrona obce a kaple sv. Alfonse od novojičínského malíře Ignáce Bergera.[13] Na hlavním oltáři stála socha Božského Srdce Páně. Mimo hlavního oltáře byl v kapli ještě jeden malý boční oltář zasvěcený P. Marii s oltářním obrazem Navštívení P. Marie, který kapli v roce 1867 daroval již zmíněný rychtář Josef Krätschmer. Kůr spočíval na dvou dřevěných pilířích. Varhany na něm umístěné věnovala Klára Tropperová roku 1875, stály 400 zlatých. Obrazy Křížové cesty měly předepsaných čtrnáct zastavení, mimo nich bylo v kapli dalších šest obrazů svatých, pravděpodobně litografií, jak bylo v chudých kaplích běžné. V inventáři není zmíněna socha P. Marie Lurdské, věnovaná Josefem Ledelem,[14] kterou P. Josef Nakládal uvádí v posledním popisu kaple. Pro věřící bylo v kapli umístěno osmnáct lavic.

Kaple, o jejíž údržbu se starala obec, byla již v roce 1877 opravována, další oprava se prováděla roku 1928. Tehdy byla uvnitř vymalována „bohužel, jen od pokojového malíře“. Zároveň byly renovovány oltář, obrazy a sochy. O rok později byly skáceny krásné staré stromy, vysázené po obou stranách schodiště vedoucího vzhůru ke hřbitovu.[15] Alej ale byla znovu obnovena.

V kapli směla být sloužena mše svatá jen na svátek Božského Srdce Páně s kázáním (k tomu byla zřízena nadace), Navštívení P. Marie, sv. Alfonse (patrocinium), v den pohřbu a tehdy, kdy děti společně přistupovaly ke svatému přijímání. O nedělích a svátcích bývaly v kapli soukromé pobožnosti a během roku křesťanská cvičení. Wolný uvádí mimo řečené ještě v každou třetí neděli křesťanské poučení mimo litanií, k čemuž byl zván kněz.[16]

Místo kolem kaple bylo volné, jen po obou stranách vstupu stály dva stromy a po pravé straně také kamenný kříž, pořízený roku 1875 Klárou Angetterovou. Vpravo od kaple tekl místní potůček Stollenbach, vlévající se níže do Grundbachu. Výše stála rychta č. p. 29, ještě výše východnějším směrem hřbitov, vybudovaný na obdélníkovém půdorysu.

Bělá patřívala k farnímu kostelu sv. Anny v Domašově nad Bystřicí. K 1. lednu 1952 byl odcházejícím domašovským farářem P. Josefem Nakládalem vyhotoven inventář, který obsahoval:

1. Předměty z cínu: 6 svícnů na hlavním oltáři, 2 mešní konévky, 1 mešní tácek.
2. Předměty z mosazi: 1 relikviář.
3. Předměty z mědi: 1 monstrance pozlacená, 1 pozlacený a postříbřený kalich s patenou.
4. Předměty z kovu: 1 věčná lampa, 2 svícny ze žlutého kovu, 1 kropenka, 4 klíče od kostela a svatostánku.
5. Předměty ze skla: 2 mešní konévky.
6. Paramenta a prádlo: 1 pluviál bílý, 1 pluviál černý, 1 kasule bílá (květovaný damašek), 1 kasule bílá, 1 kasule černá, 1 kasule nová červená, 1 kasule nová fialová, 1 kasule nová zelená, 1 alba, 1 humerál, 1 rocheta, 1 purifikatorium, 1 korporál, 1 rouška na lavabo, 2 oltářní plachty, 2 komže pro ministranty, 1 cingulum.
7. Nářadí: 1 antipendium bílé (květovaný damašek), 1 antipendium černé, 1 velum bílé, 1 štola ke zpovídání, 1 oltářní koberec, 1 hlavní oltář se sochou Božského Srdce Páně, 1 oltářní obraz sv. Alfonse, 1 boční oltář, 1 kazatelna, 14 obrazů Křížové cesty, 6 obrazů svatých, 1 oltářní deka, 1 kokosový koberec, 1 kříž k pohřbům.
8. Knihy: 1 mešní kniha, 1 requiále.
9. Dřevěné a ostatní nářadí: 1 mešní pult, 1 skříň na paramenta, 1 klekátko, 1 židle, 2 dřevěné svícny, 18 lavic.
10. Hudební nástroje a zvony: 1 varhany,[17] 2 zvony a po jednom sakristiový zvonek, oltářní zvonek a tzv. zvoneček. Což celkem činí 53 položek, přičemž peněžní hodnota vyjmenovaných věcí není v inventáři uvedena. V popisu kaple je poznamenáno, že nemá portatile.

Bohužel osud vybavení kostela po jeho zrušení nám zůstává neznámý. Zatím se nepodařilo dohledat, kam byly předměty odvezeny. Situace je ztížena tím, že šlo o ničím výjimečné, běžné vybavení, teoreticky by se dle popisu dal snad najít jen oltářní obraz patrona kostela.

Nyní svou pozornost obraťme na osudy obce a jejich obyvatel.

Ze druhé světové války se nevrátilo 21 bělských občanů. Navíc byla při osvobozovacích bojích v Domašově nad Bystřicí kolem 6. května 1945 Rusy ubita Veronika Hückelová z Bělé, narozená 28. ledna 1884. Bylo jí tedy 61 let.[18]

Když se sepisovaly válečné škody, tak Okresní správní komise ve Šternberku hlásila 21. října 1946 Zemskému národnímu výboru v Brně 18 případů, kdy bělští občané utrpěli válečné škody, ale poněvadž šlo o občany německé národnosti a škoda vznikla zabavením živého inventáře nebo šatstva, věc se dále neřešila. Jiné škody na majetku nebyly až na poškozeného Antonína Kleina, který přišel do Bělé jako osídlenec z Luké u Litovle. Byl to četnický vrchní strážmistr ve výslužbě. Ke škodě přišel tak, že byl 13. listopadu 1944 nucen odevzdat lovecké zbraně.[19)]

„Na jednotnou žádost občanskou obce Bělé" se 23. listopadu 1945 MSK v Bělé pokusila u OSK ve Šternberku požádat o vynětí katastru obce Bělé z okresu šternberského a o její připojení do okresu Moravskoberounského. Žádost byla po dvou a půl letech (1. března 1948) na rubu označena jako bezpředmětná.[20)]

O práci a složení Místní správní komise (pozdějšího MNV) v Bělé jsme se zmínili v předchozím příspěvku.[21)] Je třeba doplnit, že v Bělé se ustavující schůze konala již 17. srpna 1945.[22)] I z dalších materiálů vyplývá, že ve vedení obce se střídal Josef Bartoš (od června 1945, znovu od 1. března 1948) s Františkem Lovečkem (od 17. srpna 1945), Josefem Hejníčkem (od 14. března 1948), Jindřichem Navrátilem (od 17. března 1948) a Ladislavem Stoklasou (od 5. listopadu 1948, znovu od 22. června 1950).[23)]

Na svých prvních jednáních se např. komise usnesla, jak rozdělí čtyři koně, které tam zanechala Rudá armáda, jak využije krávy pocházející „z německých rodin", rozhodla o zabrání býka, který patřil německému usedlíkovi Oswaldu Schwanzerovi, o zabrání kozla Josefu Purrovi (kozel se měl stát obecním) a o zabrání prasat „německým příslušníkům". Řešilo se také osvětlení obce (čtyřmi žárovkami) a zprovoznění české školy.[24)] V zápisech je též zmínka o tom, že místní Němci (ještě před odsunem) začali ničit své šicí stroje. O samotném odsunu však bohužel v knize nic není.

Bělský mlýn, současný stav. Foto Jindřich Machala.

V zápisu např. z 18. listopadu 1946 je zmíněno, že bylo odsouhlaseno zřízení místního rozhlasu a byly přečteny žádosti o příděl nábytku z německých domků.[25] V pracovním programu vyplývajícím z usnesení MSK ze dne 5. března 1946 se dočteme o úmyslu opravit tři vodní protipožární nádrže, přestavět dřevěný most přes Bystřici, opravit kapli sv. Alfonse z Liguori, dokončit opravy na budově místní školy, upravit školní hřiště, odstranit veškeré překážky v obci, upravit místní potok a opravit místní komunikace.[26]

V seznamech zařízení jednotlivých domů byl ojediněle uveden i klavír, housle, harmonika, vícekrát obrazy, lustry, šicí stroje a samozřejmě zemědělské a hospodářské nářadí a domácí zvířata.[27] Bourání stavení, které nebylo možné obsadit, je poprvé zmíněno v zápise z 23. března 1947. V dubnu 1947 byl podán návrh na upravení plotu kolem hřbitova, což bylo schváleno. V tomtéž roce byla obec nucena odstoupit „200 ha pozemků pro vojenské cvičiště ve M. Libavé“. V této době bylo obydleno jen 26 domků. Na zasedání 8. července 1947 se projednávala oprava střechy místní kaple a oprava školy. Též byl zvolen místní policejní komisař, kterým se stal Jindřich Janíček. Následovalo usnesení zřídit telefonní hovornu, vybavit hasičský sbor a upravit cesty, 1. února 1948 byl pověřen Florián Pospíšil opravou hřbitova. První den v březnu 1948 byl zvolen předsedou akčního výboru národní fronty J. Bartoš (za KSČ). Tehdy je také zmíněn místní sluha Antonín Příhoda. Obvodní lékař pro Bělou fungoval od roku 1948 v Domašově nad Bystřicí, předtím docházeli nemocní do Jívové. Následovalo projednávání např. zřízení vodní nádrže pro požární účely a kanalizace potoka, v květnu 1948 bylo odsouhlaseno, že bude požádáno o přemístění „Kuksové do sběrného tábora pro přestárlé Němce“. „Aby se zabránilo poškození nábytku v neosídlených domech, bude tento nábytek svezen na č. 30“, tak bylo usneseno 7. července 1948. Na počátku ledna následujícího roku se projednávalo mj. zřízení mateřské školy (tehdy „dětského útulku“) a také odevzdání zbraní z konfiskátu. Docházelo k přestěhování některých rodin v rámci obce a bouraly se další domy. K 31. prosinci 1949 bylo z 50 domů 14 zbouráno.[28] Dosud nejvýraznější ruinou v obci je usedlost č. 8, kde žila rodina Karla Hansmanna.

Oprava kaple sv. Alfonse se znovu projednávala 15. července 1949, ovšem pro nedostatek finančních prostředků měli dva bělští občané „dojít k faráři do Města Libavé pro informace“. V červnu roku 1950 je v protokolní knize obce Bělé zmíněna i místní organizace Československého svazu mládeže. Tehdy byla naposledy projednávána oprava hřbitova. Zda k ní došlo a zda došlo k opravě kaple, není známo. V lednu roku 1951 byl v obci ustaven mj. kronikář, o dva měsíce později byla zřízena prodejna „Budoucnost“.[29] Na jaře se také jednalo o výsadbě 30 ovocných vysokokmenných stromů a olší v obecním lese. Ke konci roku se stala poslední nájemnicí místního hostince čp. 47 (původně v majetku Ernestiny Zimmerové) Růžena Poláchová.[30]

V souvislosti s novousedlíky se ještě naposledy vraťme k místnímu hřbitovu. Prvním zemřelým po druhé světové válce byl starousedlík Otto Liechtblau, který zemřel ve vysokém věku 31. srpna 1945. Od tohoto data až do roku 1948 bylo v Bělé pohřbeno celkem sedm osob, z nichž byly čtyři děti.[31]

Vyjma sousedních Heroltovic byly vysídlené obce na Libavsku zahrnuty na základě usnesení 21. schůze třetí vlády ze dne 17. září 1946 do Vojenského výcvikového tábora Moravský Beroun se sídlem ve Městě Libavé.[32] O tři roky později, resp. 16. června 1949, vyšel a zároveň vstoupil v platnost zákon 169/1949 Sb., o vojenských újezdech, kterým byl stávající vojenský tábor změněn na Vojenský újezd Libavá (dále VÚ Libavá). V září roku 1951 (za tehdejšího újezdního správce Dr. Bedřicha Vilíma) se začalo uvažovat „o menších korekturách hranic vojenského újezdu“ (tj. západní hranici tvořenou většinou tokem řeky Bystřice upravit tak, aby ji tvořila železniční dráha). Následovaly úvahy o výraznější úpravě hranic, které by znamenaly zvětšení vojenského prostoru o celé katastrální území mj. obcí Heroltovic a Bělé. Újezdní správce ve svém rozkladu na toto téma rovněž poznamenal, že „pracovní morálka v uvedených obcích je velmi špatná“. Tehdy žilo v Bělé 115 osob, tj. 43 mužů, 38 žen a 34 dětí, k tomu dvě chorvatské rodiny a dvě smíšená česko-německá manželství, tedy celkem 32 rodin, na které připadlo 14 zemědělských usedlostí.[33] Mimo obec pracovalo 22 osob z 18 rodin. Podle úvah újezdního správce měly v Bělé zůstat jen tři rodiny, ostatní měly být vysídleny. Pro ty újezdní správce navrhoval umístění v průmyslu na Uničovsku,[34] pokud by občané neodešli zpět do svých původních obcí.

Rozšíření vojenského újezdu např. o Bělou bylo schváleno usnesením vlády 5. února 1952 se zpětnou platností od 1. února. K 11. březnu byly přípravy k vystěhování osídlenců ukončeny. Následovala další jednání na úrovni okresů a kraje, podrobné vytyčení hranic bylo předmětem tajného jednání 24. dubna 1952 na ONV ve Šternberku. Mimo přesné stanovení hranic bylo radě ONV navrženo, aby všechny pozemky, které se nacházely západně od železniční tratě a náležely do k. ú. Bělá, byly přepsány do k. ú. Domašov nad Bystřicí. „Tím zanikne celé kat. území Bělá a v důsledku ustanovení zák. č. 169/49 Sb. název Bělá z evidence naprosto zmizí, čímž se zabrání pro budoucno mnohým nedorozuměním.“ Dále se řešily problémy cesty v katastrálním území Bělé, která vede podél toku řeky Bystřice, otázka líhně, vodovodního zařízení, které zásobuje obec Domašov nad Bystřicí a napříště spadá do VÚ Libavá atd. K problému vytyčení hranic

katastrálního území Bělá i k rybnímu hospodářství se ještě 20. května 1952 vrátilo Ministerstvo národní obrany. Obec byla zcela pojata do vojenského újezdu Libavá v roce 1952 jako jedna ze tří posledních. Další drobnější úpravy hranic VÚ Libavá byly provedeny v září 1958 v řadě bývalých obcí a také v katastru Bělé.

Zmínili jsme problém se pstruží líhní, nazývané „pstruhové hospodářství v Bělé“, která byla spolkovým majetkem Lidového rybářského spolku v Olomouci. Také o existenci líhně se v roce 1952 v souvislosti s rozšířením VÚ Libavá sváděl boj. Nakonec dle výnosu KNV v Olomouci dnem 22. září 1952 přešla líheň do vlastnictví a správy Ředitelství vojenských lesů v Lipníku nad Bečvou. Tento majetek spočíval v nemovitostech, tj. domech, polnostech, pevném rybnikářském zařízení, příslušném strojním zařízení a inventáře tam se nacházejícího. Do majetku armády byly přepsány i okolní chaty.

Hlavní objekt našeho zájmu, tj. obecní kaple v Bělé, byla vyklizena v červnu roku 1952, tehdy konzistoř neměla na případný přesun inventáře bělské kaple sv. Alfonse již žádný vliv. V případě, že se přece jen něco odvezlo, dá se předpokládat, že předměty skončily ve farním kostele (případně na faře) v Domašově nad Bystřicí. Tam ale v době po roce 1989 bylo mnoho věcí zničeno apod. Také stávající domašovský inventář nenapovídá, že by některý předmět pocházel právě z Bělé.

Kaple v Bělé stála až do sedmdesátých let minulého století, kdy byla spolu s posledními stojícími staveními zlikvidována. Některé archiválie Místního národního výboru v Bělé byly až v roce 1967 předány správou Vojenského újezdu Libavá do SOkA v Olomouci.[35)]

Bývalá obec měla krásné okolí, v současnosti je na jejím území nebývalé množství starých, vzrostlých listnatých stromů. Nejvyšším kopcem v blízkosti Bělé je Stráž (Strážiště či Strážný, Wachberg) o výšce necelých 640 m n. m. (jižním směrem od bývalé obce). Její název napovídá o stanovišti hlídek, které bývaly rozestavěny v případech nebezpečí vpádu cizích vojsk.

Kříže

O kamenném kříži u obecní kaple, zřízeném roku 1875 Klárou Angetterovou, již byla zmínka, další kříž snad stál, jak bývalo zvykem, v centru hřbitova. Na katastru obce byly patrně ještě dva kamenné kříže, a to při cestě vedoucí z Bělé do Města Libavé a na Dvorském

Bělá, současný stav, ruiny usedlosti č. 8. Foto Jindřich Machala.

kopci. Zbytky posledně uvedeného kříže se nacházejí na okraji blízkého lesíku. K Boží poctě ho v roce 1910 zřídili Josef a Amálie Zümmerovi(!).[36] Kříž byl v době socialistického hospodaření stržen, údajně překážel při obdělávání lánu.

Poznámky

1) Spáčil.

2) Obec patřila ke šternberskému panství a od roku 1850 do okresu Šternberk. V roce 1921 měla Bělá 46 domů, ve kterých žilo 277 obyvatel. V roce 1941 žilo v Bělé 243 katolíků a dva nekatolíci. Ve Zprávách Státního úřadu statistického Republiky československé, řada D, č. 17-22, r. XXVII (1946), Seznam obcí v zemi Moravskoslezské podle stavu z prosince 1945 je uvedena rozloha obce 697 ha a počet obyvatel k roku 1930 (260) a v roce 1945 (297). Viz SOkAO, Š–7, ONV Šternberk, (1921) 1945–1960, inv. č. 265, OSK ve Šternberku, 1945–1946, karton 8.

3) Zuber.

4) Domášov, tj. Domašov nad Bystřicí.

5) Sv. Alfons Maria di Liguori, zakladatel řádu redemptoristů, žil v letech 1696–1787, blahoslaven roku 1816, svatořečen 1839. Kaple v Bělé byla postavena krátce nato. Jeho svatořečení bylo pravděpodobně hlavním důvodem toho, proč byla zasvěcena právě sv. Alfonsovi.

6) ZAO, pobočka Olomouc, ACO, (1202) 1452–1950, sign. G 3, Stavby, přestavby a opravy filiálních kostelů a kaplí, tam Bělá, 1842–1882, karton 4850. I dále.

7) P. Johann Haubfleisch, snad bratr P. Karla Haubfleische, narozen v Tylově roku 1815, ordinován 1840, ve Šternberku byl kaplanem nejméně v letech 1844–1854.

8) Josef Krätschmer byl v Bělé rychtářem.

9) Dále: „Místní kaplan a jeho nástupci, kteří budou celebrovat, měli obdržet za mše o svátcích Nejsvětějšího Srdce Ježíšova a sv. Alfonse po jednom zlatém a 30 krejcarech, tj. celkem 3 zl. konvenční mince, po celebrování čtené a tiché mše o svátku Navštívení Panny Marie měla být zřízena nadace ve výši 36 zl. konv. mince. Obec Bělá, v horách ležící a tři čtvrtě hodiny vzdálená od mateřského farního kostela v Domašově, se náklady na postavení kaple vydala a nejen zámožní, ale i chudobní z obce slovo Boží chtějí slyšet a několikrát do roka útěchu a posílení ve svaté oběti hledají, tak za těchto okolností příslušné duchovní náklady při kostele budou muset být z jedné třetiny dotovány“. V závěru bylo ještě představiteli obce prohlášeno, že každému učiteli v Bělé poskytnou za hru na varhany a odzpívání mešních zpěvů při zpívané mši svaté 30 kr. a při tiché mši sv. 12 krejcarů. Za překlad děkuji Stanislavu Lapčíkovi.

10) Základní údaje od Wolného, ty od něj přebírali další. Podrobnější údaje z popisu kaple přiloženého k inventáři z 9. února 1952 se stavem k 1. lednu 1952, který je podepsán šternberským děkanem P. Vilémem Pospíšilem, odcházejícím farářem P. Josefem Nakládalem a nastupujícím duchovním správcem P. Josefem Veselým. Tento inventář byl součástí nálezu, který učinili Pavel Petržela a autorka v kostele sv. Anny v Domašově nad Bystřicí. Část nálezu je uložena ve Státním okresním archivu v Olomouci, nezpracovaný fond, další část se bohužel dostala do soukromého vlastnictví. Ze stejného nálezu by mělo pocházet i hlášení o vyklizení kaple z 18. června 1952, které ale ve svém archivu uvádí Glonek.

11) V citovaném inventáři je uvedeno, že kaple byla vybudována nákladem farníků, Theimer správně uvádí obec. Ta také měla povinnost starat se o údržbu.

12) Alois II. Josef kníže z Liechtensteina (Františkova linie, nezaměňovat s hraběcí rodinou Lichtensteinů-Kastelkornů). Narodil se roku 1796, panujícím knížetem od roku 1836, majitel mj. šternberského panství, zemřel v roce 1858. Jeho manželkou byla Františka z Pauly hraběnka Kinská (žila 1815–1881). Příslušníci rodiny se vždy pečlivě starali o kaple a kostely, ale i o školy, nad kterými měli patronát.

13) Ignác Berger (1835–1901), malíř v Novém Jičíně, autor několika obrazů umístěných v kostelech na Moravě a ve Slezsku. Wolný uvádí N. Berger, což je totéž.

14) Rodina Ledelů se v posledním seznamu německých obyvatel již nevyskytuje.

15) Göttinger. – O hřbitově, který patřil obci, též viz SOkAO, Farní úřad Domašov nad Bystřicí, 1845–1905, nezpracovaný fond, tam: Bělá, záležitosti kaplana, škola, hřbitov (např. v roce 1905 obec ohledně hřbitova korespondovala s olomouckou arcibiskupskou konzistoří).

16) ZAO, ACO, (1202) 1452–1950, sign. G 3, Stavby, přestavby a opravy filiálních kostelů a kaplí, 1842–1882, karton 4850, tam např. listina, kterou 3. listopadu 1846 olomoucký arcibiskup Maximilian Josef sv. p. de Somerau Beeckh udělil kapli v Bělé „super Altari portatili ter per annum diebus attamen semper feriatis, et pro arbitrio Curati eligendis“. Jeho nástupce Friedrich landkrabě z Fürstenberku pak toto 2. dubna 1859 potvrdil. O rozšíření počtu mší na šest ročně v roce 1882 žádal domašovský farář P. Isidor Kosák.

17) V kostelním inventáři z roku 1940 jsou uvedeny „staré“ varhany. Viz SOkA, Farní úřad Domašov nad Bystřicí, 1845–1905, nezpracovaný fond, Inventáře, 1939–1940. Tamtéž ve složce Stavební záležitosti, 1859–1864; 1893–1894; 1897 je např. inventář bělské kaple z 13. ledna 1846, který obsahuje jen 16

položek, mezi kterými jsou např. oltářní obraz sv. Alfonse, kříž, mariánský obraz, positiv(!) a věžní zvon P. Marie, který byl tehdy zároveň nejdražším předmětem kostelního inventáře (100,- zlatých).

18) Zprostředkovaný údaj z obecní kroniky Domašova nad Bystřicí.

19) SOkAO, Š 1–7, ONV Šternberk, (1921) 1945–1960, inv. č. 310, Válečné škody, 1945–1950, Bělá, karton 270.

20) SOkAO, Š 1–7, ONV Šternberk, (1921) 1945–1960, inv. č. 266, Pracovní program obcí na rok 1946, karton 8.

21) Krejčová, Jana: Libavsko v letech 1945–1960 s přihlédnutím k osudu církevního majetku. POODŘÍ. Časopis obyvatel Horní Odry, r. 10, 2007, č. 3.

22) SOkAO, O 1–81, MNV Bělá, (1945) 1946–1951, inv. č. 1, Kniha protokolů ze schůzí MSK a MNV, (1945) 1946–1950. I dále.

23) SOkAO, Š 1–7, ONV Šternberk, (1921) 1945–1960, inv. č. 267, Ustanovování Místních správních komisí a MNV, 1945–1946, karton 8, tam v přípisu MSK Bělá z 22. října 1945 adresovaném OSK ve Šternberku: Loveček František, narozen 18. května 1897 v Majetíně, dřívější bydliště Olomouc, Sokolská 22, rolník, nyní Bělá č. 14, předseda MSK, člen KSČ; Josef Bartoš, narozen 1. července 1916 v Citově, dřívější bydliště Roštění, zedník, nyní Bělá č. 26, sociální demokrat; Ladislav Stoklasa, narozen 27. listopadu 1909 ve Všetulech, dřívější bydliště Roštění, rolník, nyní Bělá č. 6, sociální demokrat. Viz též Krejčová, Jana: Libavsko v letech 1945–1960 s přihlédnutím k osudu církevního majetku. POODŘÍ. Časopis obyvatel horní Odry, r. 10, 2007, č. 3.

24) Od roku 1811 se v Bělé údajně vyučovalo v č. p. 34 (Göttinger), větší děti chodily z Bělé do Domašova. Školní budova byla v obci až od roku 1853 a nesla č. p. 40. Po druhé světové válce chodily děti znovu do Domašova, jak vyplývá ze zápisu MSK v Bělé ze dne 8. června 1947 o tom, že bylo usneseno „zřízení újezdní měšťanské školy v Domašově nad Bystřicí a přičlenění Bělé k tomuto újezdu“. V úvahu tehdy připadali čtyři žáci. Více viz SOkAO, Národní škola Bělá, 1945–1952.

25) Více viz SOkAO, O 1–81, MNV Bělá, (1945) 1946–1951, inv. č. 20, Návrh na přidělení živého a mrtvého inventáře aj. zařízení, karton 1.

26) SOkAO, Š 1–7, ONV Šternberk, (1921) 1945–1960, inv. č. 266, Pracovní program obcí na rok 1946, karton 8.

27) SOkAO, O 1–81, MNV Bělá, (1945) 1946–1951, inv. č. 20, Návrh na přidělení živého a mrtvého inventáře aj. zařízení, karton 1.

28) Více viz SOkAO, O 1–81, MNV Bělá, (1945) 1946–1951, inv. č. 10, Konfiskace nepřátelského majetku, 1948–1951, karton 1, tam počty bouraných domů v uvedených letech. Viz též inv. č. 22, Seznam obytných domů v obci, 1949, karton 1.

29) SOkAO, O 1–81, MNV Bělá, (1945) 1946–1951, inv. č. 2, Kniha protokolů ze schůzí.

30) SOkAO, O 1–81, MNV Bělá, (1945) 1946–1951, inv. č. 21, Zrušení hostinské živnosti Růženy Poláchové, 1950–1951, karton 1.

31) SOkAO, O 1–81, MNV Bělá, (1945) 1946–1951, inv. č. 3, Seznam zemřelých obce Bělá, 1946–1949.

32) Archiv Újezdního úřadu vojenského újezdu Libavá. Korespondence.

33) Z 2. ledna 1952 známe také následující údaje: výměra katastru 696,8389 ha, z toho 252,1442 ha rolí, 48,0850 ha luk, 1,8853 ha zahrad, 15,3875 ha pastvin a 26,8898(?) ha neplodné půdy. Výrobní typ: horské hospodářství, nadmořská výška 520 – 621 m n. m., JZD I. typu, katastrem probíhá státní silnice II. třídy č. 444 z Domašova do Libavé s autobusovou linkou č. 11062 a silnice III. třídy č. 72 spojující obec Bělou se shora uvedenou silnicí II. třídy. Obecní vybavení: obecná škola, hřbitov, hasičská stanice s motorovou stříkačkou, sportovní hřiště. Na katastru jest naleziště břidlice, těžba se neprovozuje. Kulturních a historických památek v obci není. Více viz též Krejčová, Jana: Libavsko v letech 1945–1960 s přihlédnutím k osudu církevního majetku. POODŘÍ. Časopis obyvatel horní Odry, r. 10, 2007, č. 3.

Střední část fragmentárně zachovaného kamenného kříže Josefa a Amálie Zimmerových. Foto autorka.

34) Nakonec některé rodiny odešly do Medlova, Hlásnice, Chabičova a Šternberka. Z dopisu ONV z 29. ledna 1952: „Podle informací předsedy ONV ve Šternberku s. Štolfy probíhá akce přesídlení obyvatelstva z obcí Bělá a Heroltovice bez jakýchkoliv závad.“ A dále: „Celkově je u místního obyvatelstva uspokojení, že mohou obce opustiti. V jednotlivých případech projevuje se snaha vyzískati na tomto přesídlení co nejvíce. Celkové vyúčtování s místními usedlíky má býti provedeno do 15. února t.r. za účasti zástupce VII. referátu, OSAZ a HD. Přesídlovací akce může býti narušena jen nepříznivým počasím, které by zabránilo odvozu, jinak není potíží a není také třeba nějakého zásahu nebo pomoci ze strany KNV. Předseda ONV kontroluje průběh celé akce a je snad každého týdne v těchto obcích. Asi v osmi až desíti případech budou povoleny domácí zabíjačky i zemědělcům, kteří nesplnili dodávky. Návštěva obcí Bělé a Heroltovic nemohla býti uskutečněna pro nesjízdnost silnice.“ Více viz též Krejčová, Jana: Libavsko v letech 1945–1960 s přihlédnutím k osudu církevního majetku. POODŘÍ. Časopis obyvatel horní Odry, r. 10, 2007, č. 3. I dále.

35) SOkAO, O 1–81, MNV Bělá, (1945) 1956–1951), úvod Jana Stuny.

36) Zimmerovi pocházeli snad z č. 2, jejich usedlost byla nejblíže místu, na kterém kříž stával. – Nápis na podstavci: „Errichtet zur Ehre Gottes von Josef u. Amalie Zümmer 1910“.

Duchovní správci (tj. faráři docházející od roku 1842 z Domašova nad Bystřicí)

1836, 10. července–1846, P. Vincenc Umlauf, administrátor, přišel z Jestřabí, kde byl kooperátorem. Na odpočinku dožíval v Šumperku, kde zemřel 19. ledna 1878.

1846–1851, P. Karl Haubfleisch, narozen v Tylově (nyní místní část Lomnice u Rýmařova) v roce 1807, ordinován 1830, 12. ledna až 23. března administrátor, předtím kurát. K roku 1844 je zmíněn jako farář v Linhartovech. Zemřel 27. března 1885 jako děkan a farář v Rýmařově, kde byl také zpovědníkem tamních sester františkánek.

1851–1869, P. Anton Machinek, od 21. května lokalkurát, v dubnu 1856 investován farářem, zemřel 25. června 1869 v Domašově nad Bystřicí, kde byl také pohřben.

1870–1871, P. Hermann Emmer, asi jen na zástup. Narozen 1841, ordinován 1865, zemřel jako assesor a budišovský děkan a farář 23. května 1917.

1871–1874, P. Franz Ludwig, farář. Narodil se v Příboře v roce 1851, ordinován 1874, v roce 1874 odešel do farnosti Nové Sady u Olomouce (nyní součást města Olomouce), kde zemřel 23. června 1894. Obdařen titulem konzistorní rada.

1875–1886, P. Isidor Kosák, farář, narozen v Dobešově u Oder v roce 1840, ordinován 1864, přišel z Nových Valteřic, kde byl kurátem. Zemřel jako farář ve Vysoké u Krnova 18. července 1892.

1886–1887, P. Vincenc Kolář, narozen v Nelešovicích v roce 1859, ordinován 1883, zemřel 27. února 1917 jako emeritní farář na Nových Sadech u Olomouce.

1887–1892, P. Albin Biskup, farář, narodil se v Hukvaldech v roce 1846, ordinován 1868, zemřel v Domašově 23. července 1892.

1893–1905, P. František Hrabal, farář, auditorem jmenován roku 1901. Narodil se roku 1860 v Trávníku, ordinován byl v roce 1884. Do roku 1904 působil jako farář ve Slavkově u Lipníka, odkud odešel na faru do Želechovic. Konzistorní rada P. F. Hrabal zemřel 11. listopadu 1930 jako farář v Derflích (děkanství Uherské Hradiště).

1905–1943, P. Johann Toloch, farář. Narodil se ve Slavkově (u Opavy?) roku 1865, ordinován 1891, od roku 1941 konzistorní rada, zemřel 20. června 1948.

1938–1941, P. František Kremser, novokněz, nastoupil v Domašově roku 1938. Narozen 1911, zemřel 11. března 1950.

1940–1941, P. Franz Xaver Pötting, OSC (křížovník), narozen v Scharmede b. Padeborn, administrátor v Hraničních Petrovicích od 1. dubna 1940, exkurendo administroval i Domašov n/B. Narozen 25. září 1908, ordinován 6. dubna 1935, zemřel neznámo kdy, posledně je v Hraničních Petrovicích zmíněn k roku 1945.

1940–1943(?), P. Henrik (Jindřich) Knapp, kooperátor ve Šternberku do 20. května 1941, od října 1940 exkurendo administrátor pro Domašov. Narozen 4. června 1914 v Novém Jičíně-Šenově, ordinován 1938, titulární auditor (1947), konzistorní rada (1963). Zemřel 21. prosince 1989.

1943–1945, P. Viktor Halfar, farář, přišel ze Slavkova u Lipníku nad Bečvou, kde působil od prosince roku 1938. Narodil se v Darkovicích 16. července 1896, vysvěcen byl roku 1922. Domašov byl jeho poslední farností u nás, po odsunu působil ve Wolfratshausenu v mnichovské diecézi. Zemřel 25. března 1968.

1945–1946, P. Štěpán Půček, administrátor od 1. září 1945 do 30. září 1946. Narodil se 1. října 1914 v Hyslech u Kostelce u Kyjova, ordinován roku 1938, do Domašova přišel z Prostějova, krátce pobyl v Jívové a následně působil v litoměřické diecézi. Pak byl administrátorem v Lomnici u Rýmařova, Prosenicích, Penčicích, Horním Újezdu. V roce 1969 byl jmenován konzistorním radou. Zemřel 13. ledna 1992.

1946–1948, P. František Ondrouch, administrátor ve Vizovicích, 1. července 1946 odešel jako administrátor do Jívové a do správy exkurendo dostal Domašov n/B. Narozen 8. října 1910 v Břestu, ordinován 1934, v Jívové působil do roku 1948, pak mimo diecézi. Zemřel 30. srpna 1976.

1947–1952, P. Josef Nakládal, kooperátorem ve Městě Libavé od 1. července 1946. Od 1. srpna 1946 do 31. října 1947 zároveň exkurendo provisor pro farnost Smilov. K 1. listopadu 1947 se stal administrátorem tamtéž a zároveň exkurendo provisorem pro Domašov nad Bystřicí, a to do 22. ledna 1952. Narodil se 27. listopadu 1912 v Klenovicích na Hané, ordinován 5. července 1937, od 1. srpna do 30. září 1937 byl kooperátorem v Kozlovicích, od 1. října 1937 do 30. listopadu 1942 kooperátorem v Příboru, od 1. prosince 1942 do 31. července 1944 kooperátorem v Rudě nad Moravou, od 1. srpna 1944 do 31. července 1946 kooperátorem v Opavě-Kylešovicích. Z Města Libavé odešel k 23. lednu 1952 do Uničova, kde působil jako provisor pravděpodobně nejméně do roku 1973. Od 1. června 1952 byl děkanem šternberským. Penzionován byl z Uničova 1. července 1974, zemřel v prostějovské nemocnici 28. února 1975, pohřben byl 6. března ve svém rodišti.

1952–1959, P. Josef Veselý, administrátor od 1. ledna 1952 do 19. března 1959, před působením v Domašově i po něm postaven mimo službu. Až od roku 1965 působil v Kurovicích u Kroměříže. Narodil se 17. ledna 1918 v Nivnici, ordinován 1942, zemřel 28. března 1987.

Prameny

Státní okresní archiv v Olomouci

O 1–81, Místní národní výbor Bělá, (1945) 1946–1951

Inv. č. 1, Kniha protokolů ze schůzí MSK a MNV, (1945) 1946–1950.

Inv. č. 2, Kniha protokolů ze schůzí MSK a MNV, 1951. inv. č. 10, Konfiskace nepřátelského majetku, 1948–1951.

Inv. č. 3, Seznam zemřelých obce Bělá, 1946–1949.

Inv. č. 20, Návrh na přidělení živého a mrtvého inventáře aj. zařízení, karton 1.

Inv. č. 21, Zrušení hostinské živnosti Růženy Poláchové, 1950–1951, karton 1.

Inv. č. 22, Seznam obytných domů v obci, 1949, karton 1.

Národní škola Bělá, 1945–1952

Š 7–2, Farní úřad Domašov nad Bystřicí, 1845–1905, nezpracovaný fond

Inventáře 1932–1936, 1939–1940.

Stavební záležitosti, 1859–1864; 1893–1894; 1897.

Š–7, Okresní národní výbor Šternberk, (1921) 1945–1960

Inv. č. 265, OSK ve Šternberku, 1945–1946, karton 8.

Inv. č. 266, Pracovní program obcí na rok 1946, karton 8.

Inv. č. 310, Válečné škody, 1945–1950, Bělá, karton 270.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

(tj. správce fondu, majitelem je Arcibiskupství olomoucké)

Arcibiskupská konzistoř v Olomouci (ACO), (1202) 1452–1950

Sign. G 3, Stavby, přestavby a opravy filiálních kostelů a kaplí, v tom Bělá, 1842–1882, karton 4850.

Archiv Újezdního úřadu vojenského újezdu Libavá

Korespondence.

Literatura

Bělá (Seibersdorf). In: Vlastivěda střední a severní Moravy. Díl 2. Část 2. Přerov. Učitel. jednoty v župě olomoucké 1942.

Glonek, Jiří: *Zaniklé obce Vojenského újezdu Libavá.* Společnost přátel Poodří, Ostrava 2007.

Göttinger, Otto (Red.): *Domstadtl. Heimat um Ost-Sudetenland.* Heimatfreunde Domstadtl, Esslingen am Neckar 1996.

Katalogy kněží, různé ročníky.

Krejčová, Jana: *Libavsko v letech 1945–1960 s přihlédnutím k osudu církevního majetku.* POODŘÍ. Časopis obyvatel horní Odry, r. 10, 2007, č. 3.

Seibersdorf. In: Heimatbuch Kreis Bärn. Marburg, Heimatkreis Bärn 1987, s. 193.

Spáčil, Vladimír a kol.: *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu.* Olomouc, Ediční rada MěstNV v Olomouci 1985.

Theimer, Johann: *Heimatbuch für den Bezirk Bärn.* Bärn, E. Hykel 1931.

Valenčík, Michal: *Ohrožené památky (kostely, kaple a kapličky v České republice).* B.m., Baset 2006.

Wolný, Gregor: *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften.* I. Band. Olmützer Erzdiöcese. Selbstverlag, Brünn 1855.

Zuber, Rudolf: *Osudy moravské církve v 18. století. 1695–1777. IV. díl dějin Olomoucké arcidiecéze.* Česká katolická Charita, Praha 1987.

Jana Krejčová, Olomouc

Zámek Jeseník nad Odrou

Celkový pohled na zámek.

Článek navazuje na stať PhDr. Zezulčíka (Zezulčík, 2000) o šlechtických rodech v roli jesenické vrchnosti, publikovanou zde před několika lety, a informuje o nálezech učiněných při probíhající památkové obnově zámku. Upozornění na již pozapomenutou výzdobu a nová zjištění z právě rozkrytých nálezových situací obohacují poznání zámku a také posouvají jeho uměleckohistorické hodnocení do jiné roviny.

Před započetím památkové obnovy byl proveden stavebně historický průzkum (Augustinková, L. - Rosová, R., 2006) a dendrochronologická datace dřevěných konstrukcí (Kyncl, T., 2006). Během oprav byl dále realizován restaurátorský průzkum (Bárta, O. - Hemala, R. - Popov, I.). Jednotlivé fáze oprav jsou dále sledovány a nálezové situace zaznamenávány a vyhodnocovány.

Zámek v Jeseníku nad Odrou jako historická stavba a památka příliš velkou pozornost badatelů neprobouzel, soupis Umělecké památky (Samek, B., 1999) jej odbyl 6 řádky, o dějinách zámku se dozvíme v příslušném díle soupisu Hrady, zámky

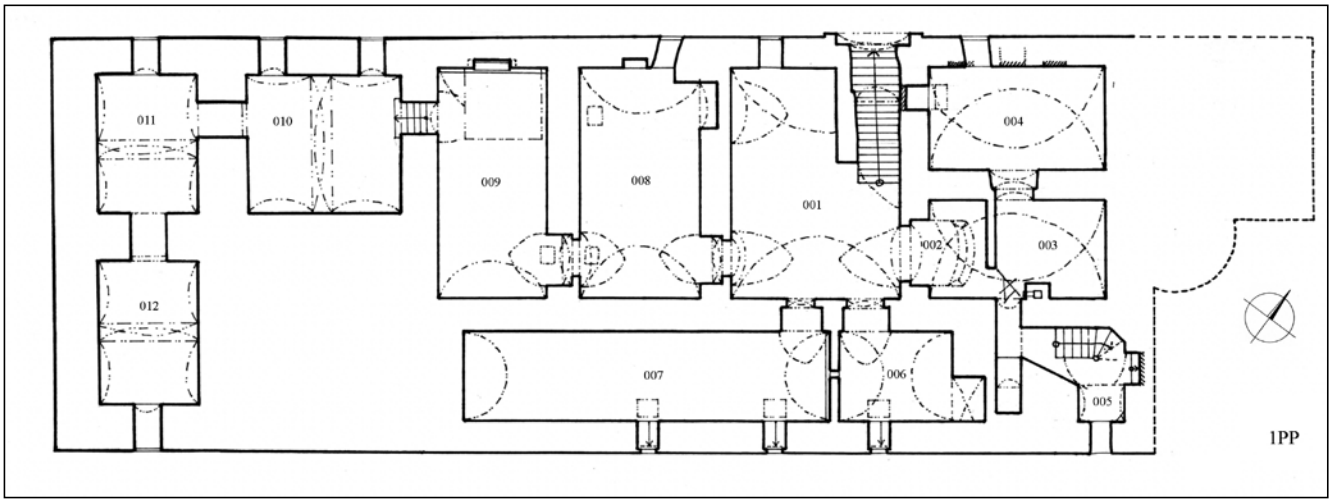

A. Knápek, půdorys suterénu, 2006.

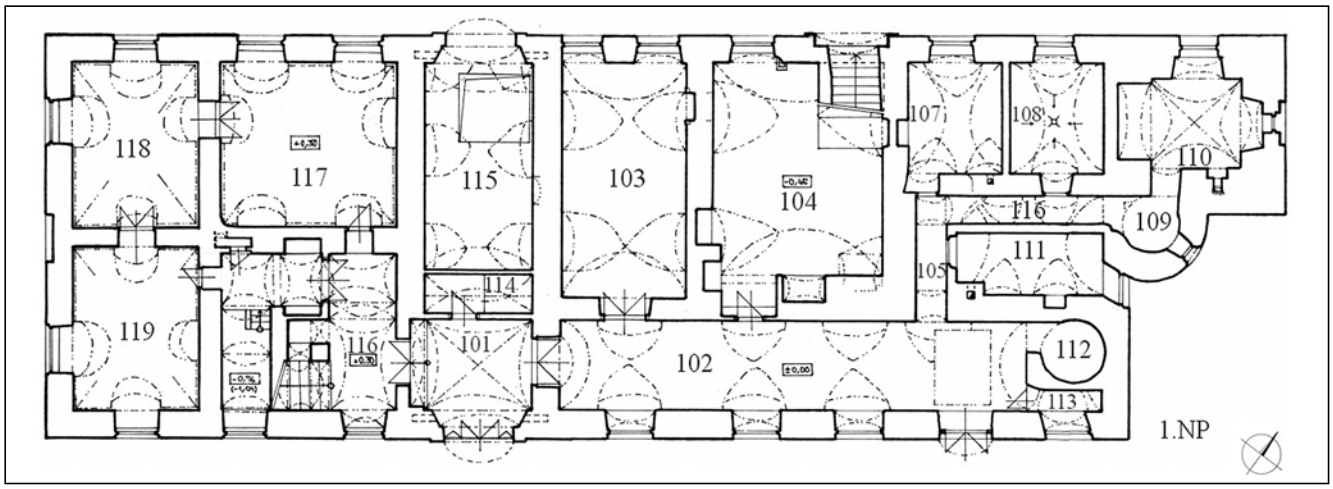

A. Knápek, půdorys přízemí zámku v Jeseníku, 2006.

a tvrze (Spurný, F., 1983) a v publikovaném seznamu památek okresu Nový Jičín (Gavendová, M. - Koubová, M. - Levá, P. 1996). Několik drobností k proměnám právního postavení panství (Německý) Jeseník od první zmínky v roce 1383 v podobě *Jessenyk Theutonicalis* (Rosová, R. 2006) a jeho proměnám přináší soubor vzpomínek od jednoho z odsunutých obyvatel Hrabětic (Sehorsch, O., 1982). Zámek byl zahrnut i do knihy o zámcích okresu Nový Jičín z pera novináře Tichánka a jeho kolektivu (Tichánek, J. - Šerý, Z., 2003).

Počátky aristokratického sídla v Jeseníku nad Odrou můžeme hledat zřejmě na konci 16. století ve zdejší tvrzi, zajištěné zřejmě jako vodní fortifikace. Podle některých názorů předcházela tvrzi existence hospodářského dvora. Turek na základě původu dvora dovozuje existenci tvrze již koncem 15. století. (Turek, A., 1977) Nejčastěji je tvrz datována do konce 16. století a její výstavba je spojována s Bohušem ze Zvole. Starší původ tvrze je v souvislosti s dvorem možný, ale ne jednoznačně prokazatelný (Ondřej Tvorkovský se v roce 1437 psal „*na Jeseníku*“ a Kryštof Tvorkovský se na počátku 90. let 15. století označoval jako „*z Jesenice*“.).

Už při stavebně historickém průzkumu byl určen **rozsah** této **tvrze** v severní části zámku. Jednalo se o místnosti na půdorysu značené 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 116 a části chodby. Šlo o obytnou budovu obdélného půdorysu a přilehlou hranolovou věž. Schodiště, které se v exteriéru projevuje jako přiložený čtvrtválec, může být mladší. Na průčelí zbaveném omítek se zdivo nejstarší tvrze projevuje jako ohněm poznamenané materiálově různorodé stavivo ve východním nároží zámku. Věž samotná očazení nevykazuje, což lze vysvětlit dvojím způsobem – buď šlo o jen o lokální požár nebo je věž mladší. Vazbu obytné budovy a věže posoudit nelze, v odhalené části zdiva je původní situace porušena zazdívkou vstupu a čtvrtválce schodiště. Vyjma tělesa věže je tvrz zachována prokazatelně v přízemí zámku a snad také v patře. Pokud se základní dispozice tvrze dosud odráží ve struktuře severní části tvrze, tak svádí k úvahám o trojprostorovém (nebo trojprostorovém s chodbou) uspořádání nejstarší tvrze, jak potvrzuje urbář zmínkou o kuchyni, komoře a čeledníku (v přízemí?). Můžeme se domýšlet, že šlechtickému bydlení bylo vyhrazeno patro. Pavlač na třech stranách mohla být vnější komunikací

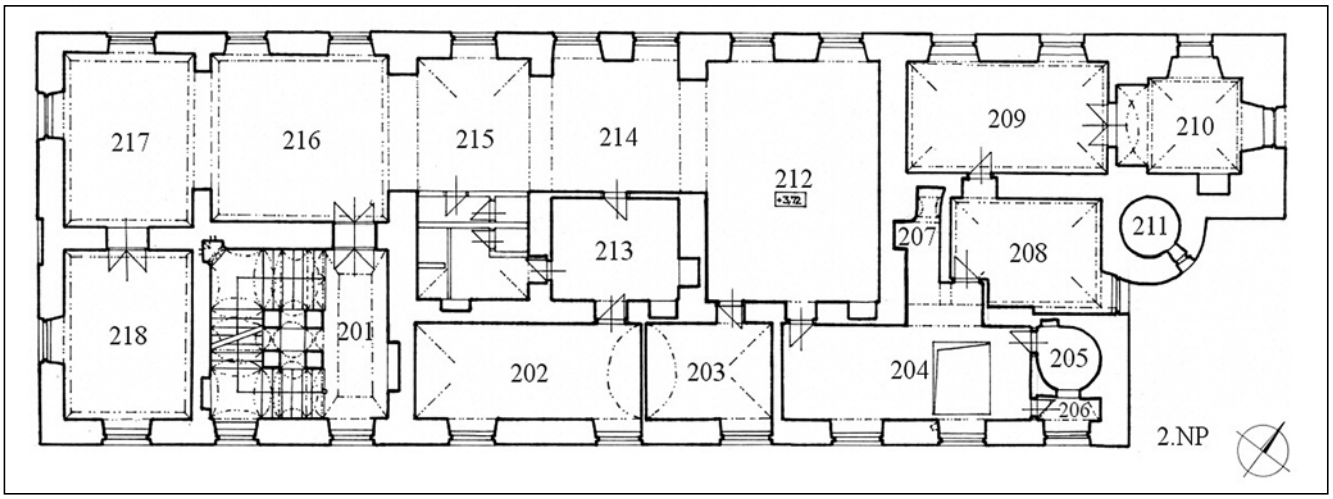

A. Knápek, půdorys patra, 2006.

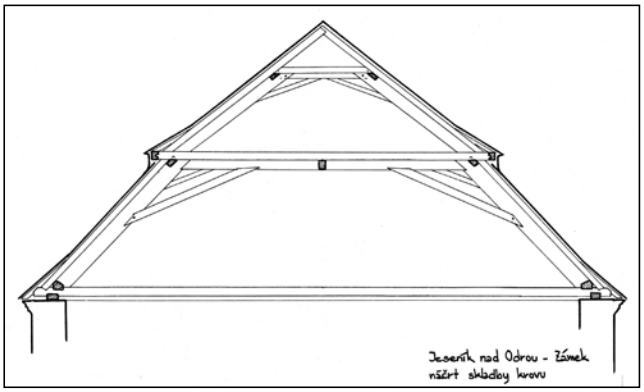

A. Knápek, řez vazbou krovu, 2006

pro místnosti patra, což bývalo řešení na drobnějších aristokratických sídlech renesance velmi časté.

Při opravě se podařilo zachytit ve zdivu chodby 102 na jejím severozápadní konci (u místnosti 111) **malé pravoúhlé okénko s křížovou mříží** těsně (cca 20 cm) nad zemí. S velkou pravděpodobností jde o mírně upravené okénko staré tvrze, které zároveň dosvědčuje změnu úrovně podlah při přestavbě na zámek. Dalším důkazem stejného jevu může být zazděná závorová kapsa ve vstupu z chodby do věže 110 v přízemí. Bohužel nijaké stylově určitější architektonické detaily nalezeny nebyly, proto přesnější datace původní tvrze z nálezů na základě uměleckohistorických souvislostí asi nevyplyne.

Konkrétní informaci o tvrzi v Jeseníku přináší **urbář panství Německý Jeseník** z roku **1650**, sepsaný při prodeji statku Janu Bernardu ze Zvole: *„V Jeseníku je dobře postavené rytířské sídlo neboli obytný dům se 2 patry, se sýpkou (Schithaus) a pavlačemi (Pawleschen), obklopujícími budovu na 3 stranách. Kromě toho je v tomto obytném domě čeledník (gesinde Stube), komora (Kammer), klenutá kuchyň (gewelbten Kuchel) a kamenná požární zeď (steiner feuer Mauer), zde bydlí šafář se šafářkou a s čeledí. U obytného domu je také přistavěn dvůr o třech stranách s ovčínem, dobře postavenými stájemi pro koně a chlévy pro krávy a jiný dobytek a také stodola a studna.“* V zahradě měly podle urbáře zůstat tři stodoly či kůlny po třech selských usedlostech, na jejichž místě bylo postaveno rytířské sídlo (Rosová, R., 2006).

Situace na jihovýchodním průčelí zprava doleva: kamenný portál na otočené staré stojce, barokní zdivo z cihel a kamene z roku 1728, klasicistní zdivo z roku 1822/23, foto 2008.

Dvojitou koupí přešel roku 1685 Jeseník na Annu Kateřinu z Kochtic, provdanou (a tehdy již i ovdovělou) paní Witten, vdovu po císařském důstojníkovi Jindřichu Rudolfovi z Wittenu. V roce 1691 již měl panství jejich syn Rudolf Kryštof von Witten. Rudolf Kryštof byl v letech 1712–1722 c. k. komořím a radou a také olomouckým krajským hejtmanem. V roce 1708 byl povýšen do hraběcího stavu. Jeho první manželkou byla Marie Anna Berchtoldová (zemřela 1706), druhou ženou, vdova po sv. p. Františku Bedřichu z Andlern. Rudolf

Zdivo staré tvrze očazené lokálním požárem ve východním nároží zámku, foto 2008.

Kryštof zemřel bezdětný a majetek zdědil jeho nevlastní syn František Reinhold z Andlern (Zezulčík, J., 2000).

Právě **Rudolf Kryštof von Witten** se stal stavebníkem **proměny tvrze v zámek**, přitom Jeseník nebyl jeho jedinou rezidencí, sídlil rovněž na zámku v Chudobíně nebo přebýval ve svém olomouckém paláci. Jeho působení bylo spojeno také s větší stavební činností v Chudobíně, a to jak na zámku, tak v případě kostela sv. Františka Serafínského (Samek, B., 1999). Zámek byl výrazně přestavěn v polovině 19. století, podle datace na průčelí snad v roce 1847. V případě kostela je wittenovská fáze stavebních úprav více patrná, a to v završení prostoru klenbou s výsečemi a zřejmě i na úpravách průčelí.

Zámek v Jeseníku by rozšířen jihozápadním směrem o **trojici příčně položených místností a podélnou chodbu**, jejíž poměrně velká šířka byla asi vynucena nutností navázat na jednu místnost staré tvrze. Zámek dostal ne příliš obvyklou

dispozici s krajním průjezdem, jak ukazuje ještě Kledenského veduta z roku 1817. Dokonce i **závora** v průjezdu, datovaná po roce 1713 (Kyncl, T., 2006), potvrzuje nejspíš ještě barokní stáří a tím snad i původní polohu průjezdu. Velmi pravděpodobně bylo zaklenuto celé přízemí (kromě interiéru věže a jižní části průjezdu) výsečovými klenbami. S tím souvisí rovněž technické zajištění – **ztužení** celé budovy v úrovni podlah patra **dřevěným roštem**. Šlo o konstrukci z trámů o průřezu přibližně 15 x 15 cm, pojených hřeby přes kovové kramle.

Přestavba byla zhruba dokončena ještě za života Rudolfa Kryštofa. Na klenáku severozápadního

Severovýchodní průčelí zámku, foto 2008.

portálu se dochoval rytý letopočet **1728**, i když tento pramen nemusí být zcela jednoznačný, portál později prošel výraznými úpravami. Výstavbu zámku v jedné fázi ovšem potvrzují i dendrodata krovu. Krovová konstrukce barokní části byla totiž datována do let **1726–1728** (Kyncl, T., 2006). Krov s ležatou (šikmo ke krokvím přisazenou) stolicí byl postaven jako pravá mansarda se dvěmi úrovněmi hambalků a zavětrováním ondřejskými kříži v rovině krokví. Omyl s empírovou střechou na nepravé mansardě (Gavendová, M. - Koubová, M. - Levá, P.) vznikl zřejmě in situ neověřeným přepsáním zprávy z prohlídky zámku pracovníky Památkového ústavu v Brně v roce 1950 (Rosová, R., 2006). Pro sestavení krovu na stavbě podle prvotní skladby na zemi byly použity obvyklé tesařské značky, v tomto případě složené z příslušného počtu zadlábnutých trojúhelníčků.

Z nálezových situací a dendrochronologické datace podlahy v přízemí vyplývá i další zajímavá drobnost týkající se úpravy interiéru: barokní podlahy byly z neglazovaných čtvercových dlaždic, jak je viditelné např. pod podlahou místnosti 107, kde se podařilo desky podlahy ležící v poloze nad neglazovanými čtverci datovat do let **1814/15** (Kyncl, T., 2006). U kleneb patra není jednoznačné, že pocházejí z doby proměny v zámek, mohly být spolu s dalšími úpravami provedeny i později, možná dostaly později pouze štukovou výzdobu.

Dva zazděné vstupy na severovýchodním průčelí zámku, foto 2008.

Přibližně v této podobě ještě s věží a šindelovou střechou pak zachycuje zámek veduta F. Kledenského z roku 1817.

O podobě zámku po přestavbě vypovídá pozůstalostní inventář Rudolfa Kryštofa Wittena z r. **1733**, kde se uvádí ve **staré budově** (*in dem alten Gebau*) jen 3 místnosti, nepříliš bohatě vybavené. Byla zde **jídelna** (*Tafel Zimmer*) s 11 křesly, 1 židlí, 1 špatným jídelním stolem, stolkem, 2 postelemi a 8 obrazy (7 krajinek a 1 portrét), ve **vedlejším pokoji** (*Neben Zimmer*) byly pouze 3 stoly, 2 postele

Východní roh průjezdu 101 se závorou a výběhem klenby, v rohu a na výběhu malovaná historizující výzdoba, foto 2008.

Zúžení prostupu z průjezdu 101 směrem k nástupnímu prostoru schodiště 116 z konce 19. století – zazdívka se střídavě položenými šáry vepřovic, foto 2008.

a 2 židle, v **dolním „zříceném“** (zřejmě byl ve špatném stavu) **pokoji** (*untern gerölten Zimmer*) byl stůl, 7 křesel, 3 postele. Ani nová budova nebyla zařízena velkým množstvím inventáře. Pokud další inventář patřil nové budově (ačkoliv to zde není výslovně uvedeno, inventář je označen jako inventář zámku), byla v nově přistavěné části **kuchyň** vybavená pouze několika kusy nádobí, **klenutá místnost** (*Gewölb*) se 4 postelemi, 2 krájecími stoly, 2 dlouhými lavicemi a jídelním stolem. V **nebožtíkově velkém pokoji** byly pouze 2 stoly a lněné čalouny do 4 pokojů, v **ložnici** (*Schlafkammer*) byla postel, křeslo, noční lampa a deska na vrhcáby, v jídelně (*Tafel Zimmer*) postel, na **chodbě** byl servírovací stůl, kulatý stolek a chladnice, v tzv. **kostelní pokladnici** (*Kürchen Cassa*) byly zvony, spisy a účty (Rosová, R., 2006). Celkem zde bylo 7 místností, obytné pokoje byly zřejmě jen v patře, v přízemí se uvádí pouze 1 místnost ve staré části (*untern Zimmer*). Z popisovaných místností lze s jistotou identifikovat kuchyň (104) podle otevřeného kuchyňského topeniště. Přízemí zřejmě sloužilo jako obydlí pro čeleď a jako hospodářské zázemí domu.

Po Rudolfu Kryštofovi z Wittenu získal panství 1733 jeho nevlastní syn **František Reinhold z Andlern**. Literatura u něj obvykle uvádí, že pokračoval v přestavbě zámku. Na základě uvedených poznatků je zřejmé, že mu lze připsat snad jen některé interiérové úpravy. Výzdoba kleneb patra štukovými zrcadly může pocházet právě z doby pokročilého 18. století. Při probíhající památkové obnově byly profilované štukové rámy odkryty i ve dvou prostorách (213 - 215), které byly v nové době opatřeny níže položeným stropem. Interiérové úpravy se jistě týkaly i oken a dveří. V zámku jsou dosud uloženy okenní výplně, většinou s nepůvodním zasklením, ale velmi často s vnějšími vegetabilními závěsy a zavíraná na obrtlíky. Část oken sejmutých v poslední čtvrtině 20. století pochází s velkou pravděpodobností ještě z některé z barokních úprav zámku, další historické výplně mohou pocházet z doby klasicistní přístavby.

Stručný popis zámku přináší rovněž pozůstalostní inventář pořízený po smrti Františka Reinholda z Andlern roku **1766**. Kromě kuchyňského nádobí a nářadí jsou zapsány v **kvelbu** (*Gewölb*) 2 stoly, v **hraběcím pokoji** (*Graffen Zimmer*) 2 stoly, lněné čalouny do 4 pokojů, v **jídelně** (*Taffelzimmer*) pouze postel, v **chodbě** (*Gang*) kulatý stolek, 24 křesel, 11 kožených křesel a nádobí (šálky na čaj, kávu, čokoládu, konvičky, kafemlýnek atd.). Ve **starém bytě** (*in der alten Wohnung*) byly 4 dveře, 3 okna s železnou mříží, 4 mříže (bez oken), zelená kachlová kamna, kulatý stolek, almara na spisy (Rosová, R., 2006).

V roce 1800 koupila panství za 90 000 zl. Walburga Truchsess-Zeil, majitelka nedalekého Kunína. Hraběnka Walburga zde nesídlila, ale často sem zajížděla na krátké pobyty a vyjížďky. Jejímu působení lze v Jeseníku připsat některé zřejmě jen **interiérové úpravy** směřující ke zútulnění zámku. Z dendrochrologického datování vyplynulo například **položení prkenných podlah** na dosavadní neglazovanou keramickou dlažbu v roce 1814/15 (Kyncl, T., 2006).

Patrně nestihla své záměry s jesenickým zámkem dovést do konce, proto sídlo je v inventáři pořízeném při prodeji **Valentinu Laminetovi 1821** popsáno jako ne zcela dostavěné (*nicht ganz gebautes*). Laminet byl lékař a byl za své zásluhy při epidemii ve Fulneku během napoleonských válek nobilitován a obdržel roku 1822 přídomek **von Arztheim**. (Kadisch, H. - Blažek, C., 1899). V inventáři pořízeném při prodeji zámku je uvedeno

Okénko nejspíš ještě ze stavební fáze tvrze v severozápadní zdi chodby 102, foto 2008.

jednopatrové sídlo s věží, v němž se kromě pěkných rozsáhlých sklepů nacházejí v přízemí 3 pokoje, pěkná kuchyň a klenutá místnost (kvelb), v patře pak 5 pokojů. Kromě zámku patřil k panským budovám pivovar, dvůr se stájí pro 100 ks dobytka s bydlením správce a také dvůr Wittenberg. Součástí inventáře bylo také zhodnocení stavu budov. Byt v zámku byl v přízemí i v patře s velkými náklady nájemce udržován v pohodlném a použitelném stavu. Před nějakou dobou byl zámek, stejně jako zahrada a sad nájemcem s velkými náklady opraven (Rosová, R., 2006).

Právě do doby Valentina Lamineta, vlastně tehdy už pana von Arztheim, spadá **rozšíření zámku** jihozápadním směrem **o honosné schodiště a tři místnosti** v přízemí i v patře, budované snad ve snaze o vlastní reprezentaci a přiblížení se způsobem života i úrovní bydlení „starožitné“ šlechtě. Přístavba s trojramenným schodištěm, kterou už podklady autorů připravujících Vlastivědu moravskou ve 30. letech 19. století hodnotily jako „*velmi elegantní*“, byla provedena obecně v duchu historismu přibližujícího novou část architektuře stávajícího barokního zámku, spodní místnosti dostaly klenby s půlkruhovými výsečemi, v patře byly pak použity ploché stropy. Skutečný rozsah zámku je zakreslen včetně parku na indikační skice ke stabilnímu katastru z roku 1833.

Zazdívka závorové kapsy v jižní bočnici prostupu ze 109 do přízemí věže 110, foto 2008.

Západní roh místnosti 106 a 111, kam byl pod klenbu vsazen podklenutý sopouch pro odvod kouře, foto 2008.

Při stavbě Laminetovy přístavby bylo použito odlišných konstrukčních schémat. Kvůli poměrně odvážným klenbám byl zámek stažen v úrovni podlah patra pásovinou. Při památkové obnově se ukázalo, že stropy v patře jsou vlastně povalové z polovičních kuláčů, pospojovaných navzájem dřevěnými kolíky. Tradičně bylo použito staršího systému nepřímého vytápění s kamny v pokojích, tentokrát upraveného pro obsluhu tří kamen z podesty schodiště. Poměrně zajímavým příkladem pokračování v řemeslné tradici byla i konstrukce krovu nad novou částí: pokračování krovu jižním směrem bylo provedeno podle naprosto stejného konstrukčního schématu, tedy jako pravá mansarda s dvojí úrovní hambalků a šikmou stolicí. Na navázání ukazuje pouze nastavená pozednice. Při přestavbě byla sejmuta přesahující část severní věže a rovněž na této straně dostal zámek krov podle starého schématu. Stanovení doby výstavby obou mladších částí krovu bylo ověřeno i dendrochronologickým datováním (Kyncl, T., 2006) krokví i vazných trámů do let **1822/23**.

V r. **1833** byl vypracován popis panství pro potřeby moravské vlastivědy. Panské budovy se tehdy

sestávaly ze zámku, dvora a pivovaru. Zámek byl obklopen anglickou zahradou, měl 2 průčelí (byl tedy jednokřídlý, na půdoryse obdélníku) a byl jednopatrový, pěkně a pevně postaven. V přízemí byly 3 panské pokoje, velká kuchyně, 2 komory a průjezd se dvěma vjezdovými branami, dále zde byly nutné prostory pro sloužící, spižírna a prostorné a dobré sklepy. Celé přízemí bylo klenuté. V 1. patře, do nějž vedlo velmi elegantní schodiště, se nacházela velká chodba, rovněž klenutá, 8 panských obytných pokojů, kuchyň a množství kabinetů a služebných pokojů, také velká předsíň (hala) a chodba. Vše, kromě **3 nově přistavěných**

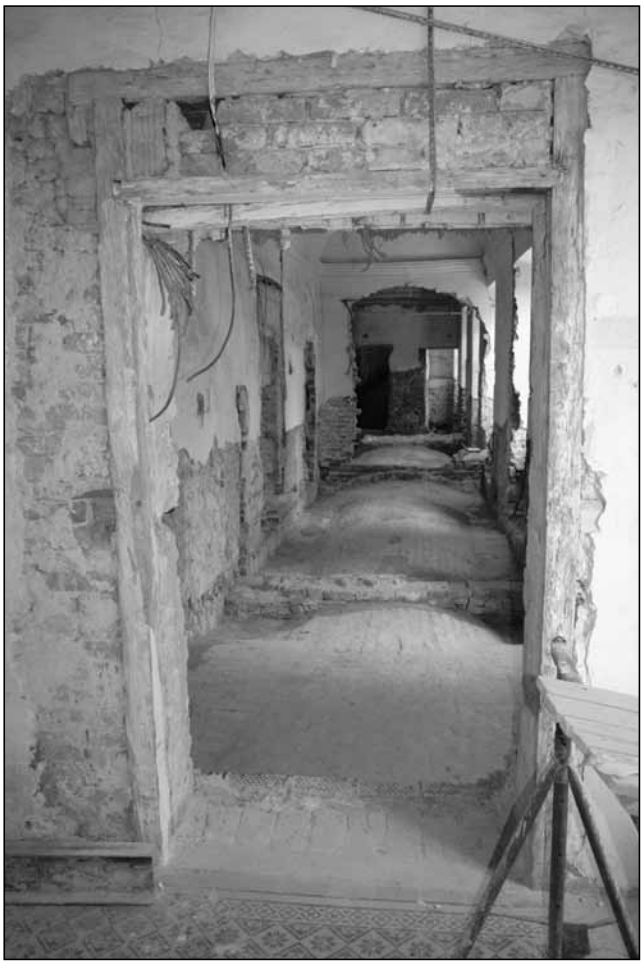

Zárubeň se zazděným nadsvětlíkem z haly 201 do chodby 202, foto 2008.

pokojů, bylo zcela klenuté. Nahoře se nacházela prostorná půda. Celá budova byla v dobrém stavu. Kromě zámku patřil k panským budovám hospodářský dvůr tvořící dvojitý obdélník. Byl postaven z pevného materiálu a prostory byly většinou klenuté. Ke konci zámku přiléhal pivovar, rovněž z pevného materiálu, se všemi možnými komorami, sklepy a jinými místnostmi. Všechny tyto prostory byly prostorné a v nejlepším stavu, zcela klenuté a chráněné před ohněm. O zámku se dále píše, že byl **nově přestavěn** (*neu hergestellt*) a sloužil jako obydlí panstva (Rosová, R., 2006).

Otvor v cihlovém zdivu po dřevěném ztužujícím věnci, foto 2008.

V pozůstalosti novojičínského stavitele Ignáce Klosse jsou dochovány jeho záznamy o jesenickém zámku a hospodářském dvoře. Kloss byl pravděpodobně odhadcem nemovitostí při přípravě prodeje v r. **1865** (ke kterému nakonec nedošlo). O zámecké budově v tomto roce píše, že byla dobře postavená z pevného materiálu, jednopatrová, stála zcela samostatně, obklopena anglickým parkem. Severní strana byla dlouhá 21 sáhů (asi 38 m), jižní 18 sáhů 3 stopy (asi 33,5 m),

Jihozápadní stěna v místnosti 215 s kapsou po dřevěném věnci a železnou kramlí ke spojování trámů, foto 2008.

Západní roh místnosti 209, v úrovni podlahy jsou viditelné kapsy po uložení dřev ztužujícího věnce, foto 2008.

východní a západní strana měly shodnou délku 7 sáhů (asi 12,5 m). Střecha měla valbu a byla konstruovaná jako mansardová, na hřebeni byl hromosvod a krov byl krytý hořlavou krytinou (asi šindelem). Okraj střechy byl obehnán okapem. Budova byla odhadnuta na 1 950 zl. Na východním konci budovy byla přistavěna dřevěná, prkny šalovaná kůlna, dlouhá 4 sáhy (asi 7,5 m) a široká 2 sáhy (asi 3,6 m), s pultovou střechou krytou šindelem. Kůlna byla oceněna na 70 zl. (Rosová, R., 2006).

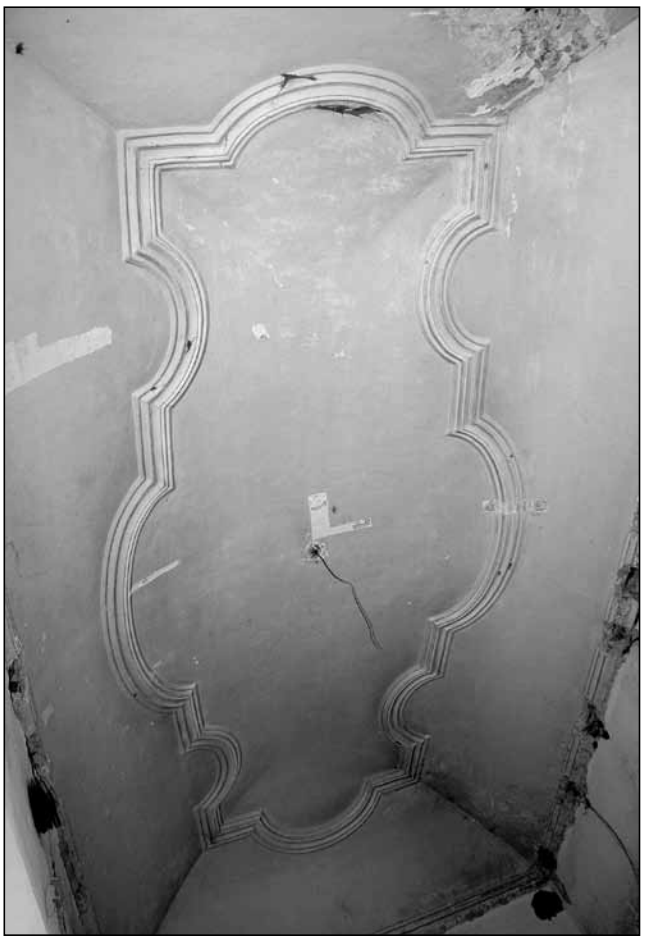

Štukový rámec na klenbě místnosti 213 a 214, foto 2008.

Pravděpodobně ve 2. polovině 19. století musela proběhnout (zřejmě v několika fázích) další, jinými prameny nedoložená, **vlna historizujících úprav**. Tehdy došlo k výměně některých dveřních výplní, včetně dveří hlavních. Interiéry dostaly šablonové výmalby. Zřejmě až tehdy byla překlenuta jihovýchodní část průjezdu, která byla později oddělená od nástupního prostoru schodiště zdí s dveřmi. Součástí úprav byla i výměna kamenných částí obou portálů do průjezdu. Oba portály do průjezdu byly nahrazeny novými kusy kamene v profilaci, nejspíš jen připomínající tu původní, barokní, přitom spodní části stojek starého portálu tu byly

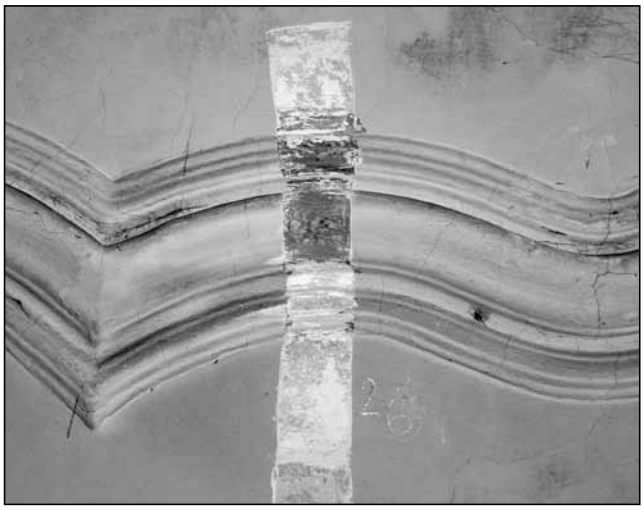

Detail restaurátorské sondy ukazující barevnost štukové výzdoby, foto 2008.

použity v položené situaci. Poměrně neobvyklé je v těchto případech – na zámku a v tak pozdním 19. století – použití nepálených cihel k zazdívkám (zazdívka v jihozápadní zdi věže) a také zazdívka mezi průjezdem a schodištěm, kde se nepálené cihly vyskytují v každé druhé řadě. Interiéry zámku byly v několika fázích opatřeny šablonovou výmalbou složenou z florálních ornamentů a malovaných rámců, což se týkalo průjezdu i některých obytných místností. Starší zřejmě klasicistní výmalbu jsme schopni prokázat z restaurátorských sond na schodišti a snad také v případě některých štukových zrcadel v místnostech patra.

R. **1905** se v soupisu majetku při prodeji statku uvádí, že v obci jsou 2 panské obytné budovy, vzájemně spojené, z pevného materiálu, sestávající z 9 deštěných pokojů, kuchyně se sporákem, spíže, předsíně s dlažbou, 2 malých sklepů, kryté chodby a suchého (tedy rovněž krytého) vjezdu. Za budovami na návrší byla ovocná a květinová zahrada (Rosová, R., 2006).

V roce 1945 by zámek konfiskován Jindřichu Stückerovi. Na konci války tu přebývali vojáci Rudé armády. V letech 1949 nebo 1950 získaly zámek Československé státní statky. Bohužel postupně mizel mobiliář zámku. Ještě ve zprávě z roku 1950 byla zmíněna poškozená skříň z roku 1640

Detail malované výzdoby nadpraží a bočnic okna v místnosti 215, foto 2008.

a několik kusů barokního nábytku. V roce 1957 provedlo místní JZD stavební úpravy v suterénu a vložením sociálního zařízení. Nejméně šťastnou úpravou zámku byla vestavba výtahu do tubusu severního vřetenového schodiště a také proražení klenby v severní části zámku kvůli nákladnímu výtahu. V roce 1984 proběhla oprava fasády, při níž byla sejmuta barokní a klasicistní okna.

Závěry průzkumu a vyhodnocení nálezů z probíhající opravy zámku v Jeseníku nad Odrou přispěly k přesnějšímu rozlišení jednotlivých fází jeho vývoje při organickém růstu zámku od tvrze v severní části směrem k jihu přisazením barokní zámecké přístavby a klasicistní části a k lepšímu poznání použitých stavebních konstrukcí zámku. Byl určen rozsah renesanční vodní tvrze. Dále byl prokázán skutečně barokní původ střechy nastavené v duchu řemeslné tradice na obou stranách při klasicistní přestavbě a zachyceny ztužovací věnce provedené v baroku ve dřevě a v klasicismu v kovu. Dále byla nalezena a zdokumentována interiérová výzdoba klasicistního a historizujícího charakteru, z níž bylo možno rozlišit a alespoň přibližně datovat úpravy v duchu pozdního historismu.

Lucie Augustinková (text a foto)
Autorka se zabývá především zpracováním stavebně historických průzkumů.

Severozápadní zeď se ztužením pásovinou v klasicistní části zámku, foto 2008.

Literatura

Augustinková, L. - Rosová, R.: Stavebně historický průzkumu zámku v Jeseníku nad Odrou. Ostrava 2006. Nepublikovaný strojopis, archiv vlastníka zámku Adolfa Nytry, Nový Jičín.
Bárta, O. - Hemala, R. - Popov, I.: Zámek Jeseník nad Odrou. Restaurátorský průzkum. Nepublikovaný materiál uložený v digitální podobě na CD. Nepublikovaný strojopis, archiv vlastníka zámku Adolfa Nytry, Nový Jičín.
Gavendová, M. - Koubová, M. - Levá, P.: Kulturní památky okresu Nový Jičín, Nový Jičín, Ostrava 1996, s. 72, 73.
Kadisch, H. von, Blažek, C.: Der Mährische Adel. Nürnberg 1899. J. Siebmacher´s grosses und Allgemeines Wappenbuch.
Kyncl, T.: Výzkumná zpráva na dendrochronologické datování dřevěných konstrukcí zámku v Jeseníku nad Odrou. Brno 2006. Nepublikovaný strojopis, archiv vlastníka zámku Adolfa Nytry, Nový Jičín.
Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska. Díl 2, J – N. Praha 1999, s. 61.
Sehorsch, O.: Erinnerungen an Grafendorf. Sine loco 1982.
Spurný, F. a kol.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Díl II – Severní Morava. Praha 1983, s. 112, 114.
Tichánek, J. - Šerý, J.: Šlechtická sídla na Novojičínsku. Opava 2003, s. 93–98.
Turek, A.: Jeseník nad Odrou do konce třicetileté války. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín č, 20, 1977, s. 17–24.
Zezulčík, J.: Památky v obci. POODŘÍ 1/2000, s. 14–18. (Číslo věnované obci Jeseník nad Odrou.)

Prameny (podle R. Rosové)

ZAO, Sbírka mikrofilmů, Vs Jeseník n. O., inv. č. 1; Dosoudil, J.: Urbar des Rittersitzes und Gutes Deutsch-Jassnik und Gross Petersdorf. ZDVGMS 1941, s. 182–189.
MZA Brno, C2, sig. W 59, kart. 268.
MZA Brno, C2, sig. A60, kart. 6.
SOkA Nový Jičín, AO Jeseník n. O., inv. č. 22, kart. 1
ZAO, Vs Jeseník n. O., inv. č. 29, kart. 8
SOkA Nový Jičín, AO Jeseník n. O., inv. č. 33, kart. 2
Mapový list č. 25 1. vojenského mapování, 1764–68. soubor historických map zveřejněný na internetových stránkách www.oldmaps.geolab.cz
Císařský otisk Deutsch Jassnik, 1833, soubor císařských otisků stabilního katastru zveřejněný na internetové adrese www..archivnimapy.cuzk.cz indikační skica Deutsch Jassnik, 1833. Slezský zemský archiv v Opavě, fond Stabilní katastr slezský.

Středová výzdoba klenby nad podestou schodiště na půdu (1. pol. 19. století?), foto 2008.

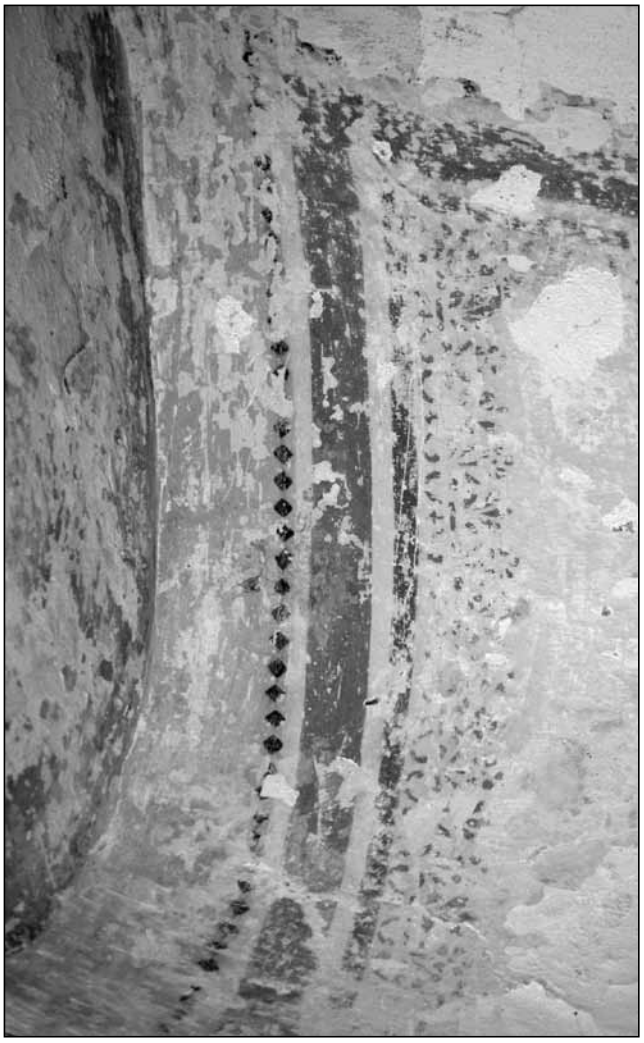

1

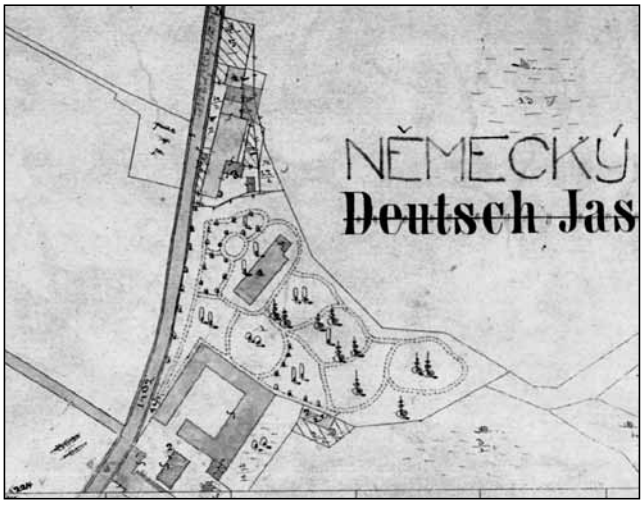

2

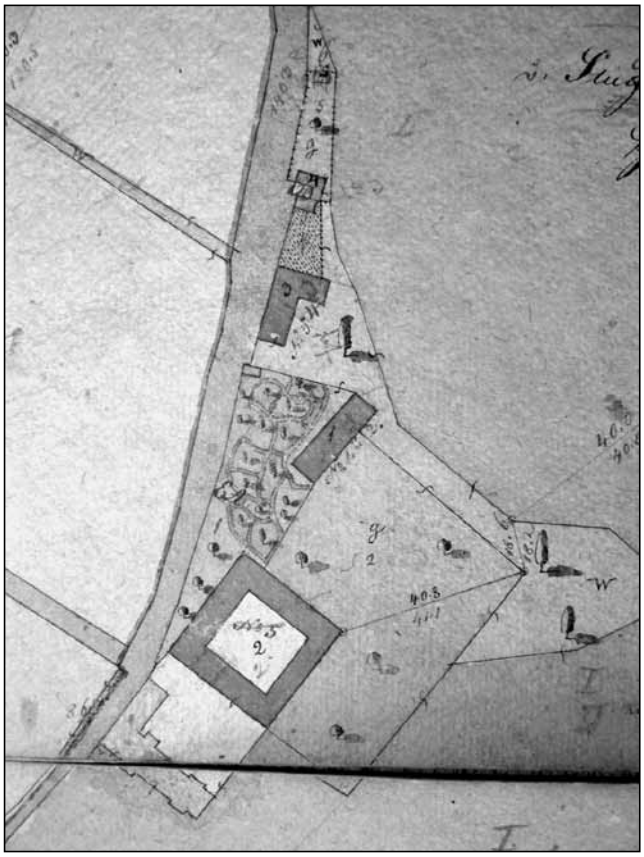

3

4

5

1 Historizující výmalba na klenbě nad ramenem schodiště na půdu, foto 2008.
2 Katastrální mapa Deutsch Jassnik, 1885.
3 Indikační skica Deutsch Jassnik, 1833.
4 Pohled do krovu, foto 2008.
5 Struktura povalového stropu z poloviční kuláčů pojených kolíky, foto 2008.

Polyhistor Kravařska Stephan Weigel

St. Weigel v četnickém stejnokroji kolem r. 1872.

Před dvěma desetiletími se mi naskytla možnost prohlédnout si novojičínskou šestibokou hradební baštu, do které byl v té době přístup pouze z uzavřeného farního dvora. Při prohlídce těchto romantických míst, mne ale zaujala především špinavá obálka, ležíci na zemi, s adresou Stephan Weigel. Trochu mne zamrazilo. Znal jsem jeho obsáhlou studii „Zauchtel von einst" – podrobné pojednání o Suchdole nad Odrou. Také poválečná expozice v novojičínském muzeu věnovala jeden menší panel i tomuto originálnímu člověku. Další roztroušené lístky a písemnosti mne dovedly až do kůlny na dvoře a dále po schodech na půdu, kde se naskýtal pohled, který provází velké nálezy na starých půdách. Uprostřed stála prastará truhla s otevřeným víkem a kolem roztroušené papíry, knihy, sláma, a nejrůznější předměty, prach a špína. Na první pohled nebylo zřejmé, jaký je původ těch věcí, ale jméno Weigel se tam mezi zahnědlými papíry znovu objevovalo.

Získal jsem povolení odnést si co unesu a příštích několik dnů a nocí jsem strávil čištěním, tříděním a promýšlením systému pro další uložení. Bylo to torzo pozůstalosti vynikající osobnosti Rudolfa Weigela (1885–1961), děkana v Novém Jičíně (syna Stephana Weigela), který po válce nebyl odsunut, protože znal velice dobře česky, ale byl zbaven svého postavení a byl přesouván z místa na místo až do své smrti ve Vražném v r. 1961. Ten tyto rodinné věci, kde byly památky na rodiče a sestry, neměl možnost stěhovat s sebou, a tak ležely v kůlně, kde se jimi občas zabývaly jen dětské ruce a hlodavci. Při dalším pokusu o návštěvu této půdy jsem ji našel vyklizenou a prázdnou. Tak se přece některé věci z Weigelovy pozůstalosti ocitly opět v místě vzniku, v Suchdole nad Odrou a jsou jakoby trojrozměrným doplňkem, který dokresluje, jak vypadal život této rodiny.

Nejobsáhlejší zdroj informací o samotném Stephanu Weigelovi je bezkonkurenčně nekrolog Antona Blaschka, předsedy muzejního spolku v Novém Jičíně, který čerpal z mně neznámého vlastního curiculum vitae S. Weigela, který sepsal čtyři týdny před smrtí. Bez jeho podrobné životopisné zprávy by zůstala pro nás osoba Weigel velice záhadná.

Vlastní písemná pozůstalost Stephana Weigela je uložena ve Státním okresním archivu v Novém Jičíně, kam byla předána již před válkou a některé jeho práce byly dodatečně vydávány v místních časopisech. Další informace o Weigelovi je však nutno shromažďovat z různých koutů bývalého rakouského mocnářství.

Životopis S. Weigela

Narodil se v německé rodině na Štědrý den revolučního roku 1848, v domě čp. 110, staré Hrnčířské uličky v Uničově (dříve Neustadt) v převážně německém městě. Jeho otcem byl švec Ludwig Weigel, matka se jmenovala Josefa a byla rozená Augustin Hartel. Byl prvním dítětem druhého muže své matky a poslední z 23 dětí. Nezažil radostné dětství, nikdo ho neměl rád, jak sám uváděl a nejméně ze všech jeho staří rodiče, kteří mu nerozuměli. Školu navštěvoval jen čtyři roky, v dalším vzdělávání byl omezován. Když mu ještě nebylo ani 14 let, splnili mu rodiče jeho jediné přání, aby se mohl vydat do ciziny. Ještě téměř jako chlapec procestoval Moravu, Slovensko, část Maďarska, Horní a Dolní Rakousy, Salzburg a zakotvil v kraji Lechfelde (Na Lechu) v Bavorsku. O pobytu v cizině píše: „Ve světě jsem našel to, co jsem hledal – lásku, ale raději ať se mne nikdo netáže, za jakého strádání a potíží! Našel jsem šlechetné a hodné lidi, kteří mne naučili neopustit cestu mravnosti a ctnosti a chránili mne před nástrahami mládí. Z mnoha, kteří mi dali tolik dobrého, chci zmínit alespoň dva: starého Sepperle Heigermoose z Gößmoos, skutečného selského filosofa, kterému, co se týká charakteru, mohu vděčit za všechno. Pak ještě jednoho zeměměřiče z Miesbachu, který mne uvedl do praktické geologie. Od tohoto šlechetného muže jsem se naučil víc, než by mi mohla nabídnout každá učebnice geologie. Hodně jsem se učil a četl. Prostředky mi k tomu nabízel dobrý plat, který jsem dostával za práce spojené s velkým nebezpečím."

Když Weigel dospěl do věku povinné vojenské služby, vrátil se víceméně proti své vůli zpět do vlasti. Ze tří povinných let si část odsloužil u pluku a aby měl vše dříve za sebou, přihlásil se dobrovolně k četnictvu a tam i zůstal. Toto povolání nebylo pro něj příjemné, ale přesto si jej velice vážil a zastával je zodpovědně, protože se mu tak jako

nikde jinde také nabízela příležitost poznávat lidi v celé jejich přirozenosti.

Jeho první místo bylo Loučné nad Desnou (Wiesenberg), kde sloužil zcela sám. Během necelých osmi měsíců znal v oblasti o rozloze téměř pěti čtverečních kilometrů všechna zvrásnění a naleziště pěkných a zajímavých minerálů, které tam znal jen on. V souvislosti se stavbou železnice byl přesunut do obce Libina u Uničova a odtud 13. června 1873 odvelen do Nového Jičína a odsud později do Suchdolu.

Na podzim r. 1873 ho služební cesta zavedla přes Žilinu do Životic. Na horním konci louky Pstruhového potoka hlídal pasáček svou kravičku a zpíval k tomu prastarou pasáckou píseň „Waet ock, waet ock, braune Kuh“. Weigel byl uchvácen a nadšen tímto krásným, opuštěným údolím, nádherným zpěvem a několikerou ozvěnou, která se odrážela od okrajů lesů a strání. Zastavil se a přemýšlel: Tento národ, který má tak zvláštní řeč, tak pěkné písně, ten musím důkladně poznat! Toto rozhodnutí Weigel také uskutečnil.

Ve stejné době žil v Novém Jičíně městský farář a děkan Josef Prorok (v Novém Jičíně 1857–1889, známý mineraolog a paleontolog, r. 1882 čestný občan Nového Jičína). Jeho mineralogická sbírka později tvořila základ novojičínského přírodovědně-historického muzea. Děkan Prorok se chtěl s Weigelem seznámit. Přišel do místnosti pro mužstvo na četnické stanici a řekl: „Pánové! Kdo z vás je ten četnický blázen, který o pauzách roztlouká velké kameny na menší, zatím co se jeho kamarádi příjemně sluní?“ Přítomné mužstvo se šibalsky usmívalo a ukázalo na Weigela. V tom k němu přistoupil tento starý vážený děkan, uchopil energicky jeho pravici a řekl: „Pozdrav Pánbůh! Konečně jsem našel člověka, který je taky takový blázen jako já a roztlouká kamení. Tady ale není místo, kde by jsme se mohli dále bavit o roztloukání kamenů. Přijďte ke mně, až budete mít čas. Jsem Vám stále k dispozici.“ Známost byla navázána a tento důkladný badatel a neobyčejný přítel přírody a lidí nadchl mladého Weigela pro přírodní vědy tak, že ten se zvýšenou horlivostí přistoupil ke zkoumání země a lidí Kravařska. Takto opisuje Blaschkeho nekrolog Weigelovo dětství, jinošství, zrání a vývoj jeho vztahu k doposud cizímu kraji Kravařsku, kam byl svými nadřízenými převelen.

Rodina

Zdá se, že v Žilině jej nezaujal jen kravařský dialekt, ale také dívka Marie Terezie (1857–1923) dcera mlynáře Antona Sudolského, jehož předek Matěj Sugdolský je připomínán již r. 1749. Sňatek uzavřeli v r. 1879 a bydleli na služebním bytě c. k. Gendarmerie čp. 38. Ve sčítacím operátu z r. 1880 je uveden jako ženatý, velitel čtyřčlenné posádky s jednou kuchařkou a dále zde bydlela na bytě učitelka. Weigel jako státní zaměstnanec „pod penzí“ měl v Suchdole dobré postavení. Při dalším sčítání r. 1890 už byla stanice přestěhována, do činžovního domu čp. 77 místního stavitele Münstera (stál naproti cykloservisu Kramoliš). V té době již byla rodina kompletní, pětičlenná. Nejstarší dcera Marie (1881–?), druhorozená Paula (1882–?) a nejmladší syn Rudolf (1885–1961). O tomto údobí něco málo napovídají tři unikátní rodinná fotoalba, kde o většině neznámých osobách na fotografích se můžeme jen domýšlet, kdo byly. Ve Weigelově fotoalbu z r. 1873, tedy poměrně brzy po té, co přišla fotografie na Moravu, převažují především pózující postavy ve vojenských a četnických uniformách, zatím co v albu jeho ženy jsou především fotografie manžela, dětí a rodinných příslušníků. Nejmladší Rudolf po pěti letech školy v Suchdole vystudoval arcibiskupské gymnázium v Kroměříži a dal se po studiu teologické fakulty v Olomouci na kněžskou dráhu. Byl velice nadaný, proto i jeho postup byl rychlý. R. 1908 byl vysvěcen na kněze, pak jeden rok byl v Nové Vésce u Rýmařova, dále tři roky kaplanem v Novém Jičíně a od r. 1916 farářem a pak děkanem. Po válce v N. Jičíně do r. 1958, krátce ve Větřkovicích u Příbora a r. 1961 zemřel ve Vrážném, kde je i pohřben. Ovládal několik řečí, měl rád klasickou hudbu, byl velice oblíben.

V evangelickém Suchdole byla tato rodina patrně sloupem tamní katolické farnosti. Všichni rodinní příslušníci byli členy různých církevních spolků a aktivit, korespondence jim přicházela z různých církevních zařízení z Moravy, Rakouska, Bavorska. Rodina udržovala rozsáhlé styky s jinými významnými rodinami z Kravařska. Kuriozní je sbírka asi 250 ks svatých obrázků z různých koutů Evropy, které patrně sbíraly dcery.

Badatelská činnost

Weigel za 25 let služby v Suchdole neustále sbíral vše, co mělo nějakou vypovídací hodnotu o obci a okolí. Jako četnický strážmistr měl výhodu, že se k němu sbíhaly informace o veškerém

Stephan Weigel s manželkou Marií Terezií roz. Sudolskou kolem r. 1879.

dění. V Suchdole se o něm tradovalo, „... že musel být u každého výkopu studny“. Všímal si výkopů všech velkých staveb v okolí, což byl v té době jediný způsob jak nahlédnout hlouběji pod povrch země, zajímal se o všechny zajímavé nálezy. Zdá se, že to bylo období shromažďování informací a na publikační činnost ještě neměl dostatek času, možná i odvahy. První písemná práce Weigelova vyšla pod cizím jménem v ornitologickém časopise. Její název zněl: „Bitva mravenců“ a zaslal ji tomuto časopisu Bývalý odborný učitel Jos. Talský. V Suchdole měl možnost seznámit se i s dějinami reformace a protireformace. Jako na místního znalce se na něj obraceli historikové z Herrnhutu, takže byl také autorem některých zpráv o Moravských bratřích v protestantských odborných časopisech Brüderboote a Brüdernachrichten v letech 1884 až 1899. Senior evangelické církve Dr. Trautenberger z Brna mu pomáhal s přístupem k archivním pramenům ze Zemského archivu. Tady také vzniklo několikrát publikované podrobné pojednání „Rychtářská lípa na kostelním kopci v Suchdole“ poprvé v Lesním hospodáři (Forstwirte), ročník 1894 s kresbou od fulneckého malíře Křepelky. Sám si povzdechl: „Kdyby měli moji vojenští nadřízení ponětí o mé činnosti, byl bych bezpochyby předvolán k disciplinárnímu vyšetřování, vždyť už i tak jsem měl různé nepříjemnosti.”

V zimě r. 1898 při opakovanému pádu na náledí těžce onemocněl chorobou kostní dřeně a vídeňskými lékařskými kapacitami mu byla předpovězena délka života o maximálně třech měsících. Ke všemu neštěstí byl ještě ze svého místa suspendován. Začal se však léčit sám, protože rozuměl původu svých útrap. Z důvodu nejistého konce jeho nemoci prodal rychle etnografickou sbírku z Kravařska pánu von Bauer z Kunína, který ji pak daroval Zemskému muzeu v Brně. Také sbírka kulmu (pískovitě-břidlicovitá forma spodního karbonu) putovala do Vídně a kam se potom dostala, není známo. Nálezy z jurské formace z Horeckého kopce se dostaly do přírodně historického muzea do Vídně, kde zabaleny v bednách čekají na zpracování. Za tyto sbírky shromažďované čtvrt století, obdržel nemnoho a koupil na dluh dům v Novém Jičíně na Alleegasse čp. 3 (pod hvězdárnou). Neměl

Rodinná alba St. Weigela, jeho manželky a dcery Marie.

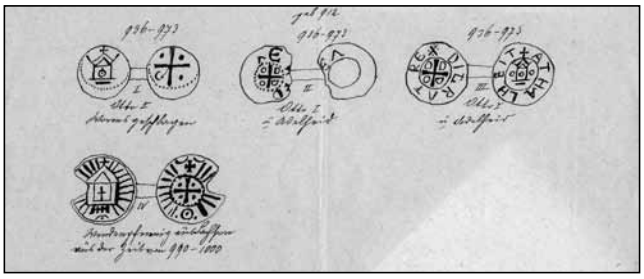

Poštovní obálka z r. 1893 s nákresy čtyř mincí nalezených u Kojetína.

jinou možnost. Musel rodinu zajistil alespoň tímto způsobem. Jeho rodina neznala cenu sbírek a nedovedla je docenit. Přinucen byl k těmto krokům také skutečností, že po jeho penzionování nemohl v Suchdole získat ani sebeskromnější obydlí. Každý pokus o koupi něčeho za účelem získání majetku mu byl znemožněn. Musel tedy odejít z rodiště svých dětí. Tak se ocitnul v Novém Jičíně. Chopil se alespoň toho, nač mohl dosáhnout. Měl přístřeší, ale byl až po krk zadlužen a bída na něj ze všech stran šklebila svůj šeredný obličej. I když byl ještě chabý a nemohoucí, musel se snažit něco vydělávat. Nejdříve převzal pomocné práce při sčítání lidu, potom písařské práce v Rudolfově špitále (nemocnici) a zastavárně. Tady vydělával svými písařskými pracemi pramálo.

Novému Jičínu však vděčí za to, že mohl uplatnit lépe své nabyté vědomosti, zhodnotit bohatý fond sesbíraného vlastivědného materiálu, aby nemusel žít pod hranicí minima. Tady opět započal jeho ekonomický, ale i společenský vzestup. První honorář obdržel roku 1902 za článek „Domy a vesnické stavby na Kravařsku“ a roku 1903 za „Starý selský dům na Kravařsku a jeho proměny až do nejnovější doby“ od časopisu pro rakouskou vlastivědu. Napsal mnoho menších kulturně historických článků do Německých lidových novin a jiných časopisů. Všechny zprávy o Kravařsku vyšlé v „Trauen Eckart” a zároveň v brněnských novinách pocházejí od něho. Všechny se dočkaly mezi lidmi živého ohlasu, materielně mu ale přispěly pramálo, takže musel dále vést skromný a jednoduchý život.

V té době už Weigel získal takové bohatství znalostí o zemi a lidech Kravařska, že se cítil dostatečně připraven k veřejným vystoupením jako přednášející. Od roku 1902 přednášel v katolickém spolku tovaryšů a také 8 let při setkáních německých skautů (Wandervögel). Tímto si vychovával celou vrstvu nadšených přátel přírody a vlasti. Stal se známým a byl zván do okolních obcí, ale i dál do Brna, Vítkovic atd. Protože se vědělo o jeho těžkých bojích o holou existenci, obdržel i slušné honoráře, které často vůbec neočekával, čímž se jeho situace podstatně zlepšila. Když se začalo v Suchdole a v Sirkových lázních s veřejnými rolnickými kurzy, byl Weigel zván jako přednášející o přírodovědě a regionálních

národopisných dějinách, kde se snažil v posluchačích probouzet lásku k vlasti a vlasteneckou hrdost. Všude, kde se mu příležitost naskýtala, vybízel zvláště mládež k úctě vůči dědictví otců, k péči o ně a pokud možno k záchráně před zánikem. Za dědictví otců považoval jazyk, mravy a zvyky kraje.

Rozsah vlastivědné práce

Šíři zájmů možno kvůli přehlednosti zredukovat do sedmi oblastí, které se někdy překrývají, nebo zahrnují v sobě další vědní obory: geologie, archeologie, historie, národopis, přírodověda, publicistika, muzeologie. Je patrně nemožné zjistit, kam až zasahovala jeho vlastivědná činnost v tehdejším mocnářství a vyznat se v množství periodik, do kterých přispíval a institucí, se kterými měl kontakty a nějakým způsobem je obohatil. Každý projekt (řečeno dnešní mluvou), který podnikal, by měl být popsán podle přirozeného vývoje, od svého vzniku: sběr, sbírka, studium, publikační činnost odborná, popularizační, případně beletristická, současné uložení. Dosavadní informace jsou zatím však ještě příliš torzovité.

Geologie

- V písemné pozůstalosti nacházející se ve Státním okresním archivu Nový Jičín (dále jen SOANJ), nalezneme cca 11 rukopisných prací.
- Nevíme, jaký osud měla sbírka, kterou si jistě zakládal v době působení na Uničovsku 1871––1873, dá se předpokládat, že ji věnoval některé škole, či muzeu v rodišti.
- Sbírku hornin a minerálů z okolí Nového Jičína před r. 1893 věnoval muzeu. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín č. 39, s. 12.
- Hirth Friedrich: Übersicht der geologischen Verhältnisse von Neutitschein und Umgebung. 1889. Blaschkeho nekrolog uvádí (dále jen viz Blaschke): Geologické pojednání v ročence novojičínské reálky od prof. F. Hirtha je podle jeho údajů až na malé dodatky od Weigela.
- Sbírka hornin – kulm odeslal je do Vídně kolem r. 1900. Viz Blaschke.
- Sbírka hornin z Horeckého kopce – jura odeslána do Vídně kolem r. 1900. Viz Blaschke.
- Die Tegelgeschichte von Neutitschein. Neutitschein V. Z. 1903. V obsáhlé publikaci Heinrich Schulig: Meine Heimat das Kuhländchen. Jägerndorf, 1908, s. 496. (dále jen viz H. Schulig MHK)
- Sbírka 700 mikroskopických výbrusů hornin vlastnoručně zhotovených nacházela se v jeho pozůstalosti ve dvou krabicích. Viz Blaschke.
- Prováděl nespočetná mikroskopická zkoumání 49 druhů půdy, zvláště terciérové formace, jejichž popis je zachycen na více než 800 malým písmem popsaných lístcích. Viz Blaschke.
- Jednotliví ve skleničkách uchovávaní kořenonožci a pod. jsou ve vlastnictví paní lékárnice Jünger v Novém Jičíně. Za to obdržel pěkný diplom ve zdobené složce od geologického říšského ústavu ve Vídni, datovaný 11. ledna 1913. Viz Blaschke.
- Sbírku zkamenělin zmiňuje Ing. Dr. Karl Patteisky: Über den geologischen Aufbau des sudetischen Teiles des Kuhländchens. Das Kuhländchen, 6. Band s. 74.
- Nálezy zkamenělin Nummilites (Penízek) u Suchdolu. Jos, Mňuk: Moravské Kravařsko, 1898, s. 19.
- ... hmotu jílovitou tzv. tégl nalézáme při potoce uprostřed Suchdolu a v N. Jičíně, kde kdysi ve hlubině 120 m vrstvy jeho ještě proraženy nebyly. Zvláště v téglu tomto zachovaly se otisky želv a zbytky po třetihorních velerybách. Jos Mňuk: Moravské Kravařsko, 1898, s. 20.
- Sbírku mineralogickou vzpomíná Karl Krischke: Die Mineralfundorte des Kuhländchens. Das Kuhländchen 1923, s. 187.
- V pozdějších letech sepsal obsáhlejší místopisná pojednání o geologi, pravěku a regionálních zajímavostech pro obce: Blahutovice, Vražné, Kunín, Kletné (1924), Suchdol (1914), Životice u Fulneku. Viz Blaschke.

Fotografie S. Weigela z r. 1904 (převzato z H. Schulig: Meine Heimat das Kuhländchen).

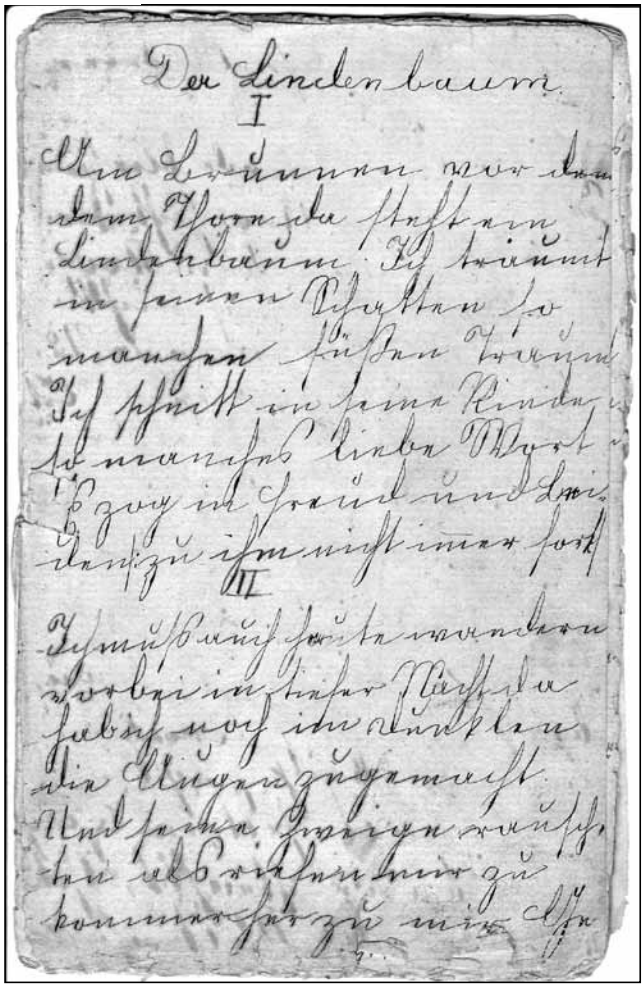
Der Lindenbaum

I

II

Ze sbírek dobových lidových písní.

- Zauchtel von einst (Suchdol kdysi). Jahrbuch des Museums-Vereines für Neutitschein und deutsche Kuhländchen, IV. Jahrgang, N.Jičín 1914, s. 84–99.
- Das Banerbrünnlein bei Schönau: Josef Ullrich (cituje část Weigelovy práce o Banerově studánce u Šenova) Das Kuhländchen 1928, s. 61.
- Z výše zmíněných prací vyšlo tiskem v knižní úpravě: Urgeschichte der Gemeinde Klötten. kolem r. 1995, xerox SRN.

Archeologie

- V pozůstalosti SOANJ nalezneme cca 13 rukopisných prací.
- Zprávy o archeologických nálezech a nalezištích zařazoval také ke geologickým popisům obcí, kde se můžeme o nich dočíst: Blahutovice, Vrážné, Kunín, Kletné (1924), Suchdol (1914), Životice u Fulneku atd. Viz Blaschke.
- Nejobsáhlejší přehled o nálezech a nalezištích na Kravařsku, kde jsou zahrnuty Weigelovy nálezy: Gustav, Stumpf: Die Vor und Frühgeschichte des Kuhländchens. s. 7–24, obrazové přílohy tafel 1-8. Festschrift Kuhländler Heimatfest Neu-Titschein 1927. (dále jen Festschrift 1927)
- G. Stumpf uvádí tyto Weigelovy lokality: N. Jičín - Ehrenberg s. 10, Hodslavice-Kolonie Schlössel s. 10, Kunín s. 10, Šenkovy domky-Samota u Suchdolu s. 10, Hrabětice s. 10, Suchdol n. O. s. 11, Hl. Životice s. 11, Kunčice s. 11, Kujavy s. 11, Bělotín s. 15, Pustějov s. 20, Starý Jičín s. 20, Hukvaldy s. 21 je zjevné že výčet není úplný. Blíže Festschrift 1927.
- O svých nálezech sepsal Weigel 25. 2. 1920 obsáhlou zprávu, kterou uložil v Novojickém muzeu. G. Stumpf se na ni často odvolává, ale již v r. 1927 konstatuje, že předměty, které byly předány v r. 1899 do Zemského muzea v Brně jsou nezvěstné.
- Koncem 19. století nalezl známý vlastiv. badatel S. Weigel na Horeckém kopci atypické střepy. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín č. 31, Ad. Turek: Z minulosti Hůrky. s. 1.
- Die prähistorischen Wohnstätten bei Blattendorf. Das Kuhländchen I., Neutitschein, 1919, s. 18–20.
- Eine alte Strasse bei Zauchtel. (nález kopí a podkov) Das Kuhländchen I., Neutitschein, 1919, s. 50–51. Náčrt kopí najdeme ve Festschrift Kuhländler Heimatfest Neu-Titschein 1927, Tafel 6

Historie

- V pozůstalosti SOANJ se zachovalo cca 42 rukopisných prací.
- Opisy starých listin (asi 550 stran) zachovaly se v pozůstalosti SOANJ.
- Aus Pohoř. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 499
- Unfallsrecht von fünf Fulneker Dörfern. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 499
- Schenkungsbrief des Hans Moritz Freyherrn v. Herr aus Kunewald. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 499
- Byl autorem většiny zpráv o starých Bratřích v protestantských časopisech Brüderboote a v Brüdernachrichten z let 1884 až 1899 vydávaných v Herrnhutu.
- Die Erbrichterei in Kunzendorf und Zauchtl. Mitgeteilt im Notizenblatt Nr. 11 der mähr.-schles. Ges. z. Förd. Ackerbau. Natur- und Landeskunde. Jg. 1884. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 499
- Několikrát publikované podrobné pojednání „Rychtářská lípa na kostelním kopci v Suchdole“ poprvé v Lesním hospodáři (Forstwirte), ročník 1894.
- Weigel und Tollich, Ad.: Richters Linde am Kirchhübel in Zauchtl. Verh. d. mähr.-schles. Forstvereines, 1893, ferner Neutitsch. Volkszeitung und D. V.-Kalender d. V. d. D. Nordmährens, 1905. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 500.
- Gräfin Maria Walburga Truchsess-Zeil-Waldburg, Herrschaftsbesitzerin von Kunewald. N. V.-Ztg. 1898. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 499

- Vor dem Tore. Eine kulturgeschichtliche Skizze N. V.-Ztg. 1904. rkp., viz H.Schulig MHK, s. 500.
- Münzenfunde bei Neutitschein. Lokalhistorische Skizze. N. V.-Ztg. 1904 vom 7. dezember. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 500.
- Die Schützenkompagnie in Neutitschein. N. V.-Ztg. 1905, vom 17./6. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 500.
- Die Schmiedgasse in Neutitschein. N. V.-Ztg. 1905, vom 27./5. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 500.
- Historische Funde in Neutitschein vom 25. Juli 1621 N. V.-Ztg. 1905, v. 28./10. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 500.
- Die Pochhütte bei Neutitschein. Lokalhistorische Studie. N. V-Ztg. 1906 Nr. 24. u. 25. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 500.
- Historische Funde in Neutitschein. D. V. -Ztg. Nr. 53, 1906. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 500.
- Das Museum der Stadt Neutitschein. D. V.-Ztg. Nr. 27.–29. 1906. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 500.
- Historische Funde in Neutitschein. D.V.-Ztg., Nr. 49–51, 1907 und Ost. 1907. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 500.
- Grafendorf. Unsere Kuhländchen I., 1911, s. 122–132.
- Grafendorf. Das Kuhländchen IV., 1922, s. 92––96, 105–110, 121–125, 200.
- Die Robot in der Gemeinde Kunewald. Unsere Kuhländchen I., 1911, s. 133–154.
- Häuserchronik von Kunewald. Unsere Kuhländchen II., 1912, s. 132–140.
- Handel Verkehr und Verkehrswege im Altentum bis Neuzeit im Kuhländchen (Obchod, doprava a dopravní cesty ...). Illustrierter Neutitscheiner Volkskalender, N. J., 1912, s. 14–24.
- Vor Hundert Jahren (Gedenkblat an Kotzebue) Das Kuhländchen I., N.J.,1919, s. 12–14.
- Wallfahrtsausflüge der alten Neu-Titscheiner (o poutních místech v okolí). Das Kuhländchen 1928, s. 9–13.
- Bilder aus Neu-Titschein. (Tři kříže, jatka, poutní vrch) Das Kuhländchen 1928, s. 36–41.
- Sbírka numismatická: Korespondence o nálezu čtyř mincí na Svinci r. 1893 s nákresy. Nákres medailonu z r. 1549.
- Sbíral staré listiny, staré tisky a písemnosti: Originál modlitby, jíž někteří připisují J. A. Komenskému, má c. k. četnický strážmistr Štěpán Weigel horlivý sběratel starožitností na Mor. Kravařsku. Jos. Mňuk: Moravské Kravařsko, 1898, s. 361. Opis se nachází v SOANJ
- Staré tisky: V pozůstalosti Rudolfa Weigela se zachovalo 5 drobných náboženských tisků: 1794, 1856, 1856, 1863, pátý nedatovaný
- Sbírka cínů: Torzo lístkovnice (č. 2, 3) s nákresy cínařských značek, viz poz. R. Weigel. Cínový talíř zachoval se v poz. R. Weigela.
- Některé vypátrané historické události posloužily jako předloha pro literární tvorbu svou i jiným autorům, např: Poldi, Neudek: Die Taufe. (skuteč. příběh dívky, vychované v židovské rodině), Das Kuhländchen IX., N. J. ,1928, s. 126–128.
- Publikace: Ein Rundgang durch Neu-Titscheinundseine Umgebung. (Verlag Weber, 1927)

Národopis

- V pozůstalosti SOANJ se zachovalo cca 33 rukopisných prací.
- Dva identifikační lístky s popisem: č. 68 Šátek selky ze Žiliny(1730–40), č. XXXIII. Ubrus zhotovený ve výchovném ústavu hraběnky Truchsessové z r. 1810. Mohou pocházet ze sbírky, kterou odkoupil kolem r. 1900 Bauer z Kunína, nebo ze sbírky kterou Weigel daroval ve dvacátých letech muzeu v N. Jičíně.
- Ein altes Fulneker Weihnachtslied. Der treue Eckart. Zeitschrift für vaterländische Literatur und Heimatskunde, Brün, enthält folgende Aufsetze. 1. Jahrg. 1884. s. 189–193. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Ostereier aus dem Kuhländchen. Der treue Eckart. Zeitschrift für vaterländische Literatur und Heimatskunde, Brün, enthält folgende Aufsetze. 2. Jahrg. 1885. s. 108–109. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Altkuhländler Osterbrauche. Deutschmährische Heimat 1925, F. 1, 2.
- Der Todsonntag im Kuhländchen. Der treue Eckart. Zeitschrift für vaterländische Literatur und Heimatskunde, Brün, enthält folgende Aufsetze. 2. Jahrg. 1885. s. 150–151. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Der Umzug des Christkindleins im Kuhländchen. Der treue Eckart. Zeitschrift für vaterländische Literatur und Heimatskunde, Brün, enthält folgende Aufsetze. 2. Jahrg. 1885. s. 370–374 auch N. V.-Ztg. Nr. 103, 1907. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 503.

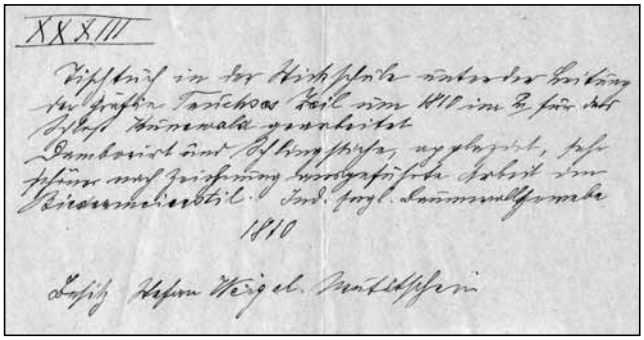
XXXIII

1810

Identifikační lístek ze sbírek – ubrus zhotovený kolem r. 1810 ve výchovném ústavu hraběnky Walburgy Truchsess-Zeil.

- Der Maisonntag der Kuhländer. Der treue Eckart. Zeitschrift für vaterländische Literatur und Heimatskunde, Brün, enthält folgende Aufsetze. 3. Jahrg. 1886. s. 133–135. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Weigel und Talsky Jos.: Die Vögl in der Sprache und dem Volksleben der Kuhländer. Wien Ornith. Verein. Jahrg. 1889, s. 33 und 49. rkp., viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Das Saatreiten. Sitten und Gebräuche der Kuhländer. (Deutscher Volkskalender d. V. d. Deutschen Nordmährens.) Jahrg. 1890., viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Das „Kraizlestecke“. (Deutscher Volkskalender d. V. d. Deutschen Nordmährens.) Jahrg. 1891.
- Ostereier. (Deutscher Volkskalender d. V. d. Deutschen Nordmährens.) Jahrg. 1891., viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Die Sitten und Gebräuche im Kuhländchen. D. V.-Ztg. Jahrg. 1898 (Augustnummer)., viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Haus und Dorfanlagen im Kuhländchen. Z. f. ö. Vk. 8. Jahrg., 1902. Viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Das alte Kuhländer Bauernhaus und seine Veränderungen bis in neuester Zeit. Z. f. österr. Vk., Jahrg. 1903., viz H. Schulig MHK, s. 503.
- Eine alte Marke der Stadt Neutitschein. N. V.-Ztg. 1904, Nr. 72., viz H. Schulig MHK, s. 503.

Expozice Stephan Weigel v Muzeu městyse Suchdol na Odrou (Foto Daniel Říčan).

- Domy a vesnické stavby na Kravařsku roku 1903, „Starý selský dům na Kravařsku a jeho proměny až do nejnovější doby“ od časopisu pro rakouskou vlastivědu, viz Blaschke. Materiály včetně náčrtků převzal do svého článku J. Ullrich: Die bäuerlichen Gehöstanlagen im Kuhländchen. Das Kuhländchen II., Neutitschein, 1920, s. 36–40.
- Die Kuhländler Volkstracht (podrobně na 6 pokračování). Das Kuhländchen III., Neutitschein, 1921, s. 17–22, 29–32, 35–38, 45–46, 51–52, 63–66.
- Volksernährung und Hungersnot im Kuhländchen. Das Kuhländchen, XIII, s. 140, 168–173
- V pozůstalosti Rudolfa Weigela se zachovalo torzo sbírky 10 různých dobových a krajových písní (Keiser Josef Lied, Prinz Eugen, Der Freiheit Schlachter, Wanderlied a další)
- V pozůstalosti Rudolfa Weigela se zachovala kolekce čtyř relikviářů, zarámovaných do řezaných rámů ze švestkového dřeva.
- Rozbor 137 kravařských lidových písní sesbíraných Meinertem. Publikace měla být vydána univerzitou ve Wroclawi. První světová válka však zveřejnění znemožnila. Viz Blaschke
- V německém lidovém kalendáři zveřejnil články „Secí jízdy na Kravařsku“, viz Blaschke.
- Neutitscheiner Krippenlieder. (19 koled), vyšlo jako publikace, Neutitschein, Enders, po r. 1907, 32 stran. Některé publikoval r. 1884 v „Trauen Eckart“.

Přírodověda

- V pozůstalosti SOANJ nalezneme cca 4 práce.
- Přednášky o přírodě uplatnil mezi skauty Wandervögel a v Sirkových lázních.
- Unsere Wälder im Kuhländchen. Das Kuhländchen I., Neutitschein, 1919, s. 72–74.

Publicistika

- V pozůstalosti SOANJ nalezneme cca 25 beletristických rukopisů.
- Psal mnoho menších kulturně historických článků do Deutsche Volkszeitung a jiných časopisů, viz Blaschke.
- Všechny zprávy o Kravařsku vyšlé ve „Treuen Eckart“ a zároveň v brněnských novinách pocházejí od Weigela, viz Blaschke.
- Kvůli svým názorům se dostal i do literárního konfliktu s prof. germanistiky Petersem z Litoměřic. Peters se později stal jeho nejlepším přítelem, viz Blaschke.
- Weigel und Dr. Trautenberger. An den Oderquelen. (Eröfnungsvortrag, gehalten im Goethe-Zimmer der Deutschen Volksbücherei in Brünn am 2. Oktober von Dr. Gustav Trautenberger.) Deutsches Blatt Nr. 93, 94 und 95 (vom 29. Nov., 2. und 6. Dezember 1893). viz H. Schulig MHK, s. 503.

- Kunstinn und Gewerbefleisch im Kuhländchen. Feuilleton d. D. V.-Ztg. f. d. Neutitscheiner Kreis. Jahrg. 1898 (Augustnumer).
- Od roku 1902 přednášel v katolickém spolku tovaryšů, viz Blaschke. Pís. pozůstalost SOANJ karton 7, č. 119 tamtéž.
- Přednáška: Z dějin města N. Jičín. A.Blaschke, Die Entwicklung, s. 86–87.
- V r. 1923 přednášel na sjezdu národopisné společnosti v rodném Uničově. Pís pozůstalost SOANJ, karton 7, č. 118.

Muzeologie

Německé muzeum v Novém Jičíně mu velmi přirostlo k srdci. Zažil ještě Kattauerovo muzeum školní 1861–75, vznik muzea, které inicioval děkan Prorok r. 1882, vznik městského muzea r. 1887, založení muzejního spolku Museumsverein für Neutitschein und das deutsche Kuhländchen r. 1906.

- Před r. 1893 věnoval muzeu sbírku hornin a minerálů z okolí N. Jičína. VSONJ č. 39, s. 12.
- Podal v r. 1911 návrh na nové rozdělení muzejních sbírek. Publikováno v Das Museum der Stadt Neutitschein, s. 2, Unser Kuhländchen I., Neutitschein 1911.
- Sepsal o něm delší článek, který byl zveřejněn v Deutsche Volkszeitung.
- Ve dvacátých letech věnoval muzeu sbírky národopisnou, archeologickou, keramiky, skla. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín č. 39, s. 16.
- Zabýval se svatebními šperky nevěst. Das Kuhländchen 1938, s. 149
- Austellung volksgeschichtlicher Gegenstände der Deutschen im Kuhländchen. Ausgestellt durch St. Weigel. (překl: Výstava národopisných předmětů Němců na Kravařsku. Vystavoval S. W.) Neutitschein, 1898, Selbstverlag.
- Zpráva o sbírkách Weigelových na výstavě v Opavě. Gustav, Stumpf: Die vor und frühgeschichtliche Austellung in Troppau. Das Kuhländchen 1921, s. 56.

Závěr života

Blaschkeho nekrolog opět vypovídá: „Ve své pracovně zanechal Weigel větší množství krabiček, ve kterých byly uloženy tisíce popsaných lístků. Mnohé z nich již jsou zažloutlé. Co všechno obsahují, není známo. Jen některé části ukázal zesnulý svým přátelům a známým. Obsah těchto lístků se týká země a lidí na Kravařsku.“

Z životopisu také vyplývá, že na sklonku života se snažil všechny koncepty přepsat a přepracovat do dokonalejší podoby. Čtyři týdny před svou smrtí napsal: „Nu stojím tady já starý muž osamocen. Má žena mě opustila před rokem a půl po 44letém šťastném manželství. Měla velký podíl na mém bádání. Nemálo se natrápila s renovací

Kresba někdejší četnické stanice v Suchdole nad Odrou čp. 77, kde bydlela rodina Weigel (Kresba Zdeněk Valchář).

nádherných starých kravařských výšivek, které uměla mistrovsky opravovat. Pro mne bylo provádění takovýchto činností nemožné. Často ji to stálo veliké přemáhání, ale byl tady někdo, kdo při ní stál s hrozivě vztyčeným ukazováčkem – děkan Prorok. Jemu se dařilo to, co mi ne. Vidím, jak mé stáří přibývá a jak se více a více prosazují jeho důsledky, vrchol už je dávno překročen. Toto poznavše, hodně jsem pracoval, zvláště v posledních letech, abych zabezpečil alespoň to nejdůležitější z mých bádání. Mnohé by ještě mělo být vykonáno. Zda to ještě bude možné, to nevím. Jako odměnu za vše jsem získal vnitřní spokojenost, kterou mi svět nemůže nabídnout.“

Blaschkeho nekrolog nakonec uzavírá: „Tato slova napsal 14. srpna 1924 a 15. září 1924 byl v 76. roce života po krátkém, velmi těžkém utrpení odvolán na onen svět. Dne 17. září byly jeho ostatky ve smuteční síni vykropeny, poté převezeny do Žiliny a tam na místním hřbitově pochovány v rodiném hrobě vedle jeho manželky. Pohřeb se stal imposantním projevem obyvatelstva Nového Jičína a okolí. Konal se za asistence početných duchovních a pod vedením jeho truchlícího syna Rudolfa, který je současným městským farářem v Novém Jičíně. U otevřeného hrobu mu čestná slova na rozloučenou věnoval prelát Dr. Franz Kamprath z Vídně, zástupce starosty Nového Jičína Dr. Franz Schmach a jménem muzejního spolku v Novém Jičíně jeho předseda, školní inspektor Anton Blaschke. Ten uzavřel svou řeč epitafem kravařského spisovatele Jurendeho: Sláva mu! Vlast mu v dálce mává! Prach bude přijat prachem, ducha očekávají hvězdy.”

Pozůstalost S. Weigela v SOANJ

Pozůstalost Štěpána Weigela, prozatímní inventární seznam, Státní okresní archiv Nový Jičín, zpracoval Josef Lankočí, Nový Jičín 1986.

Celkem deponováno 129 německy psaných prací (včetně drobných beletristických apod.).

poř. č.	Název práce	Počet stran
1	Město Nový Jičín	60
2	Založení N. Jičína	35
3	N. Jičín před r. 1621	16
4	Stará novojická kronika	55
5	Co vypravuje městská kašna	53
6	Židovský hřbitov v N. J.	7
7	Střelecká kompanie v N. J.	12
8	Novojičíňáci	12
9	Hotel Schuster	18
10	Historické nálezy v N. J. v r. 1911	4
11	Totéž	8
12	Totéž	4
13	Totéž	32
14	Totéž	8
15	Totéž z r. 1921	4
16	Totéž z r. 1909	22
17	Nálezy kostí z r. 1911	26
18	Nálezy zlata v N. J.	11
19	Nálezy mincí v N. J.	4
20	Porážka rak. voj. jednotek 25. 7. 1621	76
21	Votivní obraz ve Španělské kapli	6
22	Kostel sv. trojice r. 1906	18
23	Kovářská ulice v N. J.	3
24	První fotograf v N. J.	4
25	Pochete u N. Jičína	12
26	Vzpomínka na předky	7
27	Antonín Berger, malíř a básník z N. J.	96
28	Ztracené umělecké dílo v N. J.	15
29	Místa starých kultur na Svinci	16
30	Místa starých kultur u Suchdolu	41
31	Hans Berner z Butovic	8
32	Městské muzeum v N. Jičíně	16
33	Vývoj mých geologických vědomostí	66
34	Aluvium	32
35	Diluviální ledová doba na Kravařsku	46
36	Dodatek k návodu ke zhotovení geol. mapy okresu	38
37	Měření času na Kravařsku	49
38	Písek a pískové vrstvy na úpatí starojického hradního kopce	26
39	Geologické poměry na Kravařsku	130
40	Geologická, historická, národní a hospodářská důležitost Kravařska	7
41	Starověká bydliště a sídliště na Kravařsku	103
42	Foraminifery v okrese N. Jičín	18
43	Jíloviště v N. Jičíně	54
44	Geologický popis Kravařska	210
45	Pevná zemská kůra na Kravařsku	191
46	O kravařském lidu a kraji	5
47	Kravařsko a jeho obyvatelé	124
48	Kravařsko kdysi	8
49	Dědičné rychty a fojtství na Kravařsku	228
50	Staré dopravní cesty v okrese Nový Jičín	9
51	Obchod, doprava a dopravní cesty na Kravařsku od starověku až do nové doby	32
52	Bojiště a válečné události na Kravařsku	32
53	Modlitba Komenského	38
54	Opisy dokumentů o reformaci na Kravařsku (Kunín, Suchdol, Butovice, Šenov)	429
55	Opisy různých dokumentů o Suchdole	124
56	Městečko Suchdol popsané ve verších	104
57	Suchdolské údolí	27
58	Suchdolská fara r. 1729	32
59	Staré a nové seznamy domovních čísel v Kuníně a Suchdole	11
60	Území obce Kunína	70
61	Stará pečeť obce Kunína	17
62	Robota v Butovicích	302
63	Staré číslování domů v Butovicích, majitelé domů a gruntů r. 1672–1899, urbář panství kunvaldského a Butovic r. 1672, tresty za kacířství	49
64	Hrabětice	4
65	Zemědělství a chov dobytka na Kravařsku ve staré době	30
66	Krajinská výstava v Příboře r. 1911	12
67	Zakládání obcí, rozlohy, výměry, maj. poměry	121
68	Lidová říkadla	67
69	Průpovídky z Kravařska	14
70	Lidová blahopřání	8
71	Pověsti, bájná místa, památky a nálezy z pravěku na Kravařsku	138
72	Pověsti, pohádky, bajky, povídky z Kravařska	600 (neúplné)
73	Pohádky z Kravařska	60
74	Bajky z Kravařska	20
75	Upír v Blahutovicích	27
76	Legendy	14
77	Dětské hry	26
78	Náhrobní nápisy v N. Jičíně, Žilině a na Kravařsku	64
79	Kázání pro děti	10
80	Motlitby	14
81	Hádanky	8
82	Lidová víra	169
83	Kravařský dům a domovní nápisy	170
84	Starý selský dům na Kravařsku a jeho proměny až do nejnovější doby	12 (neúplné)
85	Selská jizba na Kravařsku	9
86	Obydlí a odívání německého kmene na Kravařsku	20
87	Výživa lidu a všeobecný hlad na Kravařsku	55
88	Čepec a šátek kravařských žen	279

89	Dva rukopisy o lidovém kroji	
90	Umění kravařských žen	15
91	Faderschuss	10
92	Čarodějnice na Kravařsku	87
93	Velikonoční zvyky na Kravařsku	21
94	Láska ke zvířatům na Kravařsku	20
95	Na výšinách i v hlubinách	20
96	Originály a zážitky z Kravařska	122
97	Větrný kout	12
98	Dva sousedé na Kravařsku	239
99	Povídky ze života obyvatel na Kravařsku v r. 1660	70
100	Nápady – aforismy	4900
101	Zakletý zámeček	213
102	Gütlerovi lidé	207
103	Na oderských nivách	170
104	Včelař	152
105	Trpasličí hrad	313
106	Hloupá líza	267
107	Šťastná hvězda	
108	Suon teich	1
109	Em da Laol	23
110	Mateřská láska kravařské ženy	15
111	Lýčené střevíce	114
112	Nos – a co nos cítí	62
113	Přírodovědná povídání	197
114	Bitva mravenců	25
115	Vstavač	23
116	Lesk a třpyt – jeho působení na lidi	24
117	Umění a věda	3
118	Přednáška na sjezdu národopisné společnosti v N. Městě r. 1923	36
119	Přednáška ve spolku katolických tovaryšů v N. J. 1919	19
120	Sbírka citátů	65
121	Přednáška o socialismu na Kravařsku 1907	33
122	Katolíci a příroda	66
123	Úvahy o němectví a náboženství	36
124	Medaile na památku osvobození Vídně r. 1683	31
125	O mincích	75
126	Přepis bratrských písní z doby, kdy tam byl Komenský	91
127	Básně bartošovského faráře Joh. Bayera	
128	Konváři a cínaři v N. Jičíně	
129	Různé zlomky a koncepty	

Lze je roztřídit přibližně takto:

Geologie	11
Archeologie	13
Historie	42
Národopis	33
Příroda	4
Publicistika	26

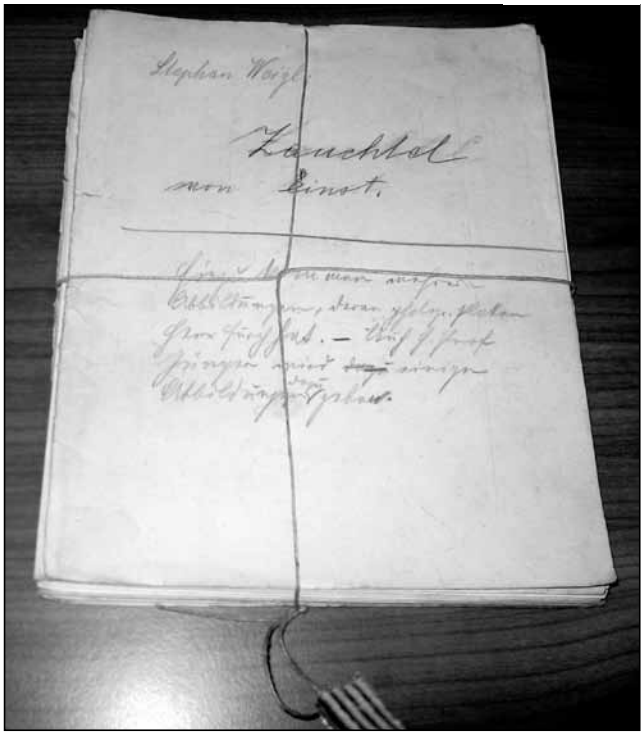

Z písemné pozůstalosti ve Státním okresním archivu Nový Jičín – spisek „Zauchtel von einst“ (Foto Daniel Říčan).

Pozůstalost S. Weigela byla předána muzeu v Novém Jičíně patrně brzy po jeho úmrtí a od počátku byla patrně považována za největší a nejhodnotnější dar pozůstalých muzeu a je důkazem toho, jak důležité je darovat věc včas na důvěryhodné místo. Jde o 13 048 stran formátu A5, psaných perem jako čistopis určený pro tiskárnu, německým kurentem poměrně úhledným, na který si lze při čtení po čase zvyknout.

K textům je připojeno nemnoho náčrtů k tématům geologickým, půdorysy uspořádání selských usedlostí, kresby domovních štítů s nápisy. Kresby mají průměrnou úroveň, zato v některých případech nedocenitelnou hodnotu. Fotografie je přiložena jedna. Jednotlivé svazky jsou v měkkém přebalu, s německým názvem témata, číslovány modrou tužkou, na poslední straně svazku je někdy přesné datum vzniku.

Nové zpracování a uložení, k němuž došlo v r. 1986 Josefem Lankočím je provizorní, spočívá v tom, že na přebalu každého svazku je připsán tužkou překlad německého názvu do českého jazyka. K původnímu číslování nebylo přihlíženo a je provedeno nově s tím, že č. 1–28 se týkají Nového Jičína, následují témata z jiných obcí Kravařska a posledních 30 svazků je próza. Uloženy jsou v sedmi kartonech. K pozůstalosti je vypracován seznam v českém jazyce, který je k dispozici ve studovně a který zde přetiskujeme jako pomůcku pro současné regionální badatele. Stav písemností je velice dobrý, některé jsou studovány častěji, ale zdá se, že některé svazky ještě nikdy nebyly rozbaleny.

Někdejší Aleegasse 3 v Novém Jičíně, dnes Smetanovy sady, kde S. Weigel bydlel (Foto Daniel Říčan).

Dějinám obcí v naší oblasti se věnovalo a nově je zpracovalo mnoho renomovaných historiků. Weigelova pozůstalost může být jejich cenným doplňkem a zdrojem dalších informací o obci. Může zde být dost mylných subjektivních názorů. Poplatná době a překonaná mohou být témata geologická, naopak mohou zde být stopy vedoucí k mineralogickým nalezištím zapomenutým, totéž se může týkat míst výskytu rostlinných a živočišných společenstev a archeologických nalezišť. Je také možné, že obce si znovu objeví předměty, které pochází z jejich katastru a nálezy se dodatečně dostaly do držení někoho, kdo neví již nic o jejich původu.

Okruh obcí, kterým Weigel věnoval svou pozornost, je zřetelně dán okruhem četnického obvodu se sídlem v Suchdole nad Odrou, dále obcím, kde došlo k významným nálezům, nebo byly významnými nalezišti: jedná se především o Suchdol nad Odrou, Kletné, Kunín, Pohoř, Hladké Životice, Fulnek, Štramberk, Butovice, Šenov, Hrabětice, Příbor, Mankovice, Blahutovice, Žilina, Bartošovice, Nový Jičín, Starý Jičín, Stachovice ale i další. Po onemocnění a přestěhování do Nového Jičína se jeho okruh zúžil. Patrně z důvodu menší pohyblivosti, ale také proto, že Nový Jičín byl dostatečně velikou lokalitou, která odčerpávala jeho volný čas. V těch letech se věnoval převážně zpracování nashromážděného materiálu z předchozích let.

Zvláštní kapitolou je papír, na který psal. Často je kuriozitou a stejně hodnotnou písemností jako Weigelův text. Téměř výhradně používal již jednou použitý papír z různých institucí, k nimž měl blízko: nepotřebné formuláře z Rudolfova špitálu, nedopsané dopisy, stará školní vysvědčení (např. z r. 1894), úmrtní oznámení, vyhlášky, sčítací archy, reklamní letáky, plakáty atd.

Hodnocení a význam

Díváme-li se s nynějším nadhledem na dobu v níž Weigel žil, můžeme říci, že to byla doba, kdy se v závěru monarchie spontánně řešila otázka, zda se mají germanizovat Češi, či čechizovat zdejší Němci. Oběma stranám scházela shovívavost. Z pohledu Weigelova byla německá menšina ve velkém ohrožení a to zvláště po vzniku Československé republiky. Proto z pohledu Čechů je zařazován mezi silné německé nacionalisty. Všechny jeho přednášky vyzývaly obzvláště mládež k národní hrdosti a zachování vlastní německé kultury, při čemž nebezpečí viděl ve většinové kultuře české, za což byl v pozdější době pochopitelně hodnocen negativně. Jeho badatelská činnost jej však činí nepřehlédnutelným.

Označení polyhistor v nás dnes vzbuzuje úsměv. Také Weigel patřil mezi badatele, kteří se snažili obsáhnout a rozumět všem vědním oblastem, které mu rozkrývaly téma vlastivěda Kravařska. V jeho době bylo jasné, že toto je nad možnosti jednotlivce, přesto se na žádnou oblast nespecializoval a šel svou cestou.

Jako mladík byl zaujat geologií, při níž se zabýval i mineralogií a petrografií. Když zakotvil na Kravařsku, rozšířil svůj zájem o paleontologii, archeologii a historii, včetně pomocných věd historických: numismatika, genealogie, chronologie, metrologie, epigrafika. Snaha zmapovat lid Kravařska opět rozšířila jeho zájmy o osídlení, obytný dům, hospodářské budovy, práce polní, domácký průmysl (např. tkalcovství, vyšívačství, výroba rozmanitého nářadí dřevěného, hraček atd.), nástroje, nářadí, kroj atd. Dále vztahy sociální: manželství, rodina, obec, vztahy rodinné, příbuzenské, život v obci. Taktéž kultura duchovní: názory náboženské, víra a pověra, démonologie, magie, lidové lékařství, zvyky a obřady související s nejdůležitějšími událostmi života (narození, sňatek, smrt), slovesné umění, t.j. písně, říkadla, přísloví, pořekadla, zařikadla, hádanky, pohádky, pověsti, anekdoty atd., ale i výtvarná umění.

Okruh vlastivědných pracovníků kolem Weigela, často osobních přátel, byl široký a čítal asi kolem 60 osob. Zanechal mnoho různorodého materiálu, ze kterého můžeme podrobně poznávat zdejší předválečné obyvatelstvo, životní prostředí a sociokulturu Kravařska. Někdy se ve svých závěrech i mýlil, nevyznamenal se žádnými převratnými objevy, ale jeho význam tkví v tom, že trpělivě a pečlivě pro nás zaznamenával vše, co postupně spělo k úplnému zániku. Jako by to snad tušil. Jeho dílo nabylo ohromné hodnoty zvláště po té, kdy po II. světové válce bylo vše ze zdejší německé kultury zavrženo a spontánně ničeno.

Daniel Říčan, Suchdol nad Odrou

O Širokém lese a Hraniční studánce

Poprvé je Hraniční studánka zmiňována r. 1585 v zápisech o rozepři oderského pána Jana Bohuše ze Zvole s fulneckou vrchností. Široký les, dříve zvaný Zapovězený les, se ve středověku rozkládal mezi potokem Cíp (dnes Zlatý potok) a nepřesně stanovenou hranicí mezi fulneckým a oderským panstvím. Bylo to na konci Obecní pastviny asi dva kilometry východním směrem od centra Oder. Na opačné straně les končil někde u trojmezí tošovického, fulneckého a oderského katastru za bývalou drtírnou rudy zvanou lidově Bocheta (dnes osada Hvězdová).

Obě vrchnosti si činily nárok na vlastnictví lesa, a tak se nejednou přihodilo, že se dřevaři, kteří zde měli za úkol těžit dříví, dostali do panského vězení jak z jedné, tak i z druhé strany. Dokonce došlo ke krvavým srážkám mezi zámeckými dráby a pacholky navzájem. Až poté přišlo na řadu jednání obou pánů. Při něm byly nově rozhraničeny pozemky a tehdy je také poprvé uváděna Hraniční studánka.

I při výměně vrchností v pozdějších obdobích se oderská strana stále dožadovala práva na Široký les. Mezi nimi můžeme jmenovat Šebora Pražmu z Bílkova a Františka Leopolda Lichnovského. Až teprve v první polovině 18. století byl letitý spor finančně urovnán za pánů Lichnovských. Pak byla teprve nadobro vyznačena hranice v daném prostoru mezníky, aby již nebyla více zpochybňována. Součásti aktu byla i písemná smlouva a mapové podklady s popisem vymezené hranice mezi fulneckým a oderským panstvím. V popisu je opět uvedena Hraniční studánka.

Do dnešních časů však zůstává otázka: měl Široký les náležet k Odrám nebo k Fulneku? Snad nám více pomůže, když si o Širokém lese vysvětlíme některá další fakta.

Tomuto lesu se původně říkalo Zapovězený les. Význam slova zapovězený bychom mohli vyložit jako zakázaný. V dobách předkřesťanských takový zakázaný les sloužil k uctívání pohanských božstev a později ve středověku k pohřbívání mrzáků či jinak pochybných nebo odlišných lidí o kterých se věřilo, že mohou škodit i po smrti. Takoví lidé byli pohřbíváni s useklými údy a hlavou nebo jim bylo probodnuto srdce dřevěným kůlem. Byli rovněž pohřbíváni čelem do země, aby ani pohledem nemohli škodit. Byly ji svazovány ruce i nohy do řetězů nebo byli zavaleni těžkými kameny.

Ze zachovalých zpráv si můžeme uvést jeden podobný případ. V nejtěžších časech třicetileté války se pro hlad a nemoci oběsil jeden oderský švec z Neumarku jménem Volte (r. 1646). Pověrčiví lidé se ho báli odřezat. Musel to učinit až přivolaný kat z Opavy. Pohodný pak mrtvého naložil na rasovskou káru a odvezl ho na hranici tošovického katastru. Zde kat usekl mrtvole rýčem hlavu a prsty uťal sekerou. Takto zohavenou mrtvolu zahrabal do připravené jámy. Zapovězený les v dobách třicetileté války přímo sousedil s tošovickým katastrem v dnešní osadě Hvězdová.

Les se stejným významem najdeme u Kozlova ve Vojenském prostoru Libavá. Jmenuje se Smolno. Další podobné místo se nalézá také na trojmezí katastrů Vítkova, Klokočova a Kamenky. Je při vyústění jednoho potůčku do říčky Čermenky a má příznačný název Lawirbach. Význam je snad od slova lavírovat. Přes den jsi člověk a v noci upír.

Takže bychom mohli nakonec nabídnout úvahu, že původně Široký les (Zapovězený les) nepatřil ani jedné straně, ale sloužil oběma. Pouze se lze domnívat, že se růstem vzdělanosti lidí postupně přestalo věřit na pověry. A tak nakonec zvítězilo ekonomické hledisko. Vždyť dřevo začalo být v těch dobách nedostatkovou surovinou.

Hraniční studánka spolu s vedle položeným Širokým lesem dokládají dávnou historii osídlení našeho kraje. Proto se nerozpakujte a běžte objevovat místa s dávnou historií.

Nejlépe se ke studánce dostanete silnicí směrem na Pohoř. V první serpentině odbočte po červené turistické značce lesní cestou vedoucí ke Stříbrnému jezírku. Asi po jednom kilometru uvidíte pod sebou konec louky s hranou lesa ubíhajícího směrem k potoku Cíp (Zlatý potok).

Zde v horním koutu louky zvané Obecní pastvina objevíte při hraně lesa malou kamennou studánku. Před dvěma roky ochránci přírody z Oder spolu s dětmi ze ZŠ Pohořská místo upravili, aby nezapadlo v zapomnění. V budoucnu pak ochránci přírody plánují zbudovat pod studánkou malé jezírko pro obojživelníky a lavičku pro oddych návštěvníků.

Cestou zpět k Odrám můžete jít po loukách Obecní pastviny. V prostoru prvních budov u kynologického cvičiště se v 17.–18. století nacházela panská a později městská cihelna.

V objevování historie a přírody Oderska přeje mnoho štěstí
Květoslav Wiltsch.
Foto Petr Lelek

K článku Houby na území Mlýnských rybníků v CHKO Poodří od Heleny Deckerové

Hřib dubový chutná nejenom lidem.

Muchomůrka růžovka napadená nižší houbou.

Jedovatá závojenka olovová – první nález na Ostravsku.

Pavučinec přibledlý je nápadný hromadným růstem.

Smrtelně jedovatá čepičatka podzimní je zaměnitelná s opeňkou měnlivou.

Drobná kosmatka hnědavá na zetlelém vlhkém dřevu.

Voskovky hýří barvami – mladá voskovka černající.

Hnojník bradavkatý je doma na spáleništích.

*K příspěvku Výskyt zlatohlávka tmavého (*Oxythyrea funesta*) v CHKO Poodří a jeho současná expanze v České republice (Jiří Šuhaj, Jan Kašinský). Foto Jiří Šuhaj.*

*Martináč hrušňový v Bohumíně – Šunychlu (Foto Jiří Šuhaj). K textu Jiřího Šuhaje Historické údaje ze Slezska a severní Moravy a recentní výskyt martináče hrušňového (*Saturnia pyri*) v nivě dolní Odry.*

Záchranné stanici pro volně žijící živočichy v Bartošovicích na Moravě je 25 let

Petr Orel

Centrální budova před rekonstrukcí.

A po rekonstrukci.

Mláďata sovy pálené.

Orel skalní v letu.

Zabavení pěvci.

Ovce valašky – hrdá matka s potomstvem.

Ekovýchovný program.

Návštěvníci venkovní expozice.

Preventivní hodnocení krajinného rázu CHKO Poodří včetně navazujícího území

Václav Osmančík

Louky v Národní přírodní rezervaci Polanská niva.
Krajinářský význam luk potrhuje všudypřítomná rozptýlená zeleň, která navozuje dojem parkového charakteru.

Jezero Kaménka poblíž Pustějova.
Menší vodní plochy s příbřežní vegetací zpestřují souvislé luční komplexy v nivě Odry.

Oderská niva u Studénky.
Tvářnost nivy Odry se mění v závislosti na ročním období. Výrazně se vegetace esteticky uplatňuje na podzim.

Areál firmy Zemspol ve Studénce.
Příklad stírajícího vlivu zem. areálu na dominantu Studénky – kostel sv. Bartoloměje a blízký zámek.

Bartošovický mlýn.
K typickými stavbám umísťovaným do nivy řeky Odry patřily vodní mlýny.

Zámek ve Staré Vsi n. O.
Renesanční zámek právem patří mezi architektonicky nejhodnotnější stavby v Poodří.

- Pomáháme ročně zpřístupnit veřejnosti nejméně šest přírodně cenných lokalit
- Podílíme se na vzniku vzdělávacího centra pro děti a mládež v nejvíce zalesněném národním parku České republiky
- Jsme generálním partnerem Českého svazu ochránců přírody a Národního parku Podyjí

RWE Transgas Net – Váš spolehlivý přepravce zemního plynu

RWE
Transgas Net

www.rwe-transgasnet.cz